Hayat

TARİH

MECMUASI

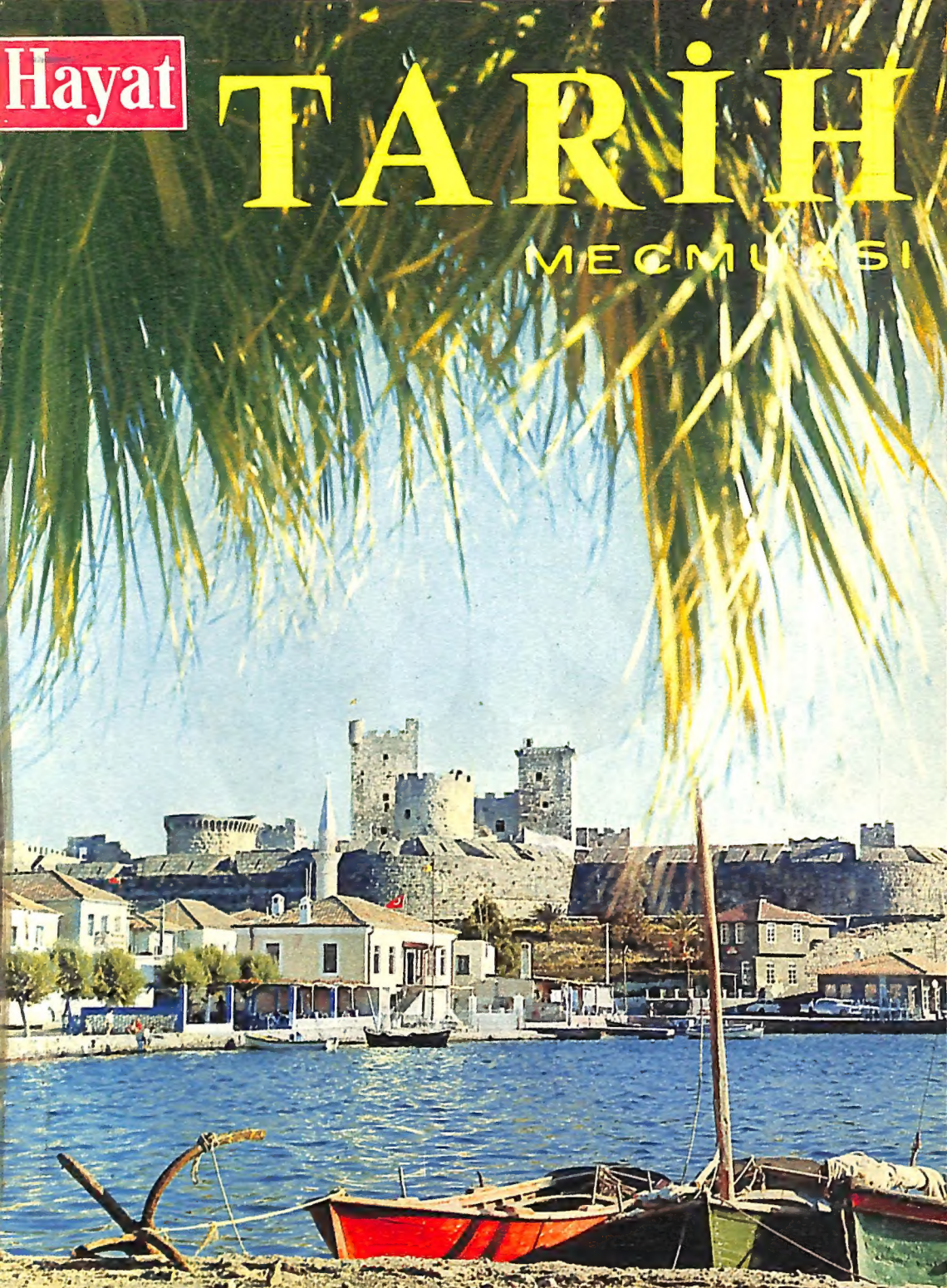

Sayı: 3

Nisan 1968 - 250 Kuruş

Tasarruf mevduatı sahiplerine

1968'de

milyon
lira tutarında
ikramiyeler

Size de en güzel yuva... size de servet

YAPI ve KREDİ BANKASI
Daima en iyi hizmet

MORAN - 604 — H.T.M. - 12

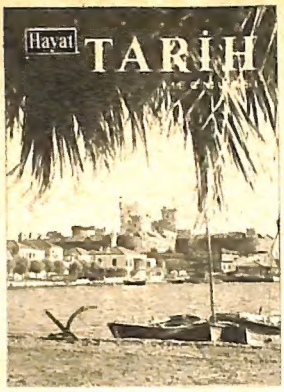

Bodrum Kalesi
Fotoğraf: Erdoğan Sevgin

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Hadice Sultan ve Melling 4
Sadrâzam Lutfî Paşa'nın Hâtıraları: Âsafnâme 12
İslâm Medeniyetinde Türkler 17
Beyoğlu Pera İken 21
Doğu Kapımız 28
Demiryolu Savaşı 32
Kazanova İstanbul'da 35
Liman von Sanders'in Hâtıraları 39
Tarihe Akan Bir Ay 47
Rus İhtilâli 48
Resimlerle Eski Türkiye 54
Karikatür 58
Kitaplar Arasında 60
Tarih Postası 62
Tarih Bilmecesi 66

Vilâyetlerimizin Tarihi

Isparta 289
Amasya 293
Muğla 300
Rize 309
Muş 312
Kocaeli 317

Hayat TARİH MECMUASI
. Aylık Kültür Mecmuası
1 Nisan 1968 Yıl: 4 Cilt: 1
Sayı: 3 Sıra: 39

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 12 07

HADİCE SULTAN VE MELLING

Yazan: A. Boppe

Çeviren: Orhan Yüksel

Hadice Sultan'ın Ortaköy'deki şahane sarayı: Neşâtâbâd.

24 MAYIS 1762 günü İstanbul'da top atışlarıyle başlayan şenlikler Hadice Sultan'ın doğumunu ilân ediyordu. Üç gün üç gece süren bu şenlikten on altı yıl sonra İstanbul yeniden üç gün üç gece bayram etti. Bu defa Hadice Sultan, Seydî Ahmed Paşa ile nişanlanmıştı. Avrupalılar bu vesile ile Hadice Sultan'ın adını duydular. Bu isim bundan sonra Avrupalılar nezdinde iyi tanınan bir ad olarak kaldı.

Türk vakanüvisleri, Hadice Sultan'ın büyük zekâsını ve kültürünü belirtmekte müttefiktir. Ondan, III. Sultan Selim'in en fazla sevdiği kızkardeşi olarak bahseder, hattâ bazı durumlarda padişahın onun fikrine müracaat ettiğini söylerler.

İmparatorluk ailesi içinde Hadice Sultan'ın öyle müstesna bir mevkii vardı ki, padişah onun serbestçe şehirde dolaşmasına izin vermişti. Hadice Sultan, bu gezintilerin birinde Danimarka Maslahatgüzarı M. de Hubsch'u ziyaret etti. Hubsch'un, Büyükdere'de şahane bir köşkü vardı. Öyle ki, yabancılar bile, bütün Boğaz'da meşhur olan bu köşkü ziyaret ederdi. Ev sahiplerinin gösterdiği büyük hüsnü kabul de ziyaretçileri ayrıca memnun bırakırdı. İmparator tarafından kendilerine verilen ve Büyükdere sözünün Al-

Melling'in fırçasıyle Büyükdere sahillerinden bir görünüş.

manca tercümesi olan «Grossthal Baronu» unvanına gerçekten lâyık olduklarını hareket tarzlarıyle gösteriyorlardı. Yalının tanzimine olduğu kadar, teras ve bahçelerin tertibine de hayran kalan Hadice Sultan, bunun benzerini yapabilecek kabiliyette bir sanatkâr bulmak isteyince M. de Hubsch ona Melling'in adını verdi.

NEŞÂTÂBÂD SARAYI

Hadice Sultan'ın sarayı, Neşâtâbâd, Ortaköy'de, Defterdarburnu'ndaydı. O zamanlar burası, yetiştirdiği yaseminlerle tanınır, bu yaseminlerin uzun ve düzgün saplarından, tütün içmekte kullanılan çubuk yapılırdı.

Prensesinin emirlerini en küçük noktasına kadar yerine getirmek isteyen Melling, hemen yakında bir yere, Kuruçeşmeye yerleşti. Sonra da büyük bir faaliyetle çalışmaya başladı. Mimar, ressam, dekoratör, bahçe mimarı olan Melling, artık yapıyor, yıkıyor, yeniden yapıyor, durmadan yaratıyordu. Prenses'in isteklerine göre her gün yeni yeni sanat eserleri doğuyordu. Hadice Sultan'ın bahçesini pek beğenen III. Selim, kızkardeşi Beyhan Sultan'ın kendisine hediye ettiği sarayın bahçesinin de aynı şekilde düzenlenmesini Melling'e emretti. Bu sarayın yerinde sonradan Çırağan Sarayı yükselmiştir.

Bu çalışmalar, Melling'in III. Sultan Selim nezdindeki itibarını yükseltmişti. Bu sayede serbestçe İstanbul'u inceleyebiliyordu. Hergün, İstanbul ve çevresinin haritasında, resim yapmak için hangi noktada bulunduğunu; bulunduğu yerde gördüğü ufuk mesafesini işaret ederdi. Kızkulesi'nde, Galata kulesinde, Pera'daki sefaretlerin taraçalarında, Bulgurlu tepesinde panorama yapardı. Bazan her zamanki çalışma yerlerini bırakır, Adalar'a giderek Marmara'nın uzaklıklarından İstanbul'un siluetini seyrederdi.

Onu daha çok Boğaziçi ilgilendiriyordu. Hiç bir detay görüşünden kaçmazdı. İmparatorluk saraylarını, padişah ve Prenseslerin köşklerini, paşaların yalılarını, Avrupa yakasındaki Rum köylerini, sefirlerin ikametgâhlarını, Asya tarafındaki servi ve minareleriyle tipik Müslüman köylerini büyük bir mükemmellikle çizerdi. Öyle ki, o yıllarda Avrupalılar İstanbul'a geleceklerine, memleketlerinde oturup sadece Melling'in resimlerine baksalar şehri görmüş gibi olurlardı diyebilirim.

Boğaziçi kıyıları Melling'in kalemi ile canlanıyordu. Ötede bir prens yalısının uşakları, haremağasının idaresinde acele yürüyor; beride birkaç mezarın yanındaki çınar ağaçlarının gölgesine oturan Müslüman kadınları, çocuklarının balık tutuşunu seyrediyor; şurada, uzun, silindir biçimi başlıklı bir Rum papazı her derde deva sihirli bir su satıyor, burada Çingeneler ayı ve maymunları oynatıyorlar; bir sefir arabası geçiyor...

Uzun süren bir inceleme, sanatkâra son derece hareketli olan Boğaz sularını çok iyi tanımak fırsatını vermişti. Deniz kuşları sabahtan akşama kadar bu sularda denizin yüzüne sürtünecek kadar alçaktan uçardı. Efsaneye göre, bu kuşlar, tercümanların ruhunu taşırdı! Bâbıâlî ile sefaretler arasında mekik dokuyan tercümanların ruhlarını. Melling, Arnavutköydeki akıntının şiddetini ne kadar ustalıkla aksettirebiliyorsa, yukarı Boğaz'daki sükûneti de aynı şekilde aksettirmeyi başarıyordu.

Her gün aynı saatte Karadeniz'den bir esinti başlar Boğaz'da. Denizin kıpırdadığı görülür. Eğer rüzgâr biraz kuvvetlice ise oldukları yerde kaymıyor gibi görülen birçok dalgacık belirir, birbiriyle çarpışan bu minik dalgaların köpükleri güneşte ışıl ışıl yanar; sonra birden binlerce küçük balıktan mürekkep bir sürünün denizi kaynatarak geçtiği görülür.

O devirlerde kayıklar, Boğaziçi'nin en büyük güzelliğini teşkil ederdi. Padişahın 12 çifte kayığı Boğaz'dan geçerken, sahil boyunca iki kıyıdan toplar atılarak köşkteki altın yaldızlı perdeler arasında oturan hunkârı selâmlardı. O zaman Müslüman olsun, Hıristiyan olsun herkes eğilir, padişahı selâmlardı. Padişahın kayığını, yüksek memurların, kürekçi sayısı ve dekorasyonu ananevî olarak muayyen kayıkları takip ederdi.

Melling, ne Bebek'teki hariciye nazırı yalısının önündeki sefaret kayığını, ne kürekçilerinin büyük bir itinayla manevra yaptığı, köyden köye rengârenk sebze ve meyvaları taşıyan pazar kayığını unuturdu. Sanatkâr çok defa fesleğen satıcısının çiçekler içindeki kayığını beklerdi. Paşalar, Rum papazları, Levanten kadınları bunlardan satın aldıkları kokulu bitkiyi parmaklarının arasında uğuşturarak koklar ayı severlerdi.

Neşâtâbâd, Hadice Sultan'ın ölümünden sonra bir süre II. Sultan Mahmud'un kızı Âdile Sultan tarafından kullanıldı, sonra terkedilerek haraboldu.

Reis Efendi'nin yabancı sefirleri kabul ettiği Bebek köşkünün yerini Hıdiv ailelesine ait ikametgâhlar aldı. Melling devrine şahit olan binalar zamanımızda pek nadirdir: Emirgân'da Mekke şeriflerinin ikametgâhı, Kandilli'de Prens Cemaleddin'in Mavi Sarayı, Tarabya'da, III. Selim'in Fransa'ya hediye ettiği İpsilanti ya-

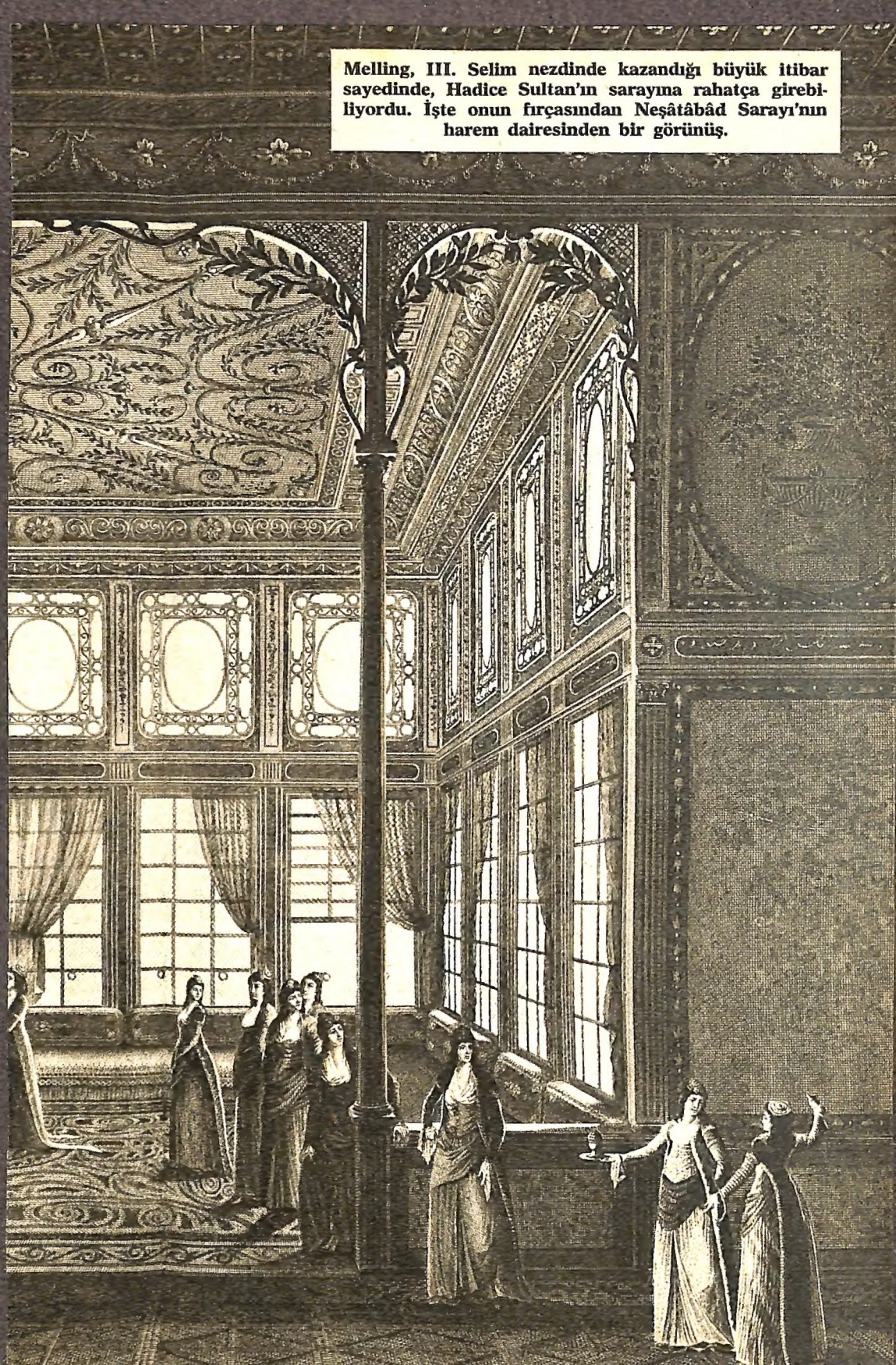

Melling, III. Selim nezdinde kazandığı büyük itibar sayedinde, Hadice Sultan'ın sarayına rahatça girebiliyordu. İşte onun fırçasından Neşâtâbâd Sarayı'nın harem dairesinden bir görünüş.

lısı. Bugün kayıkların sürünüp geçtiği temel kazıkları, Anadoluhisarı'ndaki kırmızı sarayı, Köprülüler yalısını artık taşıyamayacak, bunlar da bir hâtıra olacaklar yakında. Yangınlardan kurtulan ahşap yapıları da zaman yok ediyor. Küçük Kuruçeşme köşkünün daha uzun zaman korunmasını Allah'tan dileyelim.

Melling, pek nadir raslanan bir imtiyazla Hadice Sultan'ın emrineki kadınlarla görüşebiliyor, onları örtüsüz olarak görebiliyordu. Sarayın taraçasından geçerken haremin bahçesine ve oradaki kadınlara bakabiliyordu. Halbuki oradan geçerken kendisine yol gösteren evin kâhyası, başını tam aksi tarafa çevirir ve dünya yıkılsa harem tarafına bakamazdı. Melling resimlerinden birinde Hadice Sultan'ın harem dairesini ve buradaki kadınları göstermiştir .

Padişahın katıldığı muhteşem alaylar da Melling'in iyi kullandığı fırsatlardan biridir. Seyyahlar belki yüz defa merasimlere giderek padişahın saraydan nasıl çıktığını tasvir etmişti: Kaptan Paşa yeşil, sadrâzam beyaz satenden kürklü kaftanlarını, kavuklarını giyinmiş oldukları halde yürüyüşü açar, etraflarında çavuşlar ve çuhadarlar bulunurdu. Onların arkasından zengin eyer takımları içinde padişahın atı, büyük-imrahorun yedeğinde görünür, daha sonra padişahın özel alayı belirirdi: Sık sıralar halinde peykler, ellerinde kargılarla muhafızlar, koni biçiminde

Melling, padişahın katıldığı muhteşem alayları en küçük teferruatıyle çizmekte eşsiz bir ustalık göstermiştir.

fötr başlıklı, kırmızı elbiseli baltacılar, içoğlanları, kapıcıbaşı ve nihayet bunların arkasından padişah görünürdü. Padişahı daima silâhdar ağa, tülbentdar ağa ve rikâbdar ağa takip ederdi. Bunlardan birincisi padişahın kılıcını, ikincisi merasim sarığını, üçüncüsü de ata binerken üzerine basacağı tabureyi taşırdı. Nihayet daha arkadan gelerek halka avuç dolusu küçük altın paralar saçan haznedar ağadan sonra yürüyen kızlarağası ile alay tamamlanırdı.

Melling bu merasimi daima seyreder ve özel olarak yanında bulunmaya memur edilen subaylardan bilgi alırdı. Cassas, yalnız padişahı ve etrafındakileri guaşla gösterirken Melling bütün alayı göstermeye dikkat ederdi. Melling'de, alayın etrafında seyre gelen çeşitli insanları açıkça görmek mümkündür: Rengârenk elbiseleri içinde Türkler, ağır kürk kalpaklı Ermeniler, geriye doğru itilmiş fesleriyle adalı Rumlar, yeniçerileri seyreden grupların arasında dolaşan satıcılar, biraz açıkta durup kendileri için çok değişik olan bu manzarayı seyreden Avrupalılar, özel bir iskeleden geçişi seyreden Türk kadınları...

Müslümanlar arasında kendisine bu derece müstesna bir mevki sağlayan sanatkârın meclisi Beyoğlu salonlarında daima aranırdı. Melling'in sık sık ziyaret ettiği Holanda sefiri, onun Hadice Sultan'ın himayesi sayesinde imparatorluk baş mimarı olacağını bile umuyordu.

Kanunî Sultan Süleyman'ın Sadrâzamı ve Enîştesi Dâmâd Lutfî Paşa'nın Hâtıraları: 2

ÂSAFNÂME

AYRICA haraç olarak vezîr-i âzamlara verilmesi âdet tahsisat ile, eline yılda yirmi dört yük (1) akça geçer. Bir vezîr-i âzam için de bu akça kifâyet eder (2). Ben vezîr-i âzamken, bu tahsisatın hepsini tüketemez, on beş yük akça ile idare eder, yılda beş yük akçayı muhtaçlara ve hayır işlerine dağıtır, dört yükü de tasarruf eder, saklardım (3).

Bundan başka gazâlarda vezîr-i âzamların ganimet hissesi vardır. Bizzat gazâya iştirak etmese bile, ganimetten vezîr-i âzama muayyen bir hisse verilir. Ben bunları harcetmeden sakladım. Hayır işlerine tahsis ettim.

Mala ve akçaya karşı hırs göstermek, gayetle kötü bir mizaç eseridir. Hele bir devlet adamının bundan sakınması icab eder. Kanaat, tükenmez bir hazinedir. Allah, herkesin rızkını verir. Mal ve akça, öteye götürülmez, bu dünyada kalır.

Vezîr-i âzam olan zat, vaktini kullanmasını bilmelidir. Pek çok işi ve az vakti vardır. Onun için en mühim devlet işleriyle ilk önce uğraşmalıdır. Nefsi için bina yaptırmak, saz ve söz âlemlerinde vakit geçirmek, hele mâaz'Allah içki içmek, vezîr-i âzama yakışmaz. Vezir, sairlere örnek olmak gerekir. O, sefâhate dalarsa, herkes onu taklid eder.

Vezîr-i âzam az konuşmalı, susmasını bilmelidir. Devlet adamı için sükût kadar büyük vakar olmaz. Âlemi ıslah ederken, kendi nefsine hâkim olabilmeyi de bilmek gerektir.

Vezîr-i âzam, en yüksek devlet memurluklarını, hem şahsen itimad edip anlaştığı, hem de o işi başarabilecek marifet erbabına vermelidir. Onlara iyi muamele edip, kalblerini kırmamalıdır. En yüksek memurlar, yalnız vezîr-i âzamdan emir almalıdır.

Müderrisler, kadılar (4) ve âlimler, çokluk birbirlerini çekemezler. Birbirleri aleyhine söyledikleri çok defa doğru değil, haset eseridir. Vezîr-i âzam, şeyhulis-

---

(1) Bir yük 100 000 akçadır. 24 yük = 2 400 000 akça ki bugünkü satınalma değeri 24 milyon TL.'sından az değildir. Bu, yalnız sadrâzamın şahsına verilen maaş değildi. Yakın maiyetinin maaşlarını sadrâzam bu tahsisattan vermeye mecburdu.

(2) O devirde Hindistan (Timurlu) ve İran (Safevi) Türk imparatorluklarında sadrâzamların tahsisatı çok daha fazlaydı.

(3) Demek bugünkü parayla aşağı yukarı 15 milyon TL. harcıyor. 5 milyonunu hayır işlerine sarfediyor, 4 milyonunu saklıyormuş.

(4) Profesörler ve hâkimler.

Melling, padişahın katıldığı muhteşem alayları en küçük teferruatıyle çizmekte eşsiz bir ustalık göstermiştir.

fötr başlıklı, kırmızı elbiseli baltacılar, içoğlanları, kapıcıbaşı ve nihayet bunların arkasından padişah görünürdü. Padişahı daima silâhdar ağa, tülbentdar ağa ve rikâbdar ağa takip ederdi. Bunlardan birincisi padişahın kılıcını, ikincisi merasim sarığını, üçüncüsü de ata binerken üzerine basacağı tabureyi taşırdı. Nihayet daha arkadan gelerek halka avuç dolusu küçük altın paralar saçan haznedar ağadan sonra yürüyen kızlarağası ile alay tamamlanırdı.

Melling bu merasimi daima seyreder ve özel olarak yanında bulunmaya memur edilen subaylardan bilgi alırdı. Cassas, yalnız padişahı ve etrafındakileri guaşla gösterirken Melling bütün alayı göstermeye dikkat ederdi. Melling'de, alayın etrafında seyre gelen çeşitli insanları açıkça görmek mümkündür: Rengârenk elbiseleri içinde Türkler, ağır kürk kalpaklı Ermeniler, geriye doğru itilmiş fesleriyle adalı Rumlar, yeniçerileri seyreden grupların arasında dolaşan satıcılar, biraz açıkta durup kendileri için çok değişik olan bu manzarayı seyreden Avrupalılar, özel bir iskeleden geçişi seyreden Türk kadınları...

Müslümanlar arasında kendisine bu derece müstesna bir mevki sağlayan sanatkârın meclisi Beyoğlu salonlarında daima aranırdı. Melling'in sık sık ziyaret ettiği Holanda sefiri, onun Hadice Sultan'ın himayesi sayesinde imparatorluk baş mimarı olacağını bile umuyordu.

lâm ve kazaskerlerle müşavere etmedikçe, bu dedikodulara göre hareket etmemelidir.

Mülkî ve malî hizmetleri, başdefterdarlık (5) gibi mühim memuriyetleri, zinhâr ehil olmayan, bu işlerden anlamayanlara vermemelidir.

VEZÎR-İ ÂZAM SIK SIK ÂLİMLERLE GÖRÜŞMELİDİR

Vezîr-i âzam, haftada iki gün âlim, sanatkâr ve din adamlarından mümtaz olanları evine yemeğe çağırmalıdır. Bu yolla nice hususa vâkıf olmak da mümkündür. Davetlilerin her birine, makamına ve ehliyetine göre muamele ve riayet etmelidir.

Vezîr-i âzamdan sonra vezirler, onlardan sonra beylerbeyiler, onlardan sonra sancakbeyleri gelir. Devlet-i Alîye'de her mansıbın teşrifatta yeri bellidir. Vezîr-i âzam bunları bilmek gerekir. İlmiye ve saray hizmetlerindeki teşrifatı da tanımak icab eder.

Dîvân-ı Hümâyûn ve saray kâtipleri, çavuşlardan (6) önde gelir. Nitekim Yavuz Sultan Selim Han :

— Kâtipler, esrâr-ı saltanata hizmet ederler, çavuşlar, açık olan mesâlihe hizmet ederler, buyurmuştur.

Narha gayetle dikkat ve riayet etmelidir. Fakirler, narh bozulduğunda rahatsız olurlar.

Sadrâzam, devletin bütün ileri gelenlerini, huyları ve kabiliyetleriyle tanımak lâzımdır. Ancak bu şekilde bir kişinin hangi hizmeti yapıp hangisini yapamayacağını temyîze muktedir olur.

Bir tımarlı sipahi ölüp, tımar ve zeâmeti boşalınca, yarar oğlu varsa ana, yoksa akrabasına vermelidir. Halktan, çiftçiden bir kimseye sipahilik verilmek yolu açılırsa, herkes sipahi olmak ister.

SEFERDE ALINACAK TEDBİRLER

Padişah hazretleri sefere çıkmazsa, sefer ıktızâ eden yere serdâr (7) olarak ya vezîr-i âzam veya vezirlerden biri gönderilir. Vezirlerden gayriye serdârlık verilmemek icab eder. Bazı küçük seferlere beylerbeyiler, hattâ sancak beyleri de serdâr olagelmişlerdir. Ancak askerin onlara itaati, vezirlere itaat gibi olmaz.

Bir sefere ne miktar akça ve ne miktar zahire lâzım geldiğini daha sefer başlamadan iyice hesaplamak lâzımdır. Her menzile ne kadar mühimmat yığmak lâ-

(5) Maliye bakanlığı.
(6) Padişah yâveri.
(7) Başkumandan.

Hâtıraların sahibi Sadrâzam Lutfi Paşa'nın kayınbiraderi Kanunî Sultan Süleyman.

zımdır, evvelden düşünmek gerekir.

Padişahın çıktığı sefere «sefer-i hümâyûn» denir. Sefer-i hümâyûnlar külfetlidir. Çok iyi hazırlık ister. Seferde sadrâzamın otağı, padişah otağ-ı hümâyûnundan bir miktar önde olmalıdır. Otağ-ı hümâyûna ordudan olmayan kimse, bir milden ziyade yaklaşamamalıdır. Otağ-ı hümâyûn yanında, hazine çadırı kurulur. Defterdâr, hazine çadırından mes'uldür. Orada dîvân eder ve sefer masraflarını görür.

Seferde yollarda giderken at üzerinde gerek vezîr-i âzam, gerek vezirler, atlarından inmeksizin padişaha yaklaşıp arzda bulunabilirler. Sair erkân, ancak padişah çağırırsa, gene at üzerinde yaklaşıp emir alır.

Seferde, geceleri sancak beyleri karavul beklerler. Otağ-ı hümâyûna geceleyin kim olursa olsun yaklaşamaz. Yavuz Sultan Selim Han, İran seferine giderken, Şah İsmail'in casusları, otağ-ı hümâyûna kadar varmışlardı. Bunlar, fedai idiler. Hançer çekip padişahı öldüreceklerdi. Tutulup katlolundular. Ondan sonra, sefer-i hümâyûnda emniyet tedbirleri arttırıldı.

PADİŞAHIN, CENK MEYDANINI BIRAKMAYA HAKKI YOKTUR

Cenk meydanında padişahlar biraz uzakta durup cengi idare ederler. Padişahın önünde toplar bulunur ve zencirler gerilir. Padişahın atının ayakları bukağılıdır; yani ön ve art ayakları altın zencirle birbirine bağlıdır. Bu, padişah atının dört nala kalkmaması, padişahın ceng meydanını bırakmaya hakkı olmadığı içindir. Eski bir an'anedir; riâyet olunur. Askere şevk ve gayret vermek içindir.

Zaferden veya fetihten sonra padişahın eli öpülüp tebrik etmek kanundur. Vezirler, serâser samur kürk giyerler. Sair erkân, yalnız merasim kafdanlarını giyer.

Zaferden ve fetihten sonra askere bahşiş dağıtılır. Ganimet hissesi kanun üzere bölüşülür. Beşte biri Hazîne-i hümâyûna alınır; padişah hakkıdır.

Serhad ahvaline gayetle dikkat etmek gerektir.

Otağ-ı hümâyûna, sarayda padişah huzuruna nasıl girilirse, aynı usul ve teşrifatla girilir.

Deniz ahvali, kara ahvalinden daha mühimdir (8). Yavuz Sultan Selim ki, sultanların en akıllısı, en iz'anlısı, en âdili, en keremlisi ve en cömerti idi, Mısır'ı fethetmiş ve Mekke ile Medine'nin hâkimi olmuştur; büyük cihangîr idi. Merhum Şeyhulislâm Kemalpaşa-zâde'ye şöyle bu-

(8) Türkiye tarihinde, yalnız Kanunî devrinde (1520-1566), deniz siyaseti ve donanma, kara siyaseti ve ordudan ehemmiyetli telâkki edilmiştir. Lutfi Paşa, Kanunî devrinin adamı olarak bu görüşü aksettiriyor.

Bir Osmanlı sadrâzamı. Sağda, kapıcılar kethudâsı ve çavuşbaşı görülmektedir. Kapıcılar kethudâsı, sarayın başmâbeyincisi, çavuşbaşı da, padişahın başyâveridir.

Kapıkulu askerinin en seçkin sınıfını yeniçeriler teşkil ederdi. Resimde, yeniçeri ağası görülmektedir. Soldakiler, ağadan sonra ocağın en büyük âmiri olan Kethudâ Bey ile bir yeniçeri subayıdır.

yurmuştur:

— Tersaneyi, üç yüz kadırga birden inşa edecek şekilde genişletmek muradımdır. Bu donanma ile niyetim, feth-i efrencîyedir (9).

Kemalpaşa-zâde şöyle cevâb etmiştir:

— Padişahım, siz öyle bir şehirde taht kurmuşsunuz ki, bu şehrin velînîmeti deryâdır. Gemi gelmeyince İstanbul mâmûr olmaz. Karalardan evvel denizlerin fethi gerektir.

Sultan Selim'in ömür güneşi battı ve hâtır-ı şerîflerinde olan niyetleri müyesser olmadı. Ama hâlâ padişahımız olan adalet ve ihsan sahibi Sultan Süleyman Han Hazretleri dahi, deryâ umûruna muhkem mukayyeddir. Osmanlı devletinde deniz ahvâli muntazamdır. Karada ve denizde her düşmana karşı zafer, devletin kudreti dahilindedir. Ben de sadâretimde, donanmaya çok ihtimâm ettim. Padişahımız dahi böyle olsun isterlerdi. Sadâretimde donanma için ne istedimse, Sultan Süleyman tereddütsüz tasdik etti.

Eski sultanlarımızdan karaya hâkim olmuş olanlar çoktur. Ancak denizlere de hâkim olmak, yalnız Sultan Süleyman'a müyesser olmuştur. Ordu gibi, donanmayı da mükemmel tutmak, vezîr-i âzamın yüzünü ağartır ve en büyük vazifesidir. Bu hususta lâzım olan, elden gelen bütün gayreti göstermek lâzımdır.

HAZİNE VE MALİYE NASIL OLMAK GEREKTİR?

Hazine ve maliye işleri, en mühim umûrdandır. Saltanat, hazine ile olur. Hazine, tedbir ile hasıl olur. Zulüm ve sitemle olmaz. Sultan Süleyman cülûs ettiklerinde, devletin iradı ile masrafı müsavi idi. Benim sadâretimde, muntazam irad, masraflara yetişmiyor, yedek hazineden para çekmek icab ediyordu. Bunu düzelttim. İrad, masraftan fazla oldu.

İrad, daima masraftan ziyade olmak gerekir. Asker az gerek, uz gerektir. Fazla askerle değil, iyi askerle iş görülmek mümkündür (10). Kapıkulları'nı çoğaltmaktan hazer etmelidir (11). Çünkü Kapı-

---

(9) Yavuz, Türk toprakları arasında kalan Rodos'u almak istiyordu. Rodos, dünyanın en müstahkem kalesi sayılıyordu. Teşebbüse geçemeden öldü. Ölümünden iki yıl sonra (1522) oğlu Kanunî, ikinci sefer-i hümâyûnunu Rodos üzerine yaptı ve fethe muvaffak oldu.

(10) Osmanlı Türkleri, yükselme devirlerinde, daima sayıca az ordu ile, kalabalık orduları yenmişlerdir. Çünkü Lutfi Paşa'nın işaret ettiği gibi asker, dünyanın bütün devletlerinin askerlerinden daha bakımlı idi.

(11) Kanunî devrinde kapıkulları - Lutfi Paşa'nın kaydettiği gibi - 15 000'e çıkmıştı ve üçte ikisini Yeniçeriler teşkil ediyordu. Daha evvelki devirlere nisbetle kabarık bir rakamdı. Osmanlı devlet ve ordusunu bilmeyenler, büyük zaferlerin Yeniçeriler tarafından kazanıldığını sanmışlar, böyle yazmışlardır. Halbuki Yeniçeriler, bir ağır zırhlı hassa tümeninden ibaretti. Ordunun esası, tımarlı sipahi (süvari) sınıfı idi. Kanunî'den sonra yeniçeri miktarı arttıkça artmış, bazı devirlerde 100 000'i geçmiştir.

Osmanlı devletinde sadrâzamdan sonra gelen en yüksek görevli: şevhulislâm (Soldakiler başçuhadar ve ders vekili efendi, sağda vekayici).

kulları maaşlı askerdir. Ordunun esası olan sipahi sınıfı ise tımarlıdır; devletten maaş almaz; toprağının geliri ile geçinir. 15 000 Kapıkulu askerine ulûfe yetiştirmek kolay değildir. Hassa askerini beslemek de zordur. Askere gayet iyi bakılır.

Gerek başdefterdâr, gerek diğer defterdârlar, muktedir, bilgili olmalıdır. Böylelerini bulup tayin etmek, vezîr-i âzamın vazifesidir. Defterdârların işlerine müdahale etmemek lâzımdır. İşlerini istiklâl ile görürlerse iyi olur. Ama, kendi başı hevâsında kişiler olmamak icab eder. Böyle olanlara müdahale edilir ve makamlarından uzaklaştırılır.

Padişahımız Sultan Süleyman Han zamanında vezîr-i âzam olarak Makbûl İbrahim Paşa ve başdefterdâr olarak İskender Çelebî, meşhur olmuşlardır. Ancak, her ikisi de servet ve ihtişama düşkündü. Padişahlara yakışır sarayları ve bahçeleri vardı. Her ikisinin de âkıbeti iyi olmamıştır. İskender Çelebî'yi İbrahim Paşa, onu da padişah katlettirmiştir.

Vezirler ve sair erkân-ı devlet, fazla ihtişamdan kaçınmalıdır. İhtişam, padişahlara yakışır.

Tekaüt maaşı, bir haktır. Hizmette bulunmuş bir adama, âhır-ömründe rahat edecek maaş vermek, devletin vazifesidir. Beylerbeyiler günde 160, kazaskerler 150, sancak beyleri 70, taht kadıları 80, vezirler ise 200 akça ile tekaüt edilmek kanundur. Maaş yerine zeâmet verilmek de kanundur. Bu takdirde vezirlere yılda 120 000, sancak beylerine 50 000 ve sairlere derecelerine göre zeâmet verilir.

Padişah, atalarından kalan mallar, ganimetten aldığı beşte bir hisse ve bilhassa Mısır eyaletinin vergisi ile geçinir. Mısır vergisi, padişahın cep harçlığıdır. Buna dikkat etmek gerekir. Başka türlü olmaz. Zira padişah masrafı çoktur. Binlerce kişiyi besler. Binlerce hayır eseri yaptırmak, padişahlar için an'anedir.

Akıncı ocağına da ihtimam lâzımdır. Kırımlılar, akıncıların yerini tutamaz.

Otuz yılda bir nüfus tahriri yapılır. Her sancağın tahrir defterleri hazinede saklanır. Ölüm vâki oldukça bu defterlere işlenir. Böylece devlet, tab'asının miktarını bilir. Ne kadar vergi alınmak lâzımdır, malûm olur. Bu defterler noksan üzre olmamak gerek. Fazla vergi, tab'ayı harâb eder. Dikkatle kaçınmalıdır. Asker ve ilmiye, vergi vermez.

Sultan Bâyezid, Sultan Selim ve Sultan Süleyman zamanlarında görüp işittiklerimden hâsıl olan tecrübelerimi böylece yazdım. Cenâb-ı Hak, her kulunu hayırla yâd ettire! Âmîn! Bi-hürmeti Seyyidi'l-Mürselîn! (12).

---

(12) Okuduğunuz Âsaf-Nâme'nin dili oldukça açık Türkçe olmakla beraber, biraz daha sadeleştirilmiş, bazı ibareler kısaltılmış veya cümleler içindeki mânalar açık şekilde yazılmış, bazı teknik teferruat atlanmıştır.

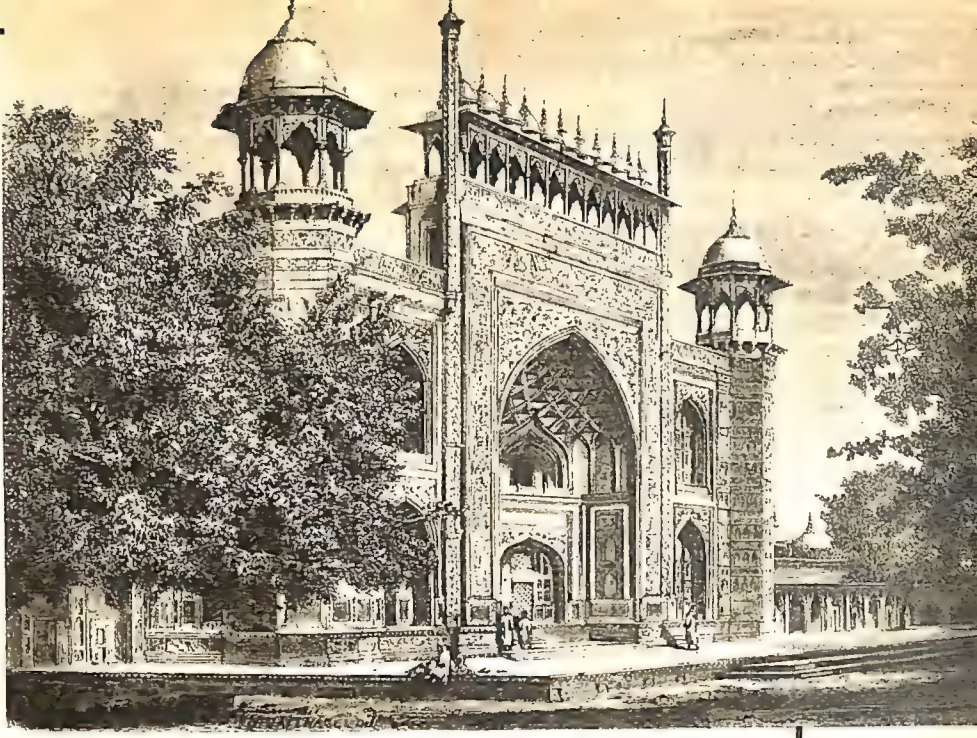

Türk - İslâm mimarisinin eşsiz örneği Tâc - Mahal türbesinin bahçe kapısı.

İSLÂM MEDENİYETİNDE TÜRKLER

Yazan: Alb. Tahsin Ünal

İLİM, mücerret bir tekâmül olmadığı gibi, yalnız bir kıtanın malı da değildir. İlim, mahallî ve millî değil, beynelmilel olup milletlerin müşterek düşünce ve buluşlarının, müşterek çalışmalarının eseridir. Bununla beraber, gelişip, tekâmül ettiği ve olgunlaştığı sosyal, siyasî ve coğrafî çevrenin az çok rengini ve karakterini de taşır. Medeniyetlerin Mezopotamya, Mısır, Yunan, Roma, Asya ve Avrupa gibi adlarla anılmasının sebebi budur.

İslâm medeniyetinin en büyük kaynaklarından biri Kur'an, öteki de Hadîs olmakla beraber, bu yeni medeniyete kendisinden önce mevcut olan «Yunan, Bizans, Roma, İran ve Türk» medeniyetleri de ister istemez katılmışlardır. İslâm'ın yayıldığı yerlerde, Müslüman olan milletler, eski medeniyetlerini, İslâm kültür ve medeniyetiyle birleştirmişlerdir. İslâmî ilkeler ile karıştırıp hamur yapmışlar ve İslâm medeniyetini inşa etmişlerdir.

Bu itibarla İslâm medeniyeti ne yalnız İslâmî ilkelerin, Kur'an ve Hadîsler'in eseridir ve ne de yalnız Araplar'ın eseridir. İslâm medeniyeti, İslâm ilkelerinin, Kur'an ve Hadîsler'in, İslâm'ı kabul eden Süryânî, Rum, İran, Arap ve Türkler'in ortak eseridir. İslâm medeniyetine Abbâsîler devrinden itibaren eski Yunan, Bizans ve Hind kültür ve medeniyetinden yapılan tercümelerle, bu milletler de katılmışlardır. Böylece İslâm medeniyeti mahallî ve millî olmaktan çıkarak, beynelmilel bir medeniyet haline gelmiştir. Lâkin rengini, karakterini, şeklini ve fikriyatı ile ruhunu, İslâm ruhundan aldığı için adına İslâm medeniyeti denmiştir.

İslâm medeniyetine, gerek onu asırlarca dış tehlikelerden korumak, yaymak,

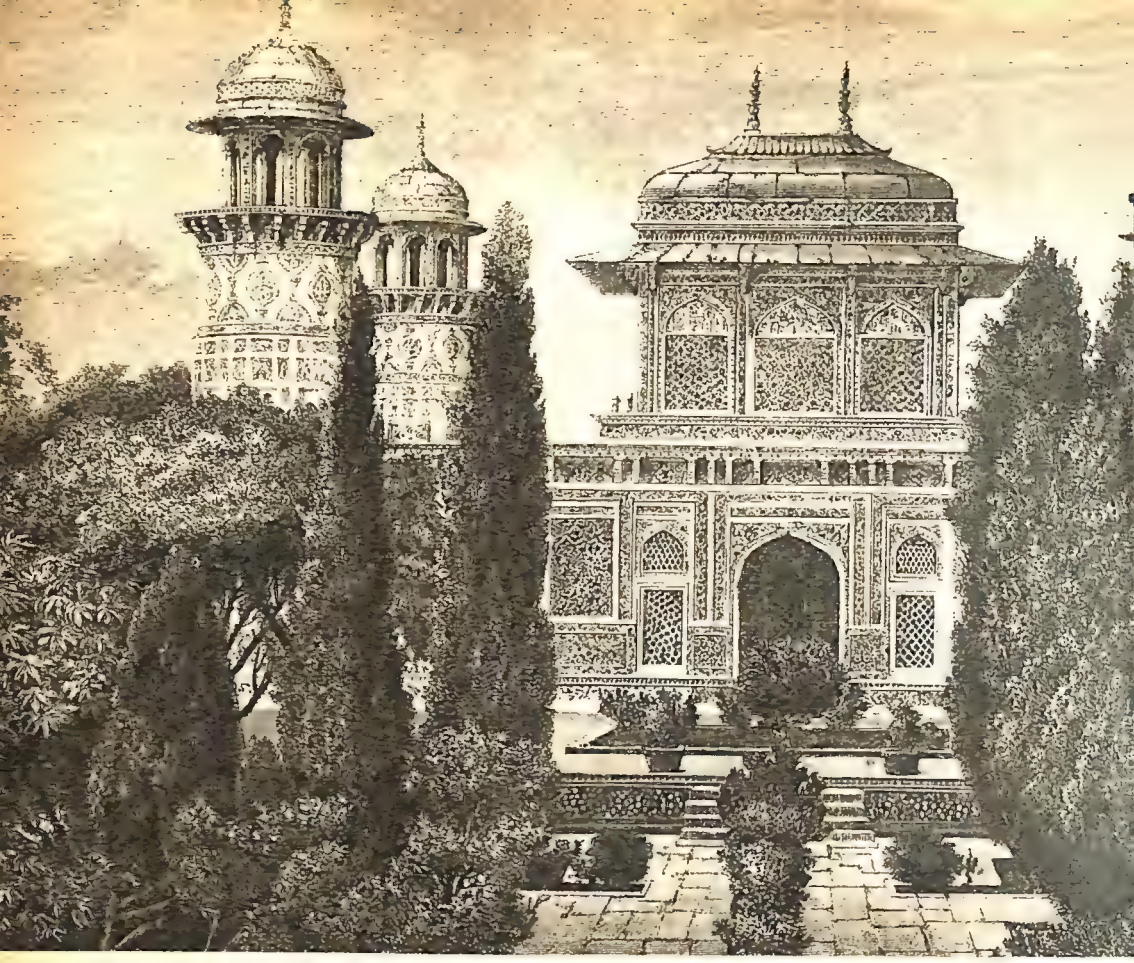

Hindistan, eşsiz mimarlık eserleri sayesinde Türk - İslâm medeniyetinin izlerini taşır. İşte Agra'da Timuroğulları'nın sadrâzamlarından İtimadüddevle'nin türbesi.

ilim kurumları açarak geliştirmek ve olgunlaştırmak bakımından olduğu kadar, zekâları, kabiliyetleri, kültür ve medeniyetleri ile katkılarda bulunmak bakımından da en çok hizmet eden Türkler olmuştur.

TÜRKLER'İN İSLÂM OLMASI

751'de Çinliler'le Müslüman Araplar arasında yapılan Talas savaşından sonra, Batı Türkistan'da oturan Türkler, İslâm'ı kabul etmeye başladılar. Bundan 200 sene kadar sonra, yani, 930'da Karahanlılar'ın hükümdarı Abdülkerim Satuk Buğra Han'ın Müslüman olarak, Doğu Türkistan'ı idaresi altına almasından sonra, Doğu Türkistan'daki Türkler de İslâm'ı kabul etmişlerdir. Aynı tarihlerde Hazarlar'a tâbi olarak, Aral gölünün çevresinde yaşayan Selçuklular da yeni dini kabul etmişlerdi.

İslâm'ı kabul etmeden önce Doğu ve Batı Türkistan'da yüksek bir medeniyet kurmuş olan Türkler, yeni dini bu yüksek medeniyetin sahibi olarak kabul ettiler. Dün, İslâm olmadan evvel, çocuklarını kendi okullarında, kendi öğretmenleri eliyle ve Türkçe okuyup yazarak yetiştiren Türkler, bugün İslâm olunca, çocuklarını medreselere göndermeye, medreselerde Türkçe'nin yanında Arapça ve Farsça da öğretmeye ve dolayısıyle İslâmî kültürle yetiştirmeye başladılar.

Önce Batı Türkistan Türkler'i İslâm oldukları için, İslâm Türk bilginleri Batı Türkistan'da yetişmiştir. Bunların başında Fârâbî gelir. Doğu Türkistan'daki Türkler daha sonra Müslümanlığı kabul et-

tikleri için, burada İslâm Türk bilginleri daha sonra yetişmiştir. Bunların başında iki büyük bilgin Yusuf Hâcib ile Kâşgarlı Mahmud gelir.

Şunu ilâve edeyim ki, Batı'da yetişen Türk bilginleri, Türkçe bildikleri ve o zaman Türkçe ilim dili olduğu halde, eserlerini Türkçe değil, Arapça yazmışlardır. Daha sonra Doğu'da yetişen Türk bilginleri ise, Arapça bildikleri halde, eserlerini Arapça değil, Türkçe yazmışlardır. Bu hal, Batı Türkistan Türkleri'nin milliyetlerini kaybettiklerini ve daha ziyade Arap tesirini tanıdıkları, Doğu Türkistan Türkleri'nin ise milliyetlerini muhafaza ettiklerini göstermesi bakımından önemlidir. Milliyetlerini muhafaza eden Türk kitleleri Selçuklarla Anadolu'ya intikal etmişlerdir.

TÜRK - İSLÂM BİLGİNLERİ

Fârâbî «870-950»: Maveraünnehir'de Seyhun nehri kenarında Fârâb kasabasında doğduğu için Fârâbî diye anılır. Hayatı boyunca hep Türkçe konuşmuş ve Türk kıyafetinden başka kıyafet giymemiştir. Asıl adı Mehmed olan Fârâbî, bütün ömrünce Fârâb'ta kalmamıştır. «İlmi arayınız, Çin'de dahi olsa» Hadîs-i Şerif'ine uyarak İslâm âleminin kültür merkezlerinden bir çoğunu dolaşmış ve ilim aramıştır. Rey'i, Harran'ı, Bağdad'ı, Haleb'i, Mekke ve Medine ile Kahire ve Şam'ı ziyaret etmiş, her yerde yeni ve ayrı bilgiler öğrenmiştir. Harran'da Hıristiyan papazlarından Bişr Matadan'dan ve Süryânî papazlarından Yuhanna'dan bile bilgi öğrenmiştir. O zaman İslâm âleminde emîrler, sultanlar ve halifeler, ilim adamlarını korur ve himaye ederlerdi. Bu âdet sonra Avrupa'ya da geçmiştir. Haleb'e gelen Mehmed Fârâbî, Haleb Emîri Seyfüddevle Ali'nin iltifat ve himayesine mazhar olmuştur. Haleb Emîri Ali, Fârâbî'ye külliyetli bir maaş bağlamışsa da, paraya kıymet vermeyen tok gözlü bilgin: «Bana günde dört dirhem gümüş yetişir. Fazlasına lüzum yoktur. Siz fazlasını alın, memleketinizdeki ilim ve hayır kurumlarına verin» demiştir. Dört dirhem gümüş bugünkü para ile, yaklaşık bir rakamla 120 lira eder.

Fârâbî, devrin icabı olarak çeşitli ilimler öğrenmiş, üstün zekâsı ve ihatalı kültürü ile birçok ilimlerde «felsefede, mantıkda, metafizik, tıp, riyâziye ve mumesafe bilgilerinde, tıp, riyâziye ve musikide», Aristo'nun eksiklerini tamamlayarak zamanının üstüne çıkmıştır. İlimlerin tarifi, tasnifi ve konuları demek olan «İhsâ'ü'l-Ulûm» adlı Arapça ilk ansiklopediyi yazmıştır.

Bu eseri ve pek orijinal olan fikirleriyle Aristo'dan sonra ikinci hoca demek olan «Hâce-i Sânî» unvanını almıştır.

Fârâbî, İbni Sina ile İbni Rüşd'ün kurduğu İslâm felsefesi binasının, temellerini atmıştır. Zira bu iki bilgin, eserlerinde Fârâbî'den pek çok iktibaslar yapmışlardır. Batı'da «Alfarabius» olarak tanınan büyük bilgin, Spinoza ve Montesquieu'ye şiddetle tesir etmiştir. Mezarı Şam'dadır.

YUSUF HAS HÂCİB

Karahanlılar'dan Uluğ Buğra Han'ın iltifat ve himayesine mazhar olan Yusuf Has Hâcib (1015-1075), saraya alınmış ve Hâcib unvanından da anlaşılacağı gibi saray nazırlığına kadar yükselmiştir. Bu arada 1069-1070 tarihleri arasında «saa-

det veren bilgi» demek olan Kutadgu - Bilig» adlı meşhur eserini yazmıştır. Arap tesirine rağmen, bilgin, eserini, mesnevî şeklinde ve fakat Türkçe olarak yazmıştır. 7 000 beyte yaklaşan eserde, adaleti temsil eden Gündoğdu, devleti temsil eden Aydoğdu, ahlâkı temsil eden Öğdülmüş ve kâinatı temsil eden Uğdurmuş, karşılıklı olarak, hikmetli, veciz ifadelerle konuşturulmaktadır. Eser, kahramanlar müstesna «Kelile ve Dimne»'yi hatırlatır.

KÂŞGARLI MAHMUD

Aynı merkezde yetişmiş olan büyük Türk bilginlerinden biri de **Kâşgarlı Mahmud**'dur. Yaklaşık bir rakamla «1010 ile 1080» tarihleri arasında yaşamıştır. «Dîvânu Lugaati't - Türk» adlı büyük eserini, Araplar'a, Türkçe'yi öğretmek ve Türk soyunun üstünlüğünü anlatmak maksadı ile 1068 - 1074 yılları arasında kaleme almıştır.

Kitabın en orijinal olan tarafı, Türk soyunun üstünlüğü anlatılırken, Türkler'e ait bir takım Hadîsler nakledilmiş olmasıdır. Bu Hadîsler de «Allah, benim bir ordum vardır. Onun adını Türk koydum. Onları Doğu'da yüksek bir yaylaya yerleştirdim. Bir kavme kızarsam, onları kızdığım kavmin üzerine saldırırım». «Türk lisanını öğreniniz. Çünkü Türkler'in uzun zaman devam edecek olan bir hâkimiyetleri olacaktır» (1/3 ve 299) şeklindeki hadîslerdir.

Bu hadîslerle Türk soyunun, diğer kavimlerden üstünlüğü anlatılmış ve Allah'ın bizzat, Türkler'e Türk adını koyduğu, «Türkler benim ordumdur» dediği izah edilmiştir. Türkler'in güzelliklerinden, sevimlilik, edeb ve büyüklüklerinden, küçüklerin büyüklerini saydıklarından, küçüklerini severek koruduklarından, sözlerinde durduklarından, mertlik, yiğitlik ve kahramanlık gibi birçok meziyetlere sahip bulunduklarından, uzun uzadıya bahsedilmiştir.

Aynı çevrede yetişmiş bilginlerden, insanların huy ve davranışlarından bahseden «Aybetu'l Hakaayık» adlı eserin yazarı Edib Ahmed ile Gaffâr'ı da sayabiliriz.

1. sayımızdaki Seraskerler ve Harbiye Nazırları makalesiyle ilgili bir düzeltme:

Tanzimat devrinde 1 değil, 2 Serasker Rıza Paşa yaşamıştır. Makalenin 23. sayfa, 1. sütununda, parantez içindeki «sene» kelimeleri «defa» olarak düzeltilecektir.

Kırım hanlarının, başkent Bağçesarayı'nda bulunan sarayı, Türk medeniyetinin Kuzey Karadeniz sahillerindeki izlerinden biriydi.

Bundan 100 yıl kadar önceki «Pera» semtinden Haliç'in görünüşü.

yoğlu

ra

n

d Naum Duhânî

HERHANGİ bir iddiada bulunmadan size Beyoğlu'ndan bahsedeceğim. Ama henüz ecnebilerin yaşadığı, bundan 50 yıl önceki Beyoğlu'ndan (1).

Yalnız, söze başlamadan önce Beyoğlu adının menşeini hatırlatmak istiyorum.

Fâtih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden önce Beyoğlu yoktu.

Cenevizliler ve Bizanslılar zamanında (Galata istihkâmlarının yapılmasından önce) Galata mahallesinin bir kısmı Pera diye anılırdı.

O devirde Pera kısmen ekili, kısmen boş tarlalardan ibaretti.

Bugünkü Pera; ancak XVI. yüzyılda, bir Venedikli'nin şehrimizin bu kesiminde yazlık bir ikametgâh yaptırmasından sonra Beyoğlu adını almıştır. Bu ikametgâh, Taksim'de Boğaz'ın mavi sularına hâkim bir yerde yapılmıştı.

Belin'in «İstanbul'un Latinlik Tarihi» adlı eserinin 126. sayfasında şu ilgi çekici satırları okuyoruz:

---

(1) Yayınlamaya başladığımız bu hatıraların yazıldığı 1944 yılından 50 yıl önce.

Sultan Süleyman zamanında Doç Gritti'nin gayri meşru bir oğlu büyük devletlerle olan temaslarda faydalanılmak üzere Bâbıâlî'ye memur olmuştu (yani «baştercüman», bunu da ben ilâve ediyorum). Feridun Bey'in «Sultan Süleyman'ın Macaristan Sefer-i Hümâyûnu Rûznamesi»'nde bu zattan şu şekilde bahsedilir:

«Galata'da oturan Frenk Beyoğlu».

İşte Pera semtinin Türkçe adını teşkil eden kelimenin esasını bulduk demektir.

Venedik delegesinin ikametgâhının etrafında birçok binaların yapılması üzerine Pera adı, Galata'nın bu kısmına teşmil edildi. Bu mahallede Bâbıâlî ile münasebette bulunan diplomatik misyonların ikameti için başka binalar da yapıldı.

Bu inşaat XVI. yüzyılın sonlarına raslar. Ancak, cumhuriyetin ilân edildiği 1923 yılında, İstanbul'un bu semtine adını veren Türkçe Beyoğlu ismi, Galata mahallesi için hatalı bir şekilde kullanılan Pera'dan ayrı olarak resmen yerleşmeye başladı.

Pera, Türk tabiiyetindeki ecnebilerin (yani frenklerin) iyilerinin de, kötülerinin de tercih ettiği mahalleydi. Buranın Boğaziçi'ne ve Kasımpaşa'ya bakan yamaçları hemen tamamen Türkler'le meskûndu. Diğer taraftan Kurtuluş (eski Tatavla) ve Yenişehir'de ise azad edilmiş kürek mahkûmları barınırdı. Bunların kadınlarından nümunelik derecede güzel olanlar Pera'daki sayısız burjuva ailelerinin nesline temel oldu.

İKİ DÜNYA

Artık Levantenler'in (2) Pera'sı olan Beyoğlu'ndan bahsedelim. Sokak köpeklerimizin patırtılı sevişmelerinin, tulumbacılara (artık maziye karışan düzensiz itfaiyeciler) eğlence, genç kızlara dehşet saçtığı devirlerin Beyoğlu'sundan.

O devirde, İstanbul'un bir diplomatik dünyası vardı, bir de öbür dünyası...

Büyükelçilik ve elçiliklerin salonları, ancak padişahın hükümeti tarafından hüsnü kabul gören misyonların şeflerine, «meslekten» olan beylere ve müteveffa imparatorluğun resmî şahsiyetlerine açılırdı.

Maamafih bunlar bize gönderilen diplomatlarla ancak çok ihtiyatlı bir şekilde

(2) Levanten, Doğu Akdeniz sahil şehirlerinin Türk veya Arap asıllı olmayan yabancı sakinleri için kullanılan bir deyimdir.

1854 yılında İstanbul'daki Fransız sefaretinde verilen bir balo.

temas edebilirdi. Çünkü II. Sultan Hamid, memurları ile yabancı memleketlerin sarayındaki temsilcilerinin sıkıfıkı olmasından hoşlanmazdı.

SAĞMAL İNEĞİN İSTİSMARCILARI

Sırtları kalın, sahte banker fakat gerçek tefeci olan Levantenler, Osmanlı - lütfen imparatorluk - Bankası'nın süprüntülerini ayıklar, diğer iktisadî teşekküllerin artıklarını toplar, üstelik diplomatik masuniyetten faydalanan çatıların altına sokulmayı da başarırlardı.

Ayrıca «sağmal» idarenin elebaşıları ve yüksek memurları birçok diplomatik kapının şereflerine aralandığını da görürdü. «Osmanlı» olduğu kabul edilen bu sağmal inekler şunlardı: Düyun-ı Umumiye, Tütün Rejisi, Deniz Fenerleri Şirketi (bu şirket, denizleri olduğu kadar bir alay ilgiliyi de aydınlatıyordu), Rıhtımlar Şirketi, Demiryolları Şirketleri, Madencilik İşleri.

Yabancı müesseselerin Türk toprağına cömertçe yerleşmiş olan bütün putları, Türkiye'den, büyük bir çiftlikteymiş gibi faydalanıyorlardı.

O çiftlikteki munis «koyunlar», ileri gelen kozmopolitlerin ihtiyaç ve masrafları için olduğu kadar, onların Türkiye'nin misafirperver toprağına servet aramaya gelmiş birinci, ikinci, üçüncü derecedeki protejeleri için de kendilerini istendiği gibi sağdırıyor, kırktırıyordu.

Bir yılın bitmesi ve yeni yılın doğması ardı arkası kesilmeyen ziyafetler, kostümlü, maskeli balolar, gelip geçerken İstanbul'da birkaç gün kalan «Barret», «Debrenne» gibi toplulukların tiyatro suvareleriyle kendisini gösterirdi.

Sefaretlerin tertip ettiği balolar, yabancı kolonilerin en seçkin üyelerini ve birinci sınıf resmî şahsiyetleri bir araya getirirdi.

Bu balolarda birkaç istisna ile aynı sempatik veya antipatik tiplerle bazan isteyerek, bazan da, hele tabiatın fena teçhiz ettiği kadınlar bahis konusu olunca, isteksiz olarak karşılaşılırdı...

Ruslar'ın eski usul yılbaşıları olsun, noelleri olsun daima sefarethanede bir gece galasına vesile olurdu. Çar'ın mümessili Mösyö Zinoviev'di. Ancak Zinoviev, yakışıklı, gösterişli, mükemmel bir insan olan selefi Neolidov'u unutturamamıştı. Zinoviev, sefaretin altın yaldızlı salonlarında en seçkin İstanbullular'ı kabul ederdi. Bu arada Matmazel X'ler de Rus sefaretinde görünürdü. Hattâ bunlardan biri, Beyoğlu'nun göbeğindeki bu Rus toprağında kendisini gerçekten Rusya'da sanıyordu galiba. Öyle ki, söylendiğine göre, Kremlin'in temsilcisi onunla evlenmek gibi bir şeyler de düşünüyordu. Ancak Madam Zinoviev kocasından ayrı yaşıyordu ama, bu, öylesine ihtiyar görünüşlü fakat öylesine ruhu genç insandan ayrılmaya da yanaşmıyordu.

DİPLOMATİK OLAYLAR VE... BAŞKALARI

Mösyö Zinoviev, sofrasına bir sadrâzamı kabul eden nadir sefirlerden biridir (3). Gerçekten o devirde, imparatorluk mührünü taşıyanlar, Abdülhamid'in «irade»sini almadan bir yabancı temsilcinin davetine icabet edemezdi.

18 ağustos 1903'te Rusya'nın Manastır konsülü Mösyö Rostovski, kendi megalomanisinin neticesi olarak katledilmişti. Bir gün Manastır civarında dolaşırken, bir nöbetçi, adamı tanıyamamış ve silâh taşımamasını ihtar etmiş. Konsül de ağzına geleni söylediği gibi, memnuniyetsizliğini belirten bir de hareket yapmış. Asker, bir sivilin böyle bir şeye cüret ettiğini görünce ver yansın etmiş ve onu atalarının yanına yollayıvermiş.

Bu olay, iki devlet arasında çok sert bir anlaşmazlığa sebebiyet vermek üzereyken, Abdülhamid, vezirlerinin ricasına uyarak askerin muhakeme edilmesine razı oldu. Zavallıcık mahkûm olup idam edildi. Abdülhamid, konsülün dul karısı Madam Rostkowski'ye oldukça dolgun bir tazminat ödedikten başka, iki çocuğunun tahsillerini tamamlayabilmesi için de ayrıca yardımda bulundu.

Mösyö Zinoviev, sefarete ait Donetz adlı karakol gemisiyle konsülün cesedini Selânik'ten Odesa'ya naklettirdi. Gemi Boğaz'dan geçerken bir dinî merasim tertipledi. Türk hükümeti de bu merasimde temsil edildi.

Aradan bir zaman geçince, Mösyö Zinoviev bu melodramatik komediyi unutturmak için sadrâzamdan, tertip ettiği toplantıya şeref vermesini rica etti. Ferid Paşa buna hayır demedi; Padişah'ın müsaadesiyle şerefine verilen ziyafette hazır bulundu ... Ve bol bol yenen Don havyarları arasında hadisenin üzerine sünger çekilmiş oldu.

Sefaretin müsteşarı Mösyö Svieçin, şöyle, ufacık, kâküllü bir adamcağızdı, kafatasının alın tarafındaki saç noksanlığını ustalıkla kapatmasını bilirdi.

Baş tercüman Maksimov, Bâbıâlî'ye olan düşmanlığının ilhamlarını votka damacanalarından alırdı.

---

(3) Avlonyalı Ferid Paşa.

Meslektaşı Mandelstam'ın karga kanadına benzeyen bıyıkları vardı. O da, felâket habercisi bir kuş gibi durmadan Sultan Hamid rejimini bekleyen felâketler hakkında kehanette bulunurdu...

Ve nihayet Zinoviev'in yarı diplomatik heyetinin en hilekâr siması: Yardımcı tercüman Ermeni Hacıbiyar. Bu adam, çılgınca aşkları ve muhayyel suikast teşebbüsleriyle Fehim Paşa'nın bütün şimşeklerini üzerine çekmişti. Fehim Paşa, sarayın en seçkin simalarından biriydi. Hükümdarın emniyetini sağlamak için emrinde özel bir polis kuvveti ve sayısız detektifler vardı.

Hacıbiyar, günün birinde geçirdiği acayip bir maceranın neticesi olarak, kendisini öldürmek istediklerini ve bunun tek tahrikçisinin Fehim Paşa olduğunu iddia etti. Bununla da kalmadı. Soruşturmanın doğrudan doğruya hariciye nezaretinde ve nazırın yardımcısı tarafından yapılmasını istedi. Hacıbiyar'ın bu iş için pek ateşli bir de avukatı vardı: Mösyö Zinoviev... Bağlı bulunduğu sefir de doğrusu işe canla başla sarılmıştı.

Rusları bu acayip soruşturma projesinden vazgeçirmek için Bâbıâlî'nin hariciye nazırı Tevfik Paşa, bütün eski tecrübelerini ve diplomatik sanatını kullanmak zorunda kaldı. Yoksa bu görülmemiş hadise, meseleyi çok karıştırır ve müteveffa Naum Paşa'yı fena halde muazzeb ederdi.

Yeni yıl balosunda Rus sefaretinde bol bol dans edilirdi. Gece yarısı olunca herkes birbiriyle kucaklaşır, Rus sefiri ilk kucaklaşmayı yaparak başkalarına misâl olurdu. Zaten sefir kucaklama ve dudak okşayışı işinde öylesine ihtisas sahibiydi ki, adı ambrassadeur'e (4) çıkmıştı.

Saat 12'yi çaldığı zaman (o zamanlar saat kadranını 24'e bölmek henüz bahis konusu değildi) büyük bir araba ile salona giren birbirinden şuh ve güzel giyimli, süslü kızlar, diplomatlara hediyeler dağıtırlardı.

GELELİM MÖSYÖ CONSTANS'A

Fransa sefiri Mösyö Constans da, zengin suareler vermekte Rus sefirinden geri kalmazdı. Üstelik o, sekreterlerine ve Fransız kolonisine mensup hanımlara revüler de tertipletirdi.

Mösyö E. Constans, İstanbul'daki ikametinin sonlarına doğru karısını kaybetmek felâketine uğradı. Fransız sefaretinin Tarabya'daki yazlık binasının parkında, azgın bir koç tarafından ağır surette yaralanan kadıncağız, kurtarılamadı. Merhumenin hüsnü kabulün inceliklerini bildiği söylenemez...

Toulouse'lu olan Fransız sefiri, muazzam bir cinsi lâtif amatörüydü; kadın cemiyetlerinde daima hoş karşılanırdı. Kadınlarla olan arkadaşlığını, onlara açık saçık bilmeceler soracak kadar ileri götürmesiyle tanınmıştı.

Aslına bakarsanız sefirin, Üçüncü Cumhuriyet'in dahiliye nazırı olduğu sıralarda General Boulanger'yi (5) bozguna uğratıp kaçırması, ona bu şımarıklığı vermişti. Asıl, Baba Constans'tan dinlemeliy-

(4) Büyükelçi anlamındaki «Ambassadeur» kelimesine benzetilerek yapılan ve kucaklayıcı mânasında kullanılan uydurma bir kelime.

(5) General Boulanger, hayatının son yıllarında cumhurbaşkanı olmak istemiş ve memlekette bazı karışıklılara sebep olmuşsa da, 1889' da Belçika'ya kaçmış, iki yıl sonra da orada intihar etmiştir.

Bu eserdeki olayların geçtiği yıllarda, Fransız sefaretinin bahçesini gösteren bir gravür.

diniz bu hikâyeyi. Generalin apartopar kaçışını ve oğlunun yeni cumhuriyeti kurtarışını pek tatlı anlatırdı.

Efendim, sefir dahiliye nazırı olduğu sırada bu tehlikeli generalin derhal tevkifi için bir emir yazıp imzalamış, sonra da bu yazılı emri masasının üzerinde sürüncemede bırakmış.

Maksadı açıkça anlaşılıyor. Hiç şüphesiz Boulanger'nin bakanlıkta bir adamı olacak ve o, bu yazılı emri görünce hemen generale haber uçuracaktır.

Gerçekten bu kehanet tahakkuk eder. Boulanger'nin adamı, Mösyö Constans'ın kötü niyetini açıklayan yazılı emri görünce hemen ona haber verir; Boulanger de aynı akşam her ihtimale karşı kılık değiştirmeyi de unutmayarak Brüksel'e gidecek trene biner.

Fransız sefaretinin İstanbul'daki baştercümanı Mösyö Rouet idi. Bazıları adını «Rouette» diye telâffuz ederdi. Son derece güzel bir karısı vardı. Bu hanım, Mösyö Constans'ın salonlarının en nadide süsü idi. Glavani sokağında otururlardı. Glavani sokağı, eski Levanten ailelerinin yaşadığı karanlık ve az hijyenik bir sokaktı. O devirde buraya sahte bir «Saint - Germain Mahallesi» damgası vurulmuştu ama, bu isim zamanımızda tutmadı.

SEFARETTE KARAGÖZ

Glavany (Kallavi) sokağı ile Meşrutiyet caddesinin köşesinde, Londra Oteli vardı. Daha aşağıda Pera Palas'a doğru inerken Tepebaşı Belediye Tiyatrosu'nun karşısında tanınmış Fransız Mösyö Emile Boudouy'nin evi bulunuyordu. Burası sonradan Şehir Palas Oteli oldu. Aynı caddede ve aynı kaldırımda biraz daha ilerleyince,

maliyeci Eguénidès'in evine gelinirdi. Burası da şimdi Turing Oteli oldu. Bu evin hemen yanında, zengin Fransız Alfred Glavany'nin evi vardı ki Kallavi sokağı adını bu zatın isminden almıştır.

Fransız sefareti müsteşarı Mösyö Bapst, ciddî bir insandı. İleri yaşında yine İstanbullu bir Fransız ailesinden olan Matmazel dö Vanduvre ile evlenmişti. Tam bir cemiyet adamı olan M. Bapst sık sık Bâbıâlî ile sefaret arasında maslahatgüzar vazifesi görürdü. Bu işte bütün meslektaşlarına örnek olur ve pis kapitülasyonlardan faydalanmak için hiç bir fırsatı kaçırmazdı. Seleflerinden meşhur M. Gabriel Hanotaux ise aksine çok neşeliydi, Fransız sefaretinin loş salonlarında Karagöz oynatmaya bayılırdı. Ancak verilen karagöz temsillerinde Türk mizahının bu güzel nümunesi âdâba pek muvafık olmayacak bir cüretle perdede canlandırılırdı.

M. Bapst'ın halefi Mösyö Boppe çok kültürlü bir insandı. Gözündeki monoklun, bir yanağından aşağı doğru sarkan kuyruğu, Mösyö Boppe'un ilk göze çarpan özelliğiydi. M. Boppe, memleketimizdeki günlerini Les Peintres du Bosphore (Boğaziçi Ressamları) adlı güzel bir eseri telif etmekle değerlendirdi (6).

Mösyö Constans'ın sefareti sırasında kabiliyetli bir Fransız ressamı, Mösyö Badin Prieur, İstanbul'a gelerek Boğaziçi'nin güzel bir tablosunu yaptı

Mösyö Constans bu sanat eserini Sultan Hamid'e hediye etti. Tablo, ondan Plevne'nin kahraman müdafii Gazi Osman Paşa'nın oğlu ve Prenses Naîme'nin kocası Dâmad Kemaleddin Paşa'ya geçti. Kemaleddin Paşa da mezkûr tabloyu çok değerli dostum Reşit Saffet Atabinen'in babası Albay Saffet Bey'e verdi.

İNGİLİZ SEFARETİ

İngiltere hükümeti İstanbul'da, koyu Katolik bir İrlandalı, Sir Nicolas O'Connor tarafından temsil ediliyordu. Onun zamanında İngiltere Sarayı'nda verilen suareler hiç bir zaman selefi Sir W. White'ınkiler kadar lüks ve mükemmel olamadı. Bu zat, gece eğlenceleri tertiplemeyi severdi. Eğlencelerde çeşitli oyunlar oynanır, skeçler temsil edilirdi. Bu toplantıların mükemmel olması için de, hariciye nezaretinin genç memurlarından Yusuf Kusa'nın yardımına müracaat edilirdi. Bu zat eski Pera'nın bütün ileri gelen şahsiyetlerinin resimlerini havi mükemmel bir albüm bırakmıştır. Yusuf Kusa'nın zengin resim koleksiyonundaki en mükemmel resimlerden biri «Tophane Konferansı» dır. Bu tabloda konferansa katılanlar en karakteristik halleriyle temsil edilmişti: Türkiye Hariciye nazırı Said Paşa, Adliye Nazırı Server Paşa, İtalyan Sefiri Kont Corti, Avusturya - Macaristan Sefiri Baron de Calice, Fransa Sefiri Marquis de Noailles, Almanya Sefiri M. de Radowitz, Rusya Sefiri M. de Nelidov ve İngiltere Orta Elçisi Sir William White, vs...

Gabriel Noraduncıyan (papağan halinde), Nişan Civanyan (maymun halinde), Nikolaki Efendi ve Yusuf Bey'in kapalı bulunduğu «diplomatik kafes» e gelince, genç ve neşeli karikatürist burada bir defa daha mizah kudretini ggöstermişti.

Burada, Bâbıâlî'nin iki yüksek memurundan da bahsedeceğim. Naum Efendi ve Yusuf Bey.

Babam Vezir Naum Paşa, zeki bir adamdı. Susulacak ve konuşulacak yerleri iyi bilirdi. Güvenilir bir diplomattı. İyi kariyer yapmış, iyi hizmetlerde bulunmuştu.

Yusuf, sevimli bir insan, usta bir desinatör, nüktedan ve kuvvetli bir karikatüristti. Çok iyi briç oynardı.

SUFFRAGE VE SOFRACI

Sir Nicolas O'Connor'un ziyafetleri son derece ciddî olur ve davetliler pek titiz bir şekilde seçilirdi. Zaten davetli seçiminde titiz olan İngilizler'in toplantılarında şüpheli kimselere raslanmazdı.

Lady O'Connor, yemek sırasında konuşmaları daima canlı tutmasını bilirdi. Ama bazan Abdülhamid'le aynı gökkubbe altında yaşadığını unuturdu: Casusluk mikrobunun kol gezdiği gökkubbe altında.

Bir gün sefarette verilen bir ziyafet sırasında, şerefine ziyafet verdiği bir Türk şahsiyetine şaşırtıcı bir sual sormuştu:

— Ekselâns, sizi rahatsız etmeyeyim ama, Türkiye'de Suffragette'ler (7) hakkında ne düşünüldüğünü öğrenebilir miyim?

Suffrage (rey) olsun, ondan türeyen Suffragette olsun Bâbıâlîce istenmeyen sözlerdi. Ama hariciye nezaretinin zeki müsteşarı hiç tereddüt etmeden şu cevabı vererek işi geçiştirdi:

— Oh, Sefire Hazretleri, Türkiye'de bizim bundan yana hiç bir şikâyetimiz yok. Rumlar sayesinde istediğimiz kadar Suffragy (Sofracı) bulabiliyoruz.

TUZUN MARİFETLERİ

Sir Nicolas muazzam bir tuz meraklısıydı. Sofrasında kendi önünde daima özel bir tuzluğu bulunurdu. O'Connor yemek sırasında çok yakın dostları olan ebevey-

---

(6) Adı geçen eserin Melling ile ilgili bölümünü bu sayımızın başında sanatkârın neşredilmemiş gravürleriyle birlikte yayınladık.

Günümüzde başkonsolosluk olarak kullanılan İngiliz sefareti.

nime tuzun insana uzun ömür sağladığını söylerdi. Ama aşırı derecede kullandığı tuz, nisbeten genç sayılacak yaşta dünyasını değiştirmesine engel olamadı.

Sir Nicolas öldüğü zaman, Sultan Hamid resmî bir cenaze töreni yapılmasını askerî bandonun törene katılarak Chopin' in cenaze marşını çalmasını emretti.

Ancak öğrenemediğim bir sebep yüzünden bando cenazenin önünde yürüdüğü halde, hiç bir şey çalmadı. Durumu vaktinde öğrenen şehremini, iyi bir idareci ve zeki insan Reşid Mümtaz Paşa, belediye bandosunu vazifelendirdi ve bu bando Polonyalı büyük bestekârın ağır eserini, bütün yol boyunca çaldı. Resmî kıyafetlerini giymiş olan Maestro Savasta'nın sanatkârları, askerî bandoyu yakından takip ederek Haydarpaşa'daki İngiliz mezarlığına gömülen Sir Nicolas'nın cenazesini Varşovalı piyanistin cenaze marşını çalarak götürdüler.

Bu merasimde Abdülhamid'i, Selim Paşa Melhame ile babam temsil ediyordu.

Ben de cenaze alayının hazırlanışını ve geçişini seyrettim. Bunun için Beyoğlu Jandarma Kumandanlığı'na gitmiştim. Devamlı surette bir elini ceketinin içine sokarak Napoléon'u taklid eden iyi kalpli Hüseyin Hüsnü Paşa beni Beyoğlu Mutasarrıflığı konağının alt katındaki (Galata Sarayı denen bina, son zamanlarda yıkıldı) bir odaya yerleştirdi. Oradan sanki orkestranın ilk sıralarındaymışım gibi bütün merasimi takip ettim.

Birkaç yıl önce Sultan Abdülhamid babamı Londra'ya büyükelçi olarak göndermek istediği zaman müteveffa O'Connor, babamın adını hükümetine bildirmeye razı olmamıştı. En küçük olayları, en silik simaları bile hatırlayacak kadar harikulâde bir hafızaya sahip olan hükümdar, Sir Nicholas'nın nezaketsiz jestine geç de olsa bir cevap vermek istemiş ve Buckingham sarayının müteveffa delegesinin cenazesini takip görevini babama vermişti.

Tuhaf tesadüftür, 1908 anayasasının ilânından sonra ilk İngiliz sefiri olan Sir Gérard Lowther, itimadnamesini takdim etmek için babam tarafından padişahın huzuruna çıkarılmıştı. Halbuki o sırada babam hariciye nezaretinde müsteşar değildi ve sadrâzam Kâmil Paşa tarafından, hastalanıp (diplomatik değil, sahici hastalık) evinden çıkamayan hariciye nazırı Tevfik Paşa'ya vekil tayin edilmişti.

Gelecek sayımızda:
ALMANLAR ve İTALYANLAR

---

(7) Suffragette: İngiltere'de kadınların da oy hakkına sahip olmasını isteyen kadınlar o devirde bu adla anılırdı.

Doğu Kapımız

Röportaj ve Fotoğraflar:
Erdoğan Arıpınar

HANGİ mevsimde olursa olsun; kara tren Sıvas'tan öteye geçince bir ürperti, bir heyecan, bir sıcaklık gelir vagonlara; bu hava Doğu Kapı'nın havasıdır. Başları karlı dağların topraklarına yaklaştığınızı anlarsınız.

Doğu; yapısı icabı, her bakımdan başkadır. İnsanlarının yanık yüzleri, tevekkülleri, mertlikleri, o beyazlıklar ülkesinde ılık ılık bir sıcaklık verir insana...

Trenim Erzurum'u terk ettiği zaman gece yarısı idi. Saçaklardan buzlar sarkan istasyonda koşuşanlar birkaç kişiyi geçmiyordu. Yurdun en doğusuna gidiyordum. Hani haritanın tâ sağında gösterilen ve eskilerin Kızıl Çakçak, şimdikilerin Akyazı dedikleri yere gidiyordum... Lokomotifler nefes nefese kalırken, 1942'leri düşündüm. Geniş hat Erzurum'a kadardı. Oradan öteye dekovil vardı. Walt Disney'in meşhur Disney Land'ındaki gibi lokomotifler ve vagonlar; ağır, soğukkanlı, süratin tehlikesini (!) müdrik bir eda ile, odun sobaları ile ısınıp, çay içen yolcularını yurdun en doğusuna taşırdı...

Doğu Anadolu'nun doğusunu, Doğu Kapı'yı görecektim. Doğu Kapı, Türkiye Cumhuriyeti'nin Sovyetler Birliği hududundaki uc karakoludur.

Benim topraklarımın, başkasının adım atamadığı son karakolunda kimler vardı?...

SÜNGÜNÜN UCUNDA

Sarıkamış'tan sonra yola Jeep'le devam ettim. Jeep'imiz büyük bir vadiyi aşıverince karşımıza; sırtını dağlara dayamış küçük bir ova çıktı. Demiryolunun renginin bile değiştiği noktada; bir şahin yuvasını andıran, küçük bir kale burcu vardı. İşte burası Doğu Kapı hudut karakolumuzdu. Karakol binasından başka çevrede küçük binalar da vardı. Ortada Ata'nın Moskof topraklarına sırtı dönük, yurduma bakan büstü, bütün güzelliği ile duruyor, burçta ay-yıldız dalgalanıyordu. Karakola vardığımızda nöbet vakti idi. Hepsi tığ gibi erlerden mürekkep bir manga, selâm resmini ifa etti. En başta duran genç teğmenden, en sondaki ere kadar yüzleri ışıklı ve canlı idiler.

Karakol kumandanı ile gözetleme kulesine çıktık. Burada bir Mehmetçik, görevlerin en kutsalında, nöbet başında idi. Pencereden gözüme büyük bir levha ilişti. Üzerinde Türkiye haritası bulunan levhada: «Hudut, millî namus ve şerefin korunduğu yerdir» yazıyordu.

Rus hududunu bekleyen Mehmetçikler, bir havan taliminde. Solda, Doğu Kapı karakolunda bir nöbet anı.

Kule nöbetçisi bir saniye gözünü dürbünden ayırmadan tekmil vermeye başladı:

— Türk vatan ve istiklâli, Türk'ün namusu burada bana emanettir. Doğu Kapı karakolunun kule nöbetçisiyim. Gözlerim Sovyet topraklarında, kulağım kumandanımda nöbetteyim...

İşte Doğu Kapı'nın havası buydu... İleride Sovyet Ermenistanı toprakları uzanıyor, çelik hudut kulelerinde kürklere sarılmış nöbetçiler hayâl meyal seçiliyordu...

Aşağıya indik. Yemek vaktiydi. Tertemiz yemekhanede karakol efradı öğle karavanasını yiyor; Kars Radyosu'nda tatlı bir türkü var:

Hoş gelişlerin ola Mustafa Kemal Paşa,
Askerin, milletin, bayrağınla bin yaşa.
Arş arş arş, ileri arş ileri, marş ileri
Dönmez geri Türk'ün askeri.

Sağdan sola, soldan sağa;
Dalga bayrağım Moskof üstüne!

Cephede mitralyöz
Ayna gibi parlıyor
Acunun Türkler'i
Bayrak açmış bekliyor.

Arş arş arş ileri ileri
Arş ileri, marş ileri
Dönmez geri Türk'ün askeri...

Dışarıda güneşli, fakat soğuk bir hava vardı. Nöbetçiye sordum:

— Bu karşıdan gelip geçen olur mu?

— Tren geçer o kadar.

Bu kısacık cümlede «Başka kim geçebilir ki?» sözü dipdiri vardı. Beni karakola ulaştıran kumandana sordum:

— Erlerin hepsi Batılı çocuklar, kara ve havaya naslı uymuşlar, şaştım.

Kır saçlı kumandan babacan babacan güldü:

— Kar birliklerini görünce sebebini anlarsın...

KAR BİRLİKLERİ

Bu defa yolumuz Doğu Kapı nöbetçilerinin yetiştirildiği yere gidiyordu. Tipili; parolalı, hattâ kurtların gözlerinin ışıldadığı yollarda, buzdan görünmez olmuş köprüler geçtik. İnce bir duman, kayala-

Kayaklı erlerin yaralı taşıma eğitimi.

Doğu Kapı hudut karakolu.

rı çınlatan bir boru sesi ve nihayet çıtırdayan kütüklerin başındayız.

Bütün kademeleri ile gelişen dünya orduları arasında teknik bakımdan da yerini alan ordumuzun kar birliklerinin eğitim merkezindeydik.

Vatan görevine gelen Mehmetçikler burada; karlı arazide savaşmayı, tabiatla mücadele etmeyi, en iyi şekilde kayak kaymayı, daha doğrusu dağlar ve karlar ülkesi olan vatanımızı savunmayı öğreniyorlardı.

Bu eğitim; kışın kar, yazın dağ eğitimi şeklindeydi. Albayından teğmenine kadar fevkalâde yetişmiş subayların yönetimi altında yetişen birlikler, Doğu kar bölgelerinde görev alıyor, kayaklı devriyeler olarak nöbet tutuyorlardı...

İyi bir şans eseri, birliklerden birinin imtihanını seyrettim. Hepsi bembeyaz kar elbiseleri giymişler, hepsi kayak takmışlardı. Bu kayaklar, Orgeneral Cemal Tural'ın teşebbüsü ile açılan, Ankara Kayak Fabrikası'nda yapılmış, Karakaş tipi Türk malı kayaklardı.

Kar birlikleri, kuru arazide yapılabilecek hareketlerden daha fazlasını kayakla yaptılar. Mevzilendiler, havanları kurdular, ateş ettiler. Yaralıları kızakla taşıdılar, asma köprülerden geçtiler, baskınlar yaptılar, kayakları ayaklarında olduğu halde hem kaydılar, hem de ateş ettiler.

Yanımdaki birlik kumandanını tebrik ederken bu birliklerin üç ayda sıfırdan bu dereceye geldiklerini, pek çoğunun kar yağmayan bölgelerin çocukları olduklarını öğrendim.

Bu çalışma, ilerideki kar tümenlerinin bir başlangıcı imiş, Mehmetçik her silâhı çabucak öğrenip, her emri en çabuk ve en iyi şekilde yerine getirirken, tabiatın bütün şartlarını avucunda bir kar topu gibi sıkmayı da başarmıştı...

.....

Doğu Kapı'yı göreli bir hayli oldu... Şimdi zaman zaman gözüm haritada Doğu'ya takılınca, bembeyaz kıyafetleri, çapraz takılmış tüfekleriyle yanık yüzlü çocuklarımızı hep orada görüyor; ve bütün batının hayretten açılan gözleri karşısında her gece nasıl rahat ve huzur içinde bir uyku uyuduğumuzun sebebini daha iyi anlıyorum. Doğu Kapı'mız sağlamdır...

Demiryolu Savaşı

ATATÜRK'ÜN bulunduğu bir toplantıda, çok güvendiği Peşte Büyükelçisi Behiç Ergin Bey de vardı. Söz konusu, Millî Mücadele'ye geldiğinde, bir ara Behiç Bey'e dönerek şöyle demişti:

— Hatırlar mısınız? Size, kaç demiryol mühendisimiz var diye sormuştum da, bana bir tek kişiden bahsetmiştiniz...

Yukarıda adı geçen nafia vekilinin adaşı ve meslekdaşı olan demiryolu mühendisi Behiç Esemenli, 1907'de «Hendese-i Mülkiye Mektebi»'ne girerek, yedi yıllık tahsilden sonra, 1914'te yüksek mühendis olarak mezun olmuştur.

1959 yılında Hakkın rahmetine kavuşan demiryol yüksek mühendisi Behiç Esemenli Bey'in, eşi Hamdiye Hanım'dan almış olduğum hatırâtından çıkardığım kısımları aşağıda, okuyucularımıza sunuyorum:

İhsan Birinci

Çanakkale Savaşı sırasında, Uzunköprü'den Keşan'a bir demiryolu inşasına girişilmişti. Ben de bu hattın ilk kazmasını vuran taburda, mühendis olarak askerliğimi yapıyordum. 65 kilometre uzunluğundaki yolun tesviyesi sona erdiği sırada, hattın Gelibolu'ya kadar uzatılmasına karar verildi.

Yüksek mühendis İlyas Bey'in (Büyük Tatar İlyas) yönetimindeki etüd postasına katılarak gerekenleri hazırladık. Fakat bir iş için gelmiş olduğum İstanbul'da, mülâzimliğe terfi ettirilerek 17. şimendifer bölüğüne tayinim çıktı.

300 mevcutlu bölüğüm, Sina hattında görev almıştı. Binbir meşakkate göğüs gererek Şam'a geldik. Burada, asker ve silâh sevkinde güçlük çeken ordumuza demiryolu yapacaktık. Araplar'ın baskınıyle görevimizi yerine getirememek endişesi içinde Şam'a girmiştik ki, Kudüs şehrinin düştüğünü öğrendik. Bu defa, Medine'ye hareket emrini aldık. Maan istasyonuna geldiğimizde, Maan - Hişa orman hattının sökülmesine memur edildik. Burada istihkâm kolağası Mehdî Bey ile teşriki mesai ederek, bu hattın önemli bir kısmını söktük. Malzemeyi istasyona depo ettikten sonra Medine'ye hareket ettik. Bindiğimiz bu tren, Medine'ye giden son Türk treni olmuştu.

Bu sıralarda Şerif Hüseyin'in oğulları Faysal, Abdullah ve Ali, isyan halinde idiler. Âsiler, Türk ordusunun geçeceği 300 kilometrelik Medine - Mekke demiryolu hattını tahrip etmişlerdi. Bu hale göre Hicaz seferî kuvvetlerinin elinde, Hicaz hattının yalnız Tebük - Medine kısmı kalıyordu. Tebük'ün yukarı kısmıyle irtibat kesilmiş olduğundan, bir kısım kuvvetlerimiz Maan'da mahsur kalmıştı.

Elde bulunan hattın muhafazası lüzumu, her halde ilerde şimalle bir irtibat olursa, kullanılması içindi. Esasen hat ve istasyonları koruyan müfrezelerin iaşe ve su ihtiyaçları, muntazaman Medine ve civar istasyonlardan temin ediliyordu. Bu sıralarda işletmek mecburiyetinde olduğumuz bu hattın, Medine kısmının tamirat mühendisliğini yapan istihkâm binbaşı Refik Bey, düştüğü pusuda yaralanarak Medine'den ayrılmıştı.

SABOTAJCILAR ARASINDA

Onun yerine tayinim çıkıp da işe başladığımda birçok güçlüklerle karşılaştım. Zira Araplar durmadan demiryolu tahri-

batına devam ediyorlardı. Bu durumda ray yetiştirmek imkânsızlığını anlayınca; istasyonlardaki hatların bütün raylarını kaldırarak, yerlerine kesilmiş ve delinmiş kısa rayları döşettim. Bunların da yetersizliği üzerine, makasların iki başlarından sürati hafifletmek mecburiyeti olan birer kilometrelik kısımların raylarını da, kesilmiş ve delinmiş kısa raylarla değiştirdim. Fakat hiç biri ihtiyaca kâfi gelmiyordu. Elde ne ray kesecek keski, ne de testere mevcuttu.

Ama görevim önemliydi. İstasyonların su ve gıda ihtiyacından başka, Araplar'ın baskınlarına karşı askerî imdat için, hattın devamlı surette işletmeye açık bulundurulması gerekiyordu. Fakat malzeme gelmesinin de imkânı yoktu. Üstelik asker başına verilen 100 gram ekmek, 100 gram hurma, 10 gram pirinç ve bir gram da yağdan ibaret olan gündelik yiyecekten alınan kuvvet, ağır işlerde çalışmayı zorlaştırıyordu.

Bütün bu güçlüklerle, güneşin yaktığı kızgın çöllerin üzerine ray döşedik. Ancak bağlama lâmaları olmadığından, beş, altı santim aralık kalan demiryolundan gelen tekerlekler, iki ray arasına geldikçe, güm, güm diye sesler çıkartıyordu. Bu türlü nakliyat mütarekeden bir yıl sonra, Medine'nin teslim oluşuna kadar devam etti.

Bu demiryolu hattının devamlı surette çalışmasını temin edişimi, bilâhare Medine'yi teslim alan Abdullah şu sözlerle takdir etmişti:

— Biz, yaptığımız her tahribat için günlerce çalışıp, «Artık bir daha tren buradan işleyemez,» dediğimiz halde; yirmi dört saatte trenlerinizin geçtiğini gördükçe hayretler içinde kalıyorduk...

1919'ta İstanbul'a döndüm. Bundan sonra Anadolu'daki çalışmalarım başladı. Bir süre Çanakkale, Biga, Bursa ve Eskişehir'de vazife gördüm. Düşmanın İkinci İnönü muharebesinden sonra çekilmesiyle, ben de arada tahrip edilen makas ve rayların onarımına başladım. Aldığım emirle Afyon'a kadar düşmanın tahrip ettiği demiryolu ve köprüleri düzelterek, pek kısa bir zamanda Eskişehir - Konya irtibatını temin ettim. Uşak yönündeki köprüleri de düzene soktuktan sonra avdet ettim.

Ankara'da iken, düşman taarruzu yeniden başlamıştı. Bozüyük'ün tahliyesiyle toplanmış olduğumuz Eskişehir'den tekrar Ankara'ya döndüm. Burada Eskişehir'in düşmek üzere olduğundan kimsenin ha-

1903'te çekilen bu fotoğraf, Hicaz demiryolunda bir köprünün yapılış faaliyetini tesbit ediyor. 1908'de işletmeye açılan Hicaz demiryolu, I. Dünya Savaşı'nda Araplar'ın şiddetli sabotajlarına uğradı. Halbuki çok büyük fedakârlıklarla yapılan bu hat, o zaman daha on yılını doldurmamıştı.

beri yoktu. O zaman Ankara Yahşihan arasında dekovil hattı vardı. Nakliyatın yararlı hale getirilmesine dair olan fikrimi, nafia müsteşarı Zihni Bey'e açmıştım. Onun muvafakatiyle derhal işe koyuldum. Ankara'da şimdiki Gençlik Parkı'na doğru dekovil hattını temdit ederek, birbirine paralel hatlar tesis etmek suretiyle, istasyonda birikmiş olan vagonları harice çıkardım.

Bilâhare inşaat katarımın bulunduğu Polatlı'ya geldiğimde, demiryolu bölüğü komutanı yüzbaşı Nazmi Bey, bana gelerek düşmanın hattı tahrip ettiğini bildirdi. Merak etmemesini, rayları yeniden tanzim edeceğimi söyledim. O akşam Beylikköprü'ye hareket emrini almıştık. Düşman artçıları o sırada Sakarya'nın diğer sahilinde idi. Polatlı'ya gelen yüzlerce vagon, yakıt yokluğundan, Polatlı - Beylikköprü yönündeki rampada bırakılmıştı.

Vakit geçirmeye gelmezdi. Yorucu çalışmalar sonucu trenimize yol açtık ama vagon yığını yine tehlikeli durumdaydı. Aşağıya doğru yürüme ihtimalinin önlenmesi için bir, iki rayın çıkarılmasını düşündüm. Fakat bu da yolun bozulması demekti. Şayet bir trenimiz gelir veya düşman baskını olacak olursa, bu defa biz geri çekilemiyecektik.

MÜTHİŞ İNFİLÂK

Bu vagon yığını içinde, bir vagon dinamit ve iki vagon da işçi bulunuyordu. O geceki toplanmamızda, ertesi günü başlayacak olan tamirat işinin görev taksimatını yapıyorduk ki, kulağıma tekerlek sesleri geldi... Evvelâ drezin geliyor zannetmiştik. Az sonra, dinamit vagonunun frenden kurtularak, süratle bize doğru geldiğini görmeyelim mi!...

— Vagonlardan atlayın!... diye bağırarak etrafa yayıldık.

Nitekim az sonra çarpışma oldu. Dinamit yüklü vagon, aşağıda duran, yine dinamit yüklü vagonlara çarptı. Bunu müthiş bir patlama takip etti. Bir anda kol ve bacak parçalarını tepemizde görür olduk. Sabaha kadar gökyüzünü aydınlatan alevler nihayet kendiliğinden söndü.

Bu feci olayda maalesef 32 insan kaybetmiştik. Öğleye doğru şehitlerimizi gömerek işe koyulduk. Aynı gün, olay yerine gelen Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Fevzi Paşa, eğri büğrü hale gelmiş rayları görünce, üzülerek bana:

— Bunun üzerinde tren işleyecek mi? diye sormuştu.

— Evet Paşam, işleyecektir!... cevabını verdim.

Ümit sevinciyle gözleri ışıldayan paşanın, ikinci sorusuna fırsat vermeden yapacağım işi izah ettim:

— Evvelâ beş kilometre hızla gideceğiz. Yirmi gün sonra da yirmi kilometre sürat vereceğiz.

Fevzi Paşa, sırtımı okşayarak:

— Oğlum, dedi. Bize treni işlet de, istersen bir kilometre süratle götür.

Kırık raylarla işe giriştiğim zaman arkadaşlarım: «Mühendislik şerefini berbat edeceksin. Sağlam ray iste!...» sözleriyle, başaramayacağımı iddia ettiler. Ama sağlam ray temini de imkânsızdı. Zira etrafımız düşmanla çevrilmişti.

En önemli noksanımız eklisti. Düşmanın çekildiği Sarıköy'deki eklisleri söktürüp, merkeplerle taşıtarak temin ettim. Elde mevcut birkaç vagon meşe azmanını, Sakarya üzerinde büyük ve irtifalı köprüler için saklamış olduğumdan bunlara dokunmamıştım. Bu defa lüzumlu keresteyi Beylikköprü'den aldırdım. Ankara'dan kereste istedikçe; Zir nahiye merkezindeki binalar sökülerek, işe yaramayan ince ve çürük aksam gönderiliyordu.

İş başa düşmüştü. Ne yapıp yapıp, kısa bir zamanda hattı açmam lâzımdı. Nitekim Sakarya kenarına kadar olan rayları bağlamış, üstelik geçit köprülerini de onarmıştım. Bu hal Sarıköy'e geçip, Porsuk üzerindeki Yalımlı Köprüsü başına kadar devam etti. Erkân-ı harbiye'nin emirleriyle buradan ileriye gidilmedi. Arada harap olmuş demir köprü yerini temizleterek, yerine ahşap köprü yaptım.

Bundan sonra Ankara'ya gelmemizle dönmemiz bir oldu. Zira tekrar hareket emrini aldığımızda, büyük taarruz başlamıştı... Afyon'da düşmanın perişan edilmesiyle Eskişehir kurtulduğundan, iki günde Yalımlı köprüsünün montajını yaparak karşı sahile geçtik. Henüz Sarıköy'e gelmiştik ki, Eskişehir'den istendik.

Yolda iken düşman tahribatının azametini görmüştüm. Raylar Eskişehir'e varıncaya kadar teker teker tahrip edilmişti... Hattın ne kadar zamanda onarılacağı sorulduğunda; on beş günlük mühlet istedim. Bu suretle Eskişehir - Afyon arasındaki ikinci Porsuk köprüsüne kadar olan onarımı bana bıraktılar.

Nihayet, 1923 yılı ortalarında umum müdür Behiç Bey'den müsaade isteyerek, Millî Mücadele ile beraber sona eren görevimden ayrılmak istedim. Fakat, son olarak benden istediği Anadolu - Bağdad demiryolunun bitim noktası olan; Yenice ve Ankara'ya kadarki kısımlarını drezinle gezmek suretiyle, bütün demir köprüleri elimle birer birer muayene ettim. Bu husûsta vermiş olduğum raporla 1924 yılında hattan ayrılmış oluyordum.

ISPARTA

Aynı adla anılan gölün kıyısındaki Eğridir, Isparta'nın büyük tarihî değer taşıyan bir kasabasıdır.

XIII. yüzyılın sonlarında Batı Anadolu'da hüküm süren Selçuklu uc beyliklerinden biri de Hamîdoğulları beyliği idi. Hamîdoğulları, Eğridir, Uluborlu, Yalvaç, Isparta ve Burdur çevrelerinde bir beylik kurmuş, daha sonra Antalya'ya kadar inerek beyliği genişletmişlerdi. Hamîdoğulları beyliğinin kurulduğu topraklar, Malazgirt savaşından sonra Türkiye'ye katılmış, I. Haçlı Seferleri sonunda tekrar Bizans'a geçmişti. Ancak çevrenin Bizans elinde kalışı pek kısa sürmüş, Selçuklular 1203'te buraları geri almıştır. Daha sonra Hamîdoğulları 1280'e doğru burada bir beylik kurmuştur. Beyliğin merkezi önce Uluborlu, sonra da Eğridir olmuştur. Cumhuriyet devrine kadar bu bölgeye adını veren Hamîdoğulları beyliğinin kurucusu Dündar beydir. Beylik, adını Dündar Bey'in büyük babası Hamîd Bey'den alır.

Dündar Bey Mısır'da

Dündar Bey, XIV. yüzyılın başlarından itibaren bu kesimde hâkim bir rol oynamış, o bölgedeki diğer beyliklere karşı üstünlük elde etmiştir. Selçuklular'dan sonra İlhanlılar'a tâbi olan beylik, sonradan İlhanlılar'a başkaldırmış, bunun üzerine İlhanlılar, beyliğe son vermiş, Dündar Bey de Mısır'a giderek, Memlûk devletine iltica etmiştir. Ancak oğlu Hızır birkaç yıl sonra duruma hâkim olmuş, 1327'de beyliği tekrar kurmuştur. Beyliğin Antalya'da hüküm süren koluna Tekeoğulları denir.

Hamîdoğulları beyliği 1335'te İlhanlılar'ın düşmesi üzerine bir süre müstakil olmuş, I. Sultan Murad devrinde de artık gittikçe büyüyüp kuvvetlenen Osmanlılar'a tâbi olmuştur. Bundan sonra Osmanlılar, 80 000 altın karşılığında Yalvaç ve Şarkîkaraağaç'ı satın almışlardır. Sultan I. Murad, Kosova seferine giderken Hamîdoğulları'ndan da asker istemiş, beylik, bir mikdar askeri, Osmanlılar'ın emrine vermiştir.

Kosova'ya giden birliğe, beyliğin veliahdı kumanda etmiştir. 1391'de Yıldırım, beyliğe tamamen son vererek, Osmanlı birliğine katmış, son veliahdı sancakbeyi (tümgeneral) pâyesiyle devlet hizmetine almıştır.

Osmanlı idaresinde sakin bir iç şehir olan Isparta, merkezi Kütahya olan pek geniş Anadolu beylerbeyiliğinin (eyaletinin) 14 sancağından (vilâyetinden) birine merkez olmuştur. Tanzimat'tan sonra Konya vilâyetine (eyaletine) bağlanmış, bu vilâyetin 5 sancağından birinin merkezi yapılmıştır. 5 kazası vardı. «Isparta» adı, Cumhuriyet devrinin başlarına kadar yalnız şehir için kullanılmış, sancağa «Hamîd İli» veya kısaca «Hamîd» denmiştir. 1891'de

Isparta'nın ünlü halılarından birini dokuyan bir genç kız.

Fotoğraflar: Dikmen Diköz

İl merkezi Isparta'nın genel görünüşü.

şehre de «Hamîd Âbâd» denmişse de, bir müddet sonra vazgeçilmiştir. Cumhuriyet çağında bütün sancaklara (mutasarrıflıklara) «vilâyet = il» denince, Isparta da bir vilâyet merkezi olmuştur.

XIX. asrın sonlarına doğru, şehirde 78 cami, 9 kilise, 8 medrese, 1 kütüphane vardı. 1899 aralığındaki zelzeleden şehir, çok zarar görmüştü. Demiryolu ancak 26 mart 1936'da kısa bir hat şeklinde Isparta'ya uzatılmıştır.

Isparta, düşman istilâsı görmemiş yurt köşelerinden biridir. Bununla beraber I. Cihan Harbi ve Millî Mücadele yıllarında, bütün Türkiye şehirleri gibi, ağır sarsıntılar geçirmiştir.

«Isparta» adı

«Isparta» adı, Yunanca «Baris» ve harfi tarifli şekliyle «İsbarita» kelimelerinden gelmektedir. Klasik Çağda böyle anılan şehre Türkler, «Isparta» demişlerdir. Geçen asrın sonlarına doğru bir müddet Hamîdoğulları'na izafetle «Hamîd Âbâd» adı verilmişse de, bu isim tutunamamıştır.

Eğridir

Eğridir'in eski söylenişi «Eğirdir» şeklindedir. Bizans çağında Prostanna adını taşıdığı sanılan bu kasaba, piskoposluk merkezi idi. Isparta ile beraber Türkler'e geçmiştir. Hamîdoğulları'nın taht şehri Isparta değil, Eğridir idi. Hamîd beyliği zamanında 2. bey Feleküddin Dündar Bey'e izafeten «Felekâbâd» adını taşımıştır. Ankara felâketinden (1402) sonra bir müddet Karamanoğulları'nın elinde kalmıştır. 1332 sıralarında şehri ziyaret eden büyük Arap seyyahı İbni Battûta, burasını zengin ve kalabalık bir merkez olarak tavsif etmiştir. XIX. asır sonlarında bile 49 camisi, 2 kilisesi, 2 medresesi, 1 kütüphanesi, 3 hanı, 4 hamamı, 150 dükkânı vardı. 1912'de demiryolu, Eğridir'e kadar uzatılmıştı. Kasabada kervansaray denen bir harabe, kale harabesi, Ulu Cami yanındaki medrese ve kütüphane, zikre değer eserlerdir. Eğridir gölünün güney-batı ucunda kurulmuş olan kasabanın karşısındaki Yeşilada (eski adı Çan Adası'dır) da 2 kilise harabesi vardır. Adada şimdi balıkçılar yaşamaktadır.

Isparta'daki tarihî eserler

Isparta camilerinin en mühimmi, Çarşı Camii'dir. Kutlu Bey tarafından yaptırılmış, birçok kereler onarılmıştır. Firdevs Bey Camii, Mimar Sinan'ın eseridir. Şehrin kuzeyindeki Atabey (eski Agrus) kasabasındaki Burhan - Paşa camii de Mimar Sinan'ındır. XVIII. asır sonlarına doğru Sadrâzam Halil Hamîd Paşa, Hacı Abdi camii'nin yerine yeni bir cami ve kütüphane yaptırmıştır. Şehirde bir de tarihî bedesten vardır. Hisar Dağı'nda eski bir kale harabesi göze çarpmaktadır. Bir iç şehir olduğu için, Isparta kalesine Osmanlı çağında hiç bir ehemmiyet verilmemiştir.

Diğer eserler arasında, Selçuklu devrinden kalma Kırık Minare, Yılan - Kıran çeşmesi sayılabilir. Isparta Müzesi'nde, antik eserlerden başka Türk eserleri, etnografya malzemesi, sikke koleksiyonu bulunur. Isparta kütüphanesinde 14 000 cilt kitap vardır; bazıları nadir yazma eserlerdir.

Yalvaç'ta Yunan, Roma, Bizans devirlerinden kalma eserler vardır.

Türkler'den önce

Isparta çevresi, Hitit imparatorluğuna dahildi. Bu imparatorluk dağıldıktan sonra kuzey-batı Anadolu'da teşekkül eden Frikya krallığının hükmünün buraya kadar uzadığı sanılmaz. Daha sonra kurulan Lidya krallığı ise, bütün Kızılırmak batısı gibi, bu bölgeyi de içine almıştır. M. Ö. VI. asırda Persler (İranlılar), bütün Lidya ve Anadolu gibi burasını da imparatorluklarına kattılar. M. Ö. IV. asırda Büyük İskender tarafından fethedildi. Onun ölümünden sonra Selevkos (Asya) devletine geçti. Büyük İskender, Doğu seferine giderken, bugünkü Isparta topraklarından da geçmiştir. M. Ö. I. asırda Romalılar, «Pisidia» denen bu bölgeyi işgal ettiler. Bu çağlarda bugünkü Isparta şehrinin yerinde bulunan Baris kasabasının bir ehemmiyeti yoktu. M. S. 395'ten beri Bizans, bütün Anadolu gibi buraya da hâkim oldu.

Tablî güzellikleriyle tanınan Isparta ilinde bir göl kıyısı.

Merzifon'daki önemli eserlerden Medrese Camii ve saat kulesi.

AMASYA

AMASYA ve çevresi, Anadolu Fâtihi ve Türkiye devletinin kurucusu Kutalmışoğlu I. Sultan Süleyman - Şah'ın başkumandanlığındaki Türk Selçuklu orduları tarafından fethedilmiştir. Fetih, Malazgirt zaferinden kısa bir süre sonraya raslar. En kuvvetli rivayete göre bu çevreyi fetheden kumandan Dânişmend Gazi'dir. Onun kurduğu hanedan, Anadolu Selçukluları'na, yani Türkiye İmparatorluğu'na tâbi olarak, Amasya çevresini de elinde tutmuştur. II. Sultan Kılıç-Arslan, Dânişmendliler'e son verince, Amasya'yı oğullarından Melik Nizâmeddin Argun - Şah'a vermiştir.

Bu devirlerde birçok zelzele geçiren şehir, Büyük Sultan Alâeddin Keykubâd tarafından ihya edilmiştir. Sultan Alâeddin, Amasya çevresine, Cengiz'in orduları önünden kaçan Harzem Türkleri'nden Bereket'in başkanlığındaki mültecileri yerleştirmiştir.

BÜYÜK BİR KÜLTÜR MERKEZİ

Selçuklu çağında Amasya, Anadolu'nun en büyük şehirlerinden ve kültür merkezlerinden biriydi. XIII. asrın ikinci yarısında, İlhanlı hâkimiyeti devrinde de Amasya, bu durumunu muhafaza etmiştir. İlhanlı devleti ortadan kalktıktan sonra, İlhanlılar'ın son Anadolu umumî valisi Eretna Bey, Orta Anadolu'da bir devlet kurmuş, Amasya da bu devlete dahil olmuştur. 1340'a doğru «Kutlu - Şahlar» denen Amasya beyleri, Eretnaoğulları'na tâbi olmak şartıyle şehri ve çevresini ellerinde tutmuşlardır. I. Sultan Murad'ın son senelerinde Amasya beyleri, Osmanoğulları'na tâbi olmuşlardır. Eretnaoğulları'nın yerine geçen Kadı Burhaneddin Ahmed, Amasya üzerinde hak iddia etmekle beraber, 1393'de Yıldırım Sultan Bâyezid, şehri doğrudan doğruya Osmanlı İmparatorluğu'na bağlamış ve son Amasya Beyi Ahmed Paşa'ya başka bir sancak vermiştir. 1402 Ankara muharebesinden sonra Yıldırım'ın oğullarından Mehmed Çelebî, Amasya'yı kendisine merkez yapmış, sonunda padişah olmuştur.

PADİŞAHLAR ŞEHRİ

Amasya, bundan sonra Türkiye'nin gözde bir iç şehri olmuştur. Çelebî Sultan Mehmed'in oğlu ve Fâtih'in babası II. Murad'la, Yavuz Sultan Selim, babaları Amasya'da valilik ederken, bu şehirde doğmuşlardır. Fâtih'in oğlu müstakbel II. Bâyezid'in Amasya valiliğinde şehir, bir kat daha kalkınmış ve itibar bulmuştur. Kanunî Sultan Süleyman da bir müddet

Amasya şehrinde, Yeşilırmak sahilindeki yalılar.

İl merkezi Amasya'dan bir görünüş.

Amasya'da oturmuştur. Kanunî'nin veliahdi Şehzade Mustafa da Amasya'da valilik etmiştir.

Amasya, kültür merkezi olma durumunu, geçen asrın ortalarına kadar korumuştur. 1861'de Amasya'ya gelen seyyah Perrot şöyle demektedir:

«Amasya, Anadolu'nun Oxford'udur. Aşağı yukarı 25 000 kişilik nüfusunun 2 000'i talebedir. Bunlar 18 medresede okurlar.»

Osmanlı çağında Rûm (Sıvas) Beylerbeyliğinin (eyaletinin) 8 sancağından (vilâyetinden) birine merkez olan Amasya, Tanzimat'tan sonra Sıvas vilâyetinin (eyaletinin) 4 sancağından birinin merkezi yapılmıştır. 7 kazası vardı. Cumhuriyet çağında bütün sancaklara (mutasarrıflıklara) «vilâyet = il» denince, Amasya da bir vilâyet olmuştur.

XV. asır sonları ile XVI. asır başlarında şehir en parlak devrini yaşamış ve tamamen birinci sınıf şahsiyetler yetiştirmiştir. Tarihçi ve musikişinas Şükrullah, büyük hattat Şeyh Hamdullah, büyük edip Tâcî Bey ve oğulları şair Cafer ve Sâdî Çelebîler, büyük tıp bilgini Sabuncuzâde Şerefeddin, büyük bilgin Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebî, en büyük şeyhülislâmlardan olan Zenbilli Ali Efendi bunlardandır. Tanzimat sadrâzamlarından Şirvânîzâde Rüşdü Paşa ile 1948'de ölen tarihçi Hüseyin Hüsameddin Yasar da Amasya'nın son meşhur şahsiyetlerindendir.

İlk müdafaa-i hukuk cemiyetlerinden biri Amasya'da kurulmuştur. Millî Mücadele'nin başında, 1919 haziranında, Amasya'da İstiklâl Savaşı'nı hazırlayan şahsiyetlerin yaptığı toplantı da mühimdir. Bu toplantıya başlıca Mustafa Kemal Paşa, Hüseyin Rauf Bey, Ali Fuad Paşa, Refet Bey katılmışlar ve telgraf başında Erzurum'daki Kâzım Karabekir Paşa ile de mutabık kalmışlardır. Bunun üzerine Sıvas'ta bir kongrenin toplanmasına karar verilmiştir.

AMASYA ADI

«Amasya» adı Yunanca «Amaseia»'dan gelmektedir. Türkler, «Amasya» şeklinde telâffuz etmişlerdir. Helenistik devirden beri şehir, bu ismi taşımıştır.

AMASYA ŞEHRİNİN NÜFUSU

Amasya şehrinin 300 yıllık nüfus gelişmesi:

1650	50 000	1875	30 000
1915	40 000	1927	11 000
1935	13 000	1940	14 000
1945	13 000	1950	16 000
1955	18 000	1960	29 000
1965	34 000		

ESKİ ESERLER

Amasya, Türkiye'nin en zengin âbideler şehirlerinden biridir. Osmanlı ve ikinci derecede Selçuklu mimarî eserlerinden pek zengin nümuneler ihtiva eder. Devamlı zelzeleler ve bakımsızlık, bunların çoğunu harabe haline getirmiş, hattâ büsbütün ortadan kaldırmış bulunmakla beraber, bugün de Amasya âbideleri, şehrin şimdiki nüfusu ile kıyas kabul etmeyecek derecede zengindir.

Amasya müzesinde arkeoloji ve etnografi eşyası ile birkaç Türk mumyası mevcuttur.

Amasya âbideleri, büyük Fransız, Türk mimarî tarihi bilgini Albert Gabriel tarafından teferruatıyle incelenmiştir.

Evliyâ Çelebî, XVII. asır ortalarında şehirde 48 İslâm, 5 Hıristiyan mahallesi, 1 060 dükkân ve sayısız âbide olduğunu yazmaktadır. 1915'de Amasya büyük bir de yangın felâketi geçirdiğinden, mimarî eserler bundan da müteessir olmuştur. Amasya kalesi bugün harabe halindedir. 4 kapısı vardır: Belkıs, Saray, Meydanos ve Meydan kapıları. Gene Çelebî, şehirde Yeşilırmak üzerinde 5 köprü olduğunu söylemektedir. Bunlar Helkis (Selkis/Bel-

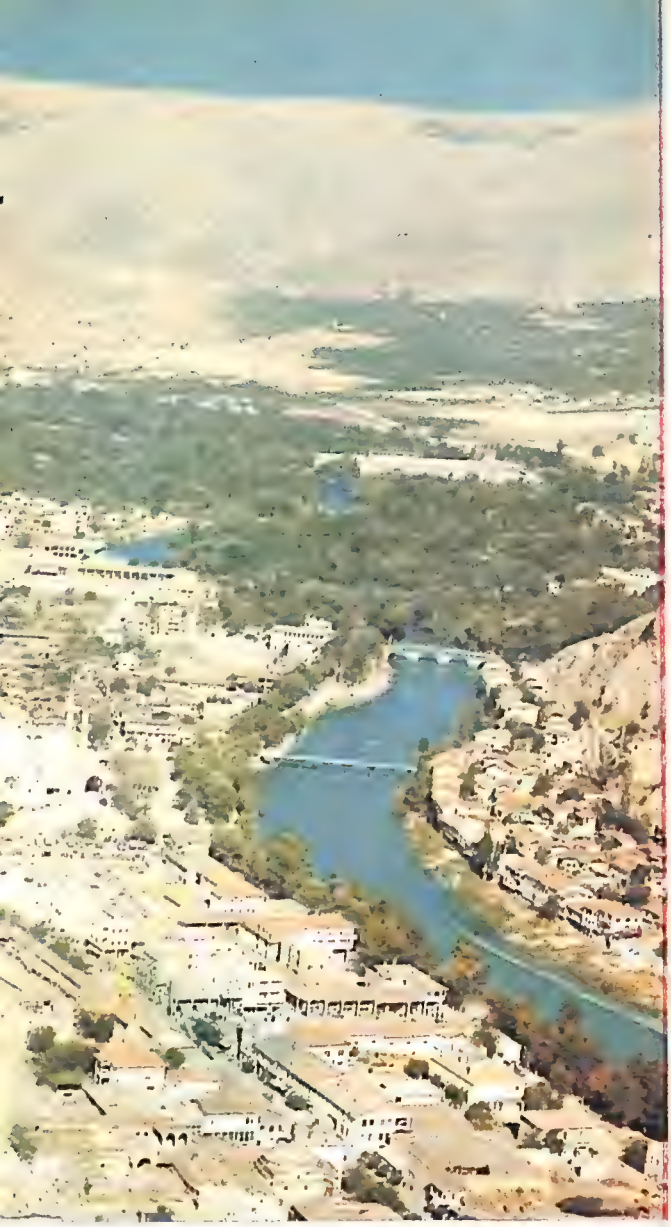

Amasya'nın genel görünüşü.

kıs), Kuş (Kunç), Alçak, Meydan ve Meydanos köprüleridir. Alçak Köprü, Helenistik çağdan beri vardır ve Amasyalı olan büyük Yunan coğrafyacısı Strabon tarafından bundan bahsedilmektedir. Diğer köprüler, Selçuklular ve Osmanlılar tarafından yaptırılmış, sonradan birçok kereler yenileştirilmiştir.

27 aralık 1939 zelzelesinde, başta Sultan Bâyezid külliyesi olduğu halde, yeniden birçok âbide mühim hasar görmüştür.

Osmanlı şehzadelerinin yaptırdığı Büyük Saray, 1734 ve 1825 zelzelelerinde yıkılmıştır. Bugün ancak bazı kısımlarının harabeleri görülmektedir. 1410'da yapılan Osmanlı hanedanı türbesi, ayaktadır.

Fethiye Camii, VII. asır başlarından kalma bir Bizans eseri olup, Dânişmendliler tarafından camiye çevrilmiştir. Şimdi harabe halindedir.

1308'de İlhan Olcaytu çağında yapılan Amasya hastanesi (dâruşşifâ/bimarhane), Anadolu medeniyet tarihinin mühim eserlerinden olup, burada akıl ve ruh hastalıkları dahil, her çeşit hastalık tedavi edilirdi.

II. Bâyezid'in yaptırdığı külliye, Osmanlı âbidelerinin en mühimmidir. 1486'da ya-

pılan 13 kubbeli cami, şimdi müze olarak kullanılan medrese, hâlen 20 000 cilt kitabı toplayan kütüphane, külliyenin başlıca kısımlarıdır. 1916'da II. Bâyezid'in çeyrek asır oturduğu ve valilik yaptığı sarayın yerine, padişahın bir anıtı dikilmiştir.

1483 tarihli 4 kapılı bedesten de Osmanlı eserlerinin mühimlerindendir.

Bunların dışında birçok Dânişmendli, Selçuklu, İlhanlı, Eretna, Osmanlı eseri vardır. Başlıcaları şunlardır: Hilâfet Gazi Kümbedi (1226), Burmalı Minare Camii (1242), Gök Medrese Külliyesi (1267), Şadgeldi Türbesi (1381), Turumtay Türbesi (1278), Sofular (Abdullah Paşa) Camii (1485), Mehmed Paşa Camii (1486), Büyükağa Medresesi (1488), Çilehan Camii (1413), Saraçhane Camii (1371) vs.

Ferhat su kemerleri, efsaneye göre Şirin'in aşkı uğruna, Ferhad adlı bir mühendisi tarafından yapılmış ve kayaların içi oyulmuştur.

Şehrin 2 km. kuzeyinde Aynalı Mağara, güneyinde kaya mezarları vardır. Aynalı Mağara, keşişlerin itikâfa çekildiği oyuklardır. Kaya mezarları ise, Pontos Kralla-rından 18'inin mezarlarını ihtiva eder bunlar granit kayalar içine oyulmuştur.

MERZİFON

Amasya'ya 49 km. mesafede olan Merzifon şehri de, Anadolu'nun tarihî beldelerinden biridir. Klâsik adı «Phazemon» dan bozarak Türkler «Merzifon» demişlerdir. Amasya şehrinin yaşadığı bütün tarihî devrelere Merzifon da iştirak etmiştir. XIV. asırda Merzifon'a Taşanoğulları hâkim olmuşlardır. Evliyâ Çelebî, şehirde 600 dükkân, 7 tekke, birçok âbide olduğunu yazmaktadır. Şehrin bir de kalesi vardı. Şehir, dokuma sanayii ile tanınmıştı. Ermeni azınlığını Protestan yapmak için Amerikalılar, burada bir de kolej yapmışlardı. XIX. asrın sonlarında Ermeniler, Merzifon'da da patırdı çıkarmışlardı. I. Cihan Harbi'nden sonra şehir bir müddet İngilizler tarafından işgal edilmişse de, 27 eylül 1919'da terkedilmiştir.

Osmanlı tarihinin büyük sadrâzamlarından Köprülü Mehmed Paşa'nın dâmadı ve II. Viyana muhasarasının bahtsız kahramanı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, şeh-

Amasya'daki kaya mezarlarından biri.

Amasya'daki Darüşşifa'nın kapısı.

rin yetiştirdiği en tanınmış şahsiyettir.

Şehirdeki belli başlı âbideler şunlardır: Çelebî Sultan Mehmed Medresesi (1416), Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii (1666), Dürrî Mehmed Efendi Medresesi (1733), Çelebî Mehmed ile oğlu II. Murad'ın birer cami ve birer hamamı, Tâceddin Paşa Camii vs.

Gümüşhacıköy kasabasında da 1668'den kalma cami, bedesten, taş köprü vs. vardır.

MERZİFON ŞEHRİNİN NÜFUSU

1647	40 000	1900	30 000
1927	11 000	1935	13 000
1940	13 000	1945	16 000
1950	15 000	1955	20 000
1960	22 000	1965	24 000

TÜRKLER'DEN ÖNCE

Bugünkü Amasya vilâyeti toprakları, tarihte ilk defa Anadolu birliğini gerçekleştiren Hitit imparatorluğuna dahil olmuştur. Hitit başkenti Hattuşaş, Amasya'nın güney batısındadır. Frikya ve Lidya'nın hâkimiyeti bu çevreye kadar uzanamamıştır. Keza Âsûrlular ve Bâbilliler gibi Sâmî imparatorluklar da Kızılırmak kavsini kuzeye doğru atlayamamışlardır. Bölge, bütün Anadolu gibi M. Ö. VI. asırda İran Pers imparatorluğuna katılmıştır. M. Ö. IV. asırda, İskender'in Makedonya devletine geçmiştir. İskender imparatorluğu parçalanınca, bütün Karadeniz sahilleri gibi, burası da İran asıllı, fakat Yunanlılaşmış Pontos devletine geçmiş, Amasya şehri de bu kudretli devletin başkenti olmuştur.

Pontos krallarının kahramanca savunmalarına rağmen Roma, M.Ö. I. asırda buraya da hâkim olmuştur. Amasya, Roma çağında, eyalet merkezi olma imtiyazını muhafaza etmiştir. M. S. 395'te imparatorluk ikiye ayrılınca, bütün Anadolu gibi, bu bölge de Bizans (Doğu) İmparatorluğu'nun hissesine düşmüştür. Sâsânîler'in, yani İran'ın yeni hanedanının yüzyıllar süren mücadelesine ve akınlarına rağmen Bizans, burasını korumaya muvaffak olmuştur. VI. asırda Büyük Justinianus, Amasya şehrindeki başlıca âbideleri tamir ettirmiştir. 712'de Emevîler'in idaresindeki Müslüman Araplar şehri bir müddet işgal etmişlerse de bu işgal kısa sürmüştür.

Fotoğraf: Ferit Can

MUĞLA, Anadolu fâtihi ve Türkiye devletinin kurucusu Kutalmışoğlu I. Sultan Süleyman-Şah'ın başkumandanlığındaki Türk Oğuz orduları tarafından Malazgirt zaferinden sonra fethedilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra Komninoslar, I. Haçlı Seferinden faydalanıp bütün sahil Anadolusu gibi burasını da Türkler'den geri almışlardır. XIII. asırda Türkler, buraya devamlı akınlar yapmışlardır. 1280'e doğru Türk ucbeylerinden Menteşe Bey, artık bütün Muğla bölgesini ele geçirmiştir. Bu bölgeye, fâtihinin adına izafetle, Cumhuriyet çağına kadar «Menteşe, Menteşe - ili» denmiştir. Menteşeoğulları, 1308'e kadar Selçuklular'a, yani Konya'ya, 1335'e kadar İlhanlılar'a, yani Tebriz'e tâbi olarak Muğla'da bir Türkmen beyliği kurmuşlardı. 1335'te bağımsız olmuş, fakat XIV. asrın sonlarına doğru Osmanlı nüfuzuna düşmüşlerdir.

MENTEŞEOĞULLARI

1.) Menteşe Bey (1280? - 1282?)
2.) Mesud Bey (1282? - 1318?)
3.) Şücâeddin Orhan Bey (1318? - 1344?)
4.) İbrahim Bey (1344? - 1358?)
5.) Mehmed Bey (1358? - 90 + 1402 - 03)
6.) Tâceddin Gazi Ahmed Bey (1390 - 1391)

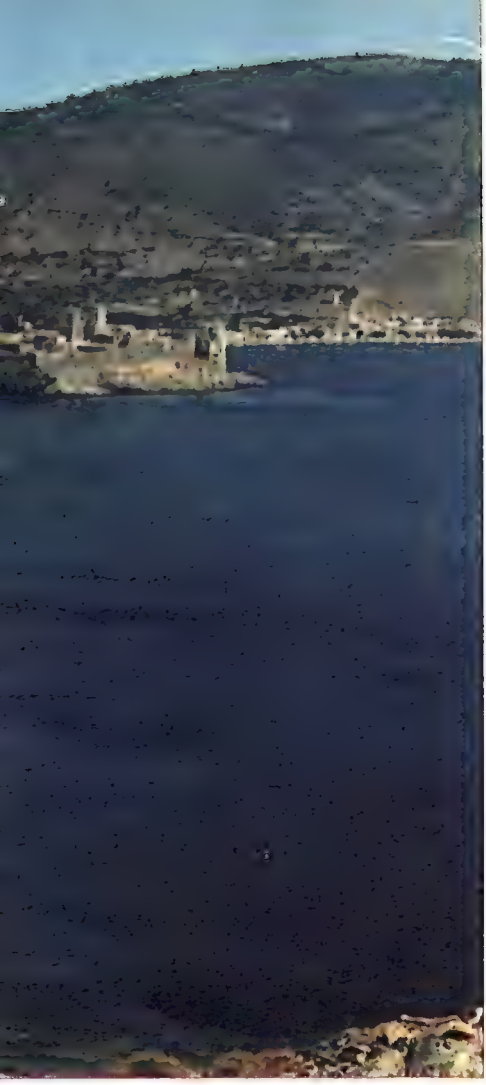

Tabii güzellikleri dünyaca tanınan Bodrum'dan bir görünüş.

Tarih ile tabiatın kucaklaştığı ilimiz

MUĞLA

Eski Menteşe Beyliği'nin topraklarını kaplar.

7.) İlyas Bey (1402 - 1421)
8.) Leys Bey (1421 1425?)

1390'da Yıldırım Sultan Bâyezid, Menteşe beyliğini Osmanlı birliğine katmıştır. 1402 Ankara felâketinden sonra, diğer beylikler gibi Menteşe beyliği de dirilmiş, fakat birkaç yıl sonra Osmanlılar'ın metbuluğunu tanımaya mecbur kalmıştır. 1425'e doğru, yani II. Sultan Murad'ın ilk yıllarında, tamamen Osmanlı devletine katılmıştır. Bu suretle Menteşeoğulları'ndan gelen 8 prens, burada 134 yıl kadar saltanat sürmüşlerdir.

Menteşe beyliğinin başkenti Milâs idi. Ancak Osmanlılar, sancak merkezini Muğla'ya nakletmişlerdir. Bu devirde Fethiye (Mekri) de önem kazanmıştır. Menteşe beyleri, Milâs'ın pek yakınındaki Peçin'de otururlardı. Burada mühim eserler yaptırmışlardır. Menteşeoğulları, kudretli donanmaları ile Ege Denizi'nde dolaşmışlar, zaman zaman Yunanistan sahillerine ve adalara çıkıp Osmanlılar'a yol açmışlardır. Bir müddet Rodos adasının bir kısmına da hâkim olmuşlardır. Sonradan Rodos'a yerleşen Saint - Jean şövalyeleri, Menteşeoğulları ve Osmanlılar'la çetin bir şekilde mücadeleye girişmişlerdir. Rodos şövalyeleri, Bodrum kalesine de hâkim

bulunuyorlardı. Kanunî Sultan Süleyman 1522 sonunda Rodos'la beraber Bodrum'u da almış ve şövalyeler, Malta'ya göçmüşlerdir.

OSMANLI ÇAĞI

Osmanlı idaresinde Muğla, merkezi Kütahya olan pek geniş Anadolu beylerbeyliğinin (eyaletinin) 14 sancağından (vilâyetinden) birini teşkil ediyordu. Tanzimat'tan sonra merkezi İzmir olan Aydın vilâyetinin (eyaletinin) 5 sancağından biri olmuştur. 6 kazası vardı. «Muğla» adı yalnız şehir için kullanılmış, sancağa «Menteşe» denmiştir. Cumhuriyet çağında hanedan adı taşıyan bütün vilâyet adları gibi buraya da «Muğla» denmiş ve bütün sancaklara (mutasarrıflıklara) «vilâyet = il» denince, Muğla da bir vilâyet olmuştur. Muğla, düşman istilâsı görmemiştir. Birinci Cihan Harbi'nden sonra İtalyan birlikleri sembolik mahiyette Muğla'ya ayak basmışlarsa da, bu bir işgal sayılamaz; bir müddet sonra Muğla'yı millî kuvvetlere devretmişlerdir. Cumhuriyetten önce Menteşe sancağı ahalisinin % 92'si Türk, 7'si Rum'du. Rumlar, Lozan Muahedesi'ne göre, Yunanistan'daki Türkler'le değiştirilmiştir.

Muğla'da mühim şehirler gelişememiştir. Milâs inhitata uğramış, Peçin ise bugün bir köy derekesine düşmüştür.

Muğla vilâyeti, Menteşeoğulları'nın beylikler çağı Türk mimarîsinin güzel örneklerini içine alan eserleri ile bezenmiştir. Muğla şehrindeki Ulucami, 1344'te Menteşeoğlu İbrahim Bey tarafından yaptırılmıştır. Şeyh Bedreddin Camii de bir Menteşe eseridir. XVI. asır Osmanlı camilerinden Mustafa Çelebi'nin yaptırdığı Üçerenler Camii ile Kurşunlu Cami, Şâdi Camii ve türbesi, başlıca Osmanlı eserlerini teşkil eder.

Mühim Türk mimarî eserleri, Milâs ve Peçin'dedir. Milâs ile Peçin'in arası 3 km. dir. Eskiden ikisi bir şehir gibiydi. Peçin kalesi bir Bizans eseri olmakla beraber, Menteşeoğulları tarafından geniş ölçüde onarılmıştır. Kalenin içinde bir kilise harabesi, Menteşeoğlu Gazi Ahmed Bey'in yaptırdığı 1333 tarihli Ulucami ve türbesi, başka türbeler, medrese, hamam vs. vardır. Ulucami'nin şimdi yalnız kapısı ve temelleri kalmıştır.

Milâs'ta Menteşeoğlu Gazi Ahmed Bey'e ait 1378 tarihli caminin de şimdi yalnız minaresi kalmıştır. Bu caminin minberi, İs-

Milâs yakınlarında Stratonicea (Eskihisar) diye anılan kasabanın bundan 200 yıl önce o bölgede gezen Avrupalı seyyahlar tarafından yapılmış bir gravürü.

1780 yılında Muğla'ya giden Avrupalı bir seyyah grubu Milâs - Bodrum yolunda bir mola sırasında.

tanbul'da Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'ndedir. Milâs'taki 1394 tarihli Firuzbey Camii, ilk çağ Osmanlı mimarîsinin güzel örneklerinden biridir. Bu eser, Muğla'daki Türk anıtlarının en mühimmidir. Kurşunlu Cami ve Gök Cami de denmektedir. Menteşeliler'den kalma Hoca Bedreddin Medresesi, şimdi yıkılmıştır. 1330'da Menteşeoğlu Orhan Bey'in yaptırdığı Salâhaddin Camii, Hacıilyas Camii, Ağa Camii, Milâs'taki diğer Türk eserlerinin başlıcalarını teşkil eder.

Bu eserler, İngiliz bilgini Riefstahl tarafından incelenmiştir.

MUĞLA ADI

Muğla adının menşei pek aydın değildir. Her halde Yunanca «Myndus, Menos» veya «Mobolla» gibi bir isimden Türkçeleştirilmiştir.

TÜRKLER'DEN ÖNCE

Anadolu'nun güney-batı ucunu teşkil eden bugünkü Muğla vilâyeti toprakları, Anadolu'da tarih devrini açan ve ilk siyasî birliği kuran Hitit imparatorluğuna dahil olmuştur. Hititler çağında bu bölgeye «Lugga» deniyordu. Hititler'den önce Luviler'in de M.Ö. 2000'e doğru buralara kadar aktıkları sanılmaktadır. Hitit imparatorluğunun dağılmasından sonra Frikya krallığı nüfuzunu buraya uzatmıştır. Onun yerine geçen Lidya krallığı, bu bölgeye tamamen hâkim olmuştur. Erken zamanda Yunanlılar'ın «Karya» dedikleri bu çevrenin kıyılarında Dor siteleri kurulmuştur. Bilhassa Halikarnasos (Bodrum) limanı parlamıştır. M.Ö. VI. asırda burası da bütün Anadolu ve Lidya krallığı gibi Büyük Kiros tarafından İran - Pers imparatorluğuna katılmıştır. Persler'in son çağlarında Atina'nın nüfuzu Karya'da artmış ve nihayet M.Ö. IV. asırda Büyük İskender, bütün İran imparatorluğu ve Anadolu gibi burasını da alıp Makedonya devletine katmıştır. Asya seferine giden İskender, bizzat bu topraklardan geçmiştir. Onun ölümünden sonra bu çevre, Asya imparatorluğuna, yani Selevkos hanedanına geçmiştir. Fakat Bergama Krallığı, nüfuzunu buraya kadar uzatmış, hattâ Mısır Ptolemaiosları bile Karya'ya kadar uzanmışlardır. Karya, Bergama krallığı ile beraber M.Ö. 130'da Roma'ya geçmiştir. M.S. 395'te Roma ikiye ayrılınca, burası da bütün Anadolu gibi Doğu (Bizans) imparatorluğunun payına düşmüştür.

Şövalye adasından Fethiye körfezine bir bakış.

Şövalye adasından Fethiye körfezine bir bakış.

BODRUM

Bizans çağında Halikarnasos (Bodrum)' dan başka Mylasa (Milâs) da parlamış, şimdiki Muğla şehri daima ikinci planda kalmıştır.

Muğla, antik eserler bakımından pek zengindir. Antikite'nin dünyaca tanınmış şaheserlerinden birkaçı, bu vilâyettedir. Bodrum'daki eserler başta gelir. Dünyanın 7 hârikasından biri sayılan Mausoleum, Bodrum'dadır. Mausoleum'un şimdi yalnız yeri kalmıştır.

Mausoleum anıtına ait heykeller, Londra' da British Museum'dadır. Bu büyük anıt, 44 metre yükseklikte, beyaz mermerden 24 ayak merdivenle çıkılan yuvarlak bir kaideye oturmuş ve zamanla zelzeleden yıkılmıştı. Mausoleum, M.Ö. IV. asırda Karya kralı Mausolos adına yapılmış bir anıt - kabirdi.

Bodrum kalesi, XV. asırda Rodos şöval-

Milâs yakınlarında bir mezar.

yeleri tarafından inşa edilen pek müstahkem bir yerdir. Asma köprülü 5 kapısı, 3 kulesi ve 3 kat sûru vardı. Osmanlılar bu önemli kaleyi hapishane olarak kullanmışlardır. Bodrum kalesi bugün müze haline getirilmiştir.

Bodrum açıklarında Yassıada civarında deniz altından çıkarılan pek çok eser, Bodrum kalesinde toplanmıştır. Bunların mühim bir kısmı, batan bir Fenike gemisinden çıkarılmıştır. Bodrum'da antik eserler arasında da tiyatro, Agora, Mars Mâbedi, kilise vs. gibi daha birçok yıkıntı vardır.

ESKİ ESERLER

Muğla'nın 64 km. güney-doğusunda Keramos'ta Helenistik devirden kalma kale, Zeus Mâbedi, heykel kalıntıları vardır. Köyceğiz'in güneyindeki Dalyan Köyü'nün yerinde eskiden Caunus şehri vardı. Buradaki 20 000 kişilik tiyatro, su kemerleri,

kayalara oyulmuş mezarlar, saray ve sûrların bakıyeleri hâlâ görülmektedir. Milâs'ta da Zeus Mâbedi, «Gümüşkesen» denen Korent başlıklı sütunlarla süslü bir Roma mezarı, Karyalılar'dan kalma «Baltalıkapı» bulunur. Milâs yakınlarındaki Kalınağıl'da M.Ö. IV. asırda yapılmış Sinuri Mâbedi ve bir kulenin yıkıntısı göze çarpar; bu mâbedi, Bizanslılar kiliseye çevirmişlerdir.

ZEUS VE DEMETER MÂBEDİ

Milâs - Selimiye yolu üzerinde Ayaklı Köyü de eskiden bir Karya şehri idi. Romalılar'a ait Euromos mâbedi buradadır. Gene Milâs civarındaki Kapıkırık köyünün yerinde Heraklea ad Latmos şehri bulunuyordu. Helenistik devirden kalma mâbet ve tiyatro yıkıntıları ile Bizans çağından kalma bir manastır hâlâ görülmektedir.

Muğla'nın 110 km. kuzey-batısında Labranda'da yapılan kazılarda, Zeus mâbedi, sûrlar ve büyük kısmı İzmir Arkeoloji Müzesi'ne nakledilen birçok eser çıkarılmıştır. Datça'nın batısındaki Knidas'daki Demeter Mâbedi'nin mühim kısımları, şimdi British Museum'da teşhir edilmektedir. Gene burada sûr, tiyatro vs. yıkıntıları vardır. Fethiye'nin yerinde de eskiden Telmessus şehri bulunuyordu. Kakasbos Mâbedi, Amintas anıt - kabri, kayalara oyulmuş Likya mezarları, su kemerleri, sarnıçlar, kale vs., Telmessus şehrinde raslanan eski eserlerin başlıcalarını teşkil etmektedir.

Fethiye'deki kaya mezarlarından biri.

Rize şehrinin genel görünüşü.

Rize

SELÇUKLU Oğuz Türkleri, Malazgirt zaferinden sonra, bütün Anadolu gibi Rize'yi de fethettiler. Rize,Büyük Türk hakanlığına bağlı 1077'de kurulan Türkiye devletine katıldı. Rize çevresi, Anadolu Selçukluları'nda, yani Türkiye'ye tâbi Erzurum Saltuklu krallığında kalmış, fakat I. Haçlı Seferi'nden faydalanan Bizanslılar, bütün Karadeniz kıyıları gibi, burasını da Türkler'den geri almışlardır.

IV. Haçlı Seferi'nden sonra, 1204'te, Trabzon'da Bizans hanedanlarından Komninoslar bir imparatorluk kurmuş ve bir ara bütün Güney Karadeniz kıyılarına hâkim olmuşlardı. Ancak Türkiye devleti, Bizanslılar'ı yavaş yavaş Anadolu kıyılarından çıkarmaya başlayınca, Trabzon devleti de Trabzon - Rize çevresine inhisar etmiş ve Konya'nın metbuluğunu kabul eylemiştir. 1246 Kösedağı bozgunundan sonra Trabzon, Moğollar'a ve İlhanlılar'a (İran Moğolları) tâbi bulunmuştur. İlhanlılar'dan sonra Timurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular gibi Türk imparatorluk hanedanları, Trabzon devletini himayelerine almıştır. Fâtih Sultan Mehmed, XV. asır ortalarında bu son Bizans imparatorluğunu da fethetmiş; Rize dahil olmak üzere Trabzon'u, Türkiye'ye katmıştır. Bu suretle Türkiye'nin sınırı, kuzey-doğuda Gürcistan'a ve Kafkasya'ya dayanmıştır.

Osmanlı çağında (XVII. asırda) Rize, Çıldır beylerbeyliğine (eyaletine) bağlı kazalardan biri idi. Tanzimat'tan sonra Rize, Trabzon vilâyetinin (eyaletinin) 4 sancağından (vilâyetinden) bi-

İl merkezi Rize, Karadeniz şehirlerinin çoğu gibi, dağların eteğinde kurulmuştur.

Rize şehrinin bir başka görünüşü.

rine merkez olmuştur. «Lâzistan» adını taşıyan bu sancağın, 3 kazası vardı.

«Rize» adının mânası meçhuldür. Yunan veya Kafkas dillerinden gelme bir kelime olduğu sanılıyor.

Türkler'den önce

Bugün Rize vilâyetinin üzerinde bulunduğu topraklar, Anadolu'da ilk siyasî birliği gerçekleştiren Hititler'in imparatorluk sınırları dışında kalmıştır. Urartular da buraya kadar uzanamamıştır. Kimmerler, M.Ö. VII. asırda Kafkasya'dan buraya gelmişler, İskitler de hâkimiyetlerini bu topraklara kadar uzatmışlardır. M. Ö. VI. asırda İran imparatorluğu (Persler), bütün Anadolu gibi buraya da hâkim olmuşlardır. Daha bu çağda İyonyalılar, bu kıyılarda bazı iskelelerde Yunan sömürgeleri kurmuşlar ve bölgeye Grek kültürünü yaymaya başlamışlardı. İskender'in ve haleflerinin hâkimiyetleri, bu havzaya kadar ulaşamamıştır. Güney Karadeniz kıyılarına hâkim bulunan Pontos Krallığı, İran imparatorluğunu dirilten Partlar, çevreyi gene Yunanlılaşmış bir İran devleti olan Pontos ile çekişmişlerdir. M.Ö. I. asırda Pontos'u ortadan kaldıran Roma, bütün Anadolu gibi buraya da hâkim olmuştur. Partlar'ın yerine geçen Sâsânîler ve onlara tâbi İran asıllı Ermeni ve Gürcü kralları, Roma hâkimiyetini itmek için, bütün güçleriyle çalışmışlardır. M.S. 395'te Roma'nın yerine geçen Bizans (Doğu Roma) imparatorluğu çağında da vaziyet, aynı olmuştur. Müslüman Araplar'ın VII. asırda başlayan akınları, ülkede egemenlik kuramamıştır. Abbâsîler'e bağlı Türk devletçikleri de bölgeyi ele geçirememişlerdir.

Anadolu'nun kapısı Türkler'e burada açılmıştır

MUŞ

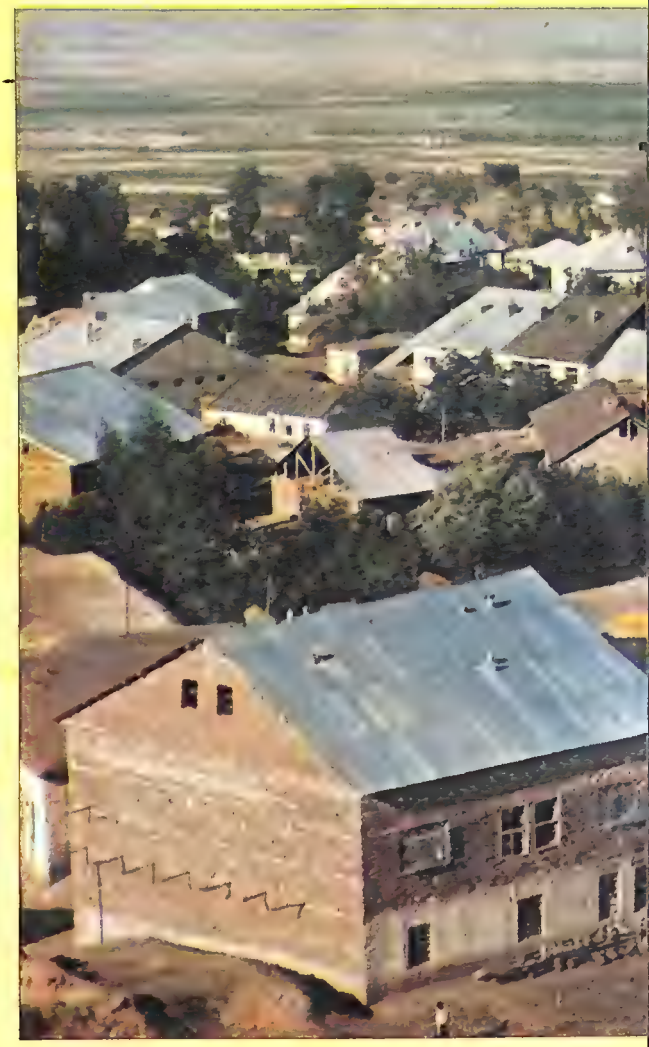

Muş il merkezinin genel görünüşü.

BUNDAN 900 yıl önce, Türk kuvvetleri Anadolu'yu altüst etmeye başlamış, Türk'ün kudreti, asırların Bizans'ını endişeye düşürmüştü. Türkler'in Anadolu'ya devamlı hücumlarına bir son vermek isteyen Bizans İmparatoru Türkler'in üzerine yürümeye karar verdi.

İmparator, büyük ordusu ile doğuya doğru yol alıyordu. Bizans ordusunun ağırlıklarını üç bin araba ve on binlerce hayvan taşıyordu. Orduda büyük harp aletleri, bu arada 1 200 kişi tarafından idare edilen ve o devrin en büyük silâhı olan bir mancınık vardı. İmparatorun Türkler'e karşı zafer kazanma hakkındaki kararı kesindi. Türk ordusunu yokedip, İran'a gidecekti. Alp-Arslan'ın Halep'ten ayrıldığı duyulunca, Sıvas'ta Bizans harp meclisi toplandı. Nikeforos Bryennios ve Jozef Trakhaniotes gibi Türkler'i iyice tanıyan generaller, imparatora âzamî ihtiyat tavsiye ettiler. Bu sıralarda Bizans ordusuna daima taze kuvvetler katılıyordu. Bunlar arasında Franklar, Normanlar, Slavlar, Gürcüler, Abhazlar, Ermeniler, hattâ Peçenek ve Uzlar gibi İslâm olmayan ücretli Avrupalı Türk askerler vardı. 200 000 kişilik Bizans ordusunda tek merkezden idareye elverişli bir birlik yoktu. İmparator Diogenes de ünlü bir hanedanın ferdi olmadığı için, Bizanslılar arasında lâzım gelen yüksek hürmet ve itaati tamamen telkin edememişti.

Bizans ordusunun İran'a girmek üzere

olduğunu anlayan Alp-Arslan, ordusuna cebrî yürüyüş emretti. Bu cebrî yürüyüş bilhassa Fırat'ı geçerken Türk ordusunda zayiatı mucip oldu. Tuğrul Bey zamanından beri terhis edilmemiş olan yaşlı askerleri yolda terhis eden Selçuklu Sultanı, genç kuvvetlerle kuzey-doğuya doğru ilerledi. Veziri Nizâmülmülk'ü muhtemel bir bozgunda Türk İmparatorluğu'nun dağılmasına engel olacak tedbirleri almak üzere Hemedân'a gönderdi. Bizans kıtaları hakkında son bilgileri toplamak üzere hafif süvariden müteşekkil bir Türk tümeni, ileriye sevkedildi. Bu tümen, General Bryennios'un komutasındaki Bizans öncülerini bozdu; ünlü Bizans generali yaralı halde imparatorun yanına kaçtı. Bu vuruşmada ele geçirilen süslü büyük bir haç, zafer alâmeti olmak üzere Bağdad'a gönderildi.

MALAZGİRT MEYDAN MUHAREBESİ

26 ağustos cuma sabahı gün ışırken, her iki ordu 7-8 km. uzakta birbirlerini gördüler.

Vuruşma, öğle üzeri Türk atlılarının kitle halinde bir ok taarruzu ile başladı. Bu müthiş hücum karşısında Bizans ordusu bozulmaksızın saflarını muhafaza etti. Bunun üzerine Alp-Arslan, Türk ordusuna sahte bir geri çekilme emri verdi ve gerilere yer yer gizli küçük birlikler yerleştirdi. Türkler'in taarruz gücünü yitirdiğini sanan imparator, kaçarcasına çekilen

Malazgirt kasabasından bir görünüş.

Türkler'i takibe başladı. Bu suretle Bizans karargâhından çok uzaklaşmış oldu. Akşam da yaklaşıyordu. Bu sırada çok dağılmış olan Bizans birlikleri, pusularından çıkan Türkler tarafından yer yer imha ediliyordu. Ordusunun dağıldığını ve kumanda etmenin imkânı kalmadığını farkeden imparator, derhal toplanma ve çekilme emri verdi; fakat geç kalmıştı. Bu sırada Bizans birlikleri, iki yandan Türkler tarafından çevrilmeye başlanmıştı. İmparatorun geri çekilme emrini yanlış anlayan ve ordunun bozulduğunu sanan Prens Andronikos'un muharebe alanını terketmeye çalışması, Bizanslılar'ın mâneviyatını büsbütün kırdı. Bizanslılar'ın tamamen yabancı oldukları Türkler'in bozkır taktiği ve Alp-Arslan'ın dâhi stratejisi sonunda, karanlık bastığı zaman, Türk ok ve kılıcından kurtulan muazzam düşman birliklerinin tam bir bozgun halinde teslim olmaya can attıkları görüldü. Kahramanlığına rağmen hiç bir şey yapamayan imparator, yaralı halde, bütün maiyeti ile beraber esir edildi.

FETİHTEN SONRA

Muş vilâyetimizin toprakları, böylece Anadolu'nun ilk fethedilen kesimlerinden biri oldu. Muş, XII. asırda Ermen - Şahlar, Artukoğulları gibi Türk Atabeyleri tarafından idare edildi. Bunlar, Selçuklular'a tâbi idi. Asrın sonlarında Eyyûbîler, bu hanedanların metbuu olmuşlardır. XIII. asrın başlarında Türkiye Padişahı Büyük Sultan Alâeddin Keykubâd buralarda yeniden Selçuklu hâkimiyetini kurmuştur.

İlhanlılar ve Celâyirliler'den sonra, Büyük Türk Hâkanı Timur, bizzat Muş'u zaptetmiş ve imparatorluğuna bağlamıştır. Karakoyunlular ve sonra Akkoyunlular, Timurlular'ı takibetmişlerdir. Şah İsmail Safevî, Akkoyunlular'ı yıkıp, İran'da yeni bir Türk imparatorluğu kurunca, bütün Doğu Anadolu gibi burası da Tebriz'e bağlanmıştır. 1514'te Çaldıran meydan muharebesini kazanan Yavuz Sultan Selim, burasını Safevîler'den alıp Türk - Osmanlı İmparatorluğu'na bağlamıştır.

Osmanlı idaresinde Muş ve Malazgirt, iki sancağa (vilâyete) merkez olmuştur: Muş sancağı, Van beylerbeyliğinin (eyaletinin) 14 sancağından, Malazgirt ise Erzurum beylerbeyliğinin 2 sancağından birini teşkil ediyordu. Tanzimattan sonra Muş, Bitlis vilâyetinin (eyaletinin) 4 sancağından biri olmuştur; 5 kazası vardı. Cumhuriyet'ten sonra bütün sancaklara (muta-

sarrıflıklara) «vilâyet = il» denince, Muş da bir vilâyet merkezi olmuş, hattâ 1929-1935 arasında Bitlis de bu vilâyete bağlanmıştır.

MUŞ KASABASININ NÜFUSU

1895	37 000	1915	25 000
1927	4 000	1935	5 000
1940	5 000	1945	5 000
1950	7 000	1955	11 000
1960	12 000	1965	16 000

I. CİHAN HARBİ

1901'den itibaren Rusya'dan yardım ve İngiltere'den teşvik gören Ermeniler, Taşnak Komitesi'nin teşkilâtı ile silâhlanıp Muş çevresindeki Türk ve Kürt köylerini basmaya başlamışlardır. İstanbul hükümeti, bu isyanları, şiddetle bastırmıştı. I. Cihan Harbi'nde Ruslar tarafından desteklenen Ermeniler, yeniden ve büyük çapta harekete geçmişler, bu topraklarda büyük bir Ermenistan kurmak hayaline kapılmışlardır. 18 şubat 1916'da Ruslar, Muş'a girmişlerdir. 26 temmuzda Türkler şehri geri almışlarsa da, 9 ağustosta takviyelerle kuvvetlenen Ruslar, yeniden Muş'u işgal etmişlerdir. 1 mayıs 1917'de Türk ordusu, kesin şekilde Ruslar'ı kovmuş ve onlarla beraber Ermeniler de çekilip gitmişlerdir. Bu suretle Rus işgali önce 5 ay, 6 gün, 2 hafta, sonra tekrar başlamak üzere 8 ay, 23 gün, ceman 1 sene, 1 ay, 29 gün devam etmiştir. Ruslar ve Ermeniler, Muş ve çevresini kelimenin tam mânasıyle tahrip etmişlerdir. Ancak, 1955'te demiryolunun Muş'a varması, çevreyi kalkındırmaya başlamıştır.

MUŞ ADI

«Muş» kelimesinin menşei ihtilâflıdır. Bir rivayete göre Süryânî dilinde «suyu bol» mânasına «muşa»'dan, diğer bir rivayete göre şehri kuran Muşet'ten gelir.

ESKİ ESERLER

Muş kalesinin yıkıntıları hâlâ ortadadır. VI. asırdan kalmış olan bu kale, sonraki asırlarda pek çok kereler onarılmıştır. Muş'ta Selçuklu eseri olan Arslanlı Han ile bir türbe harabesi de vardır.

Muş'taki Türk ve Ermeni eserleri, I. Cihan Harbi'nde ve daha evvelki kanlı Türk - Ermeni vuruşmalarında tahrip edilmiştir. Bunlar arasında «Ulu Cami» denen Şeyh Muhammed Mağribî Camii, minaresi renkli taşlarla süslü Alâeddin Camii, Surb - Karabet manastırı (ki Türkler «Çanlı» veya «Çengelli Kilise» derlerdi) sayılabilir. Rus işgali, şehri tamamen tah-

«Malazgirt», Türk tarihine altın harflerle yazılmış bir isimdir. Resim, Malazgirt kalesinin kalıntılarından bir kısmını gösteriyor.

Solda, Muş şehrindeki Hacı Şeref camii, yukarıda, aynı caminin kapısındaki aslan heykeli.

rip etmiştir.

Muş ve Malazgirt civarında birçok Âsûr ve Urartu kitâbesi de bulunmuştur.

Türkiye devletinin kurulması ile neticelenen Malazgirt zaferinin geçtiği sahrada her yıl merasim yapılmaktadır. Bu, tamamen müstesna olayın yıl dönümleri iyice ele alınırsa, büyük turistik imkânlar sağlayabilir.

TÜRKLER'DEN ÖNCE

Anadolu'da tarih devrini açan ve ilk defa bu ülkeye siyasî birlik getiren Hititler, bugünkü Muş vilâyetinin bulunduğu topraklara erişememişlerdi. Sâmî Âsûrlular buraya kadar gelmişlerse de, tam bir hâkimiyet kuramamışlardır. Hurriler ve Urartular, bu topraklarda yaşamışlardır. Hurri - Mitanni ve sonra Urartu krallıkları, bu toprakları da ellerinde bulundurmuşlardır. Malazgirt şehrinin adı, Urartu krallarından «Menuas»'ın isminden gelmektedir (Menuahina = Menuas Şehri). Gerçekten Malazgirt civarında pek çok Urartu kitâbesi bulunmuştur. Urartular'dan sonra İranlı Medler ve onların yerine geçen Persler, M.Ö. VII. asırdan başlayarak çevreyi ellerinde tutmuşlardır. Sâmî Bâbilliler, Muş çevresine yaklaşmışlar, fakat tamamen ele geçirememişlerdir. M. Ö. IV. asırda İran imparatorluğunu yıkan Büyük İskender, bütün Anadolu gibi, burasını da Makedonya devletine bağlamıştır. Onun ölümünden sonra buraya İran asıllı Ermeni kralları hâkim olmuş ve İran imparatorluğunu dirilten Partlar'a tâbi olarak hüküm sürmüşlerdir. M. S. I. ve II. asırlarda Roma, bu çevreyi Partlar ile alıp vermiş ise de, sonunda İran'a bırakmıştır. Partlar'ın yerine geçen Sâsânîler de, ülkeyi Bizans'a (Doğu Roma) karşı savunmuşlardır.

VII. asrın ortalarında, Hz. Osman zamanında bu çevre, İslâm İmparatorluğu'na katılmıştır. Sonradan Ermeni kralcıkları, Bağdad'daki Abbâsî halifelerine tâbi olarak Muş'u idare etmişlerdir. Bundan sonra Bizans, Müslümanlar'a karşı taarruza geçmiş, Doğu Anadolu'nun mühim kısmını geri almış, Malazgirt kalesini fevkalâde tahkim etmiştir. Selçukoğulları'ndan ilk Büyük Türk Hâkanı Sultan Tuğrul - Bey, Malazgirt kalesini kuşatmışsa da alamamıştır.

Kocaeli

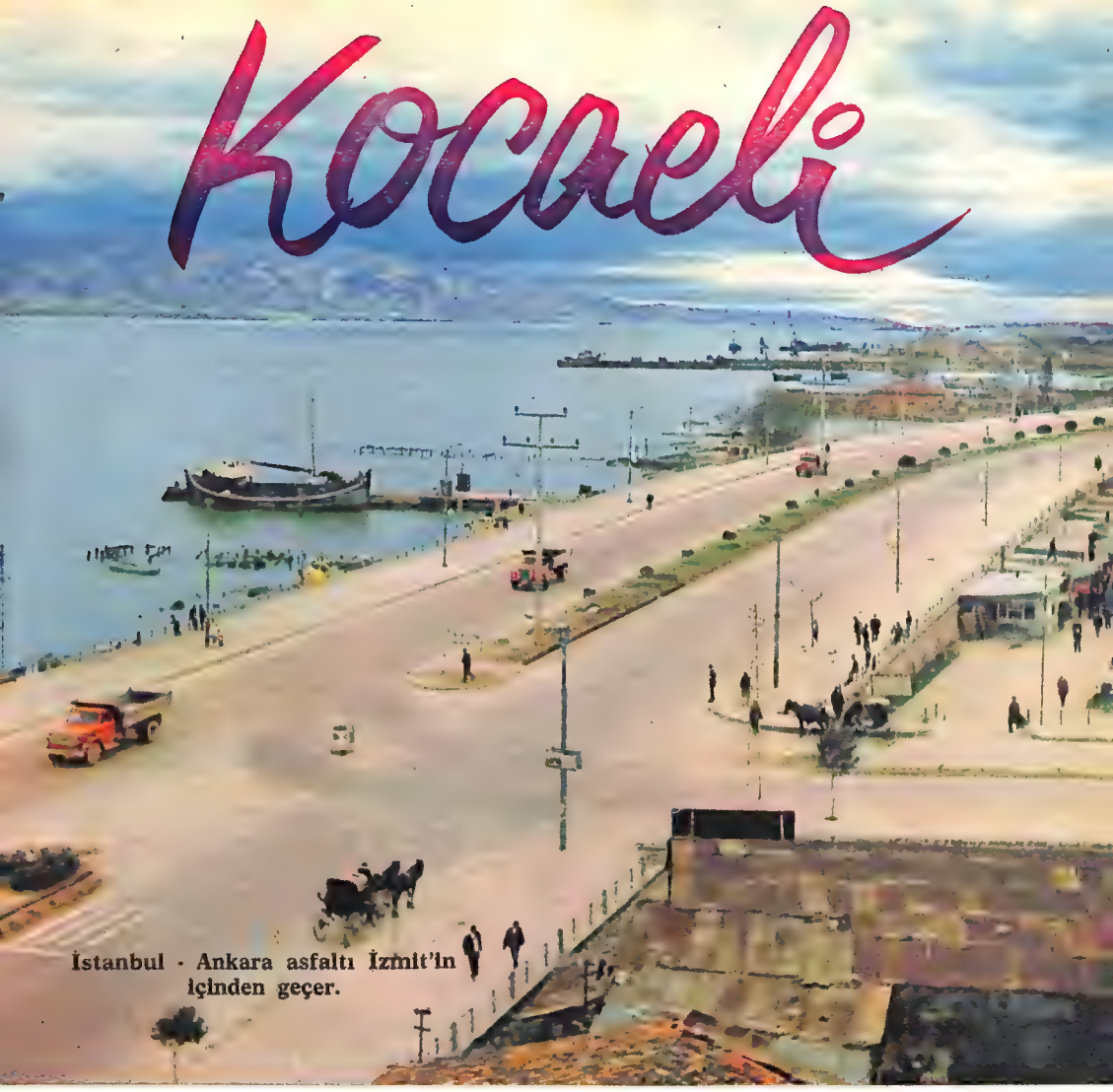

İstanbul - Ankara asfaltı İzmit'in içinden geçer.

1071 MALAZGİRT zaferinden sonra Anadolu Fâtihi Kutalmışoğlu Süleyman-Şah'ın Türk orduları, Kocaeli'ne geldiler. Büyük Selçuklular'a tâbi olarak Türkiye devleti kurulunca, İznik şehri bu genç devlete başkent oldu. İznik'e çok yakın olan bölge de Türk hâkimiyetine girdi. 1097'de Haçlılar İznik'i alınca, Türkiye'nin başkenti, Konya'ya nakledildi. Kocaeli bölgesi böylece tekrar Bizans'a geçmiş oldu. İstanbul'da 1204'te Latin imparatorluğu kurulunca, 1204'ten 1207'ye kadar Latinler, İzmit'i de elde tutmuş, fakat bu tarihte İznik'e çekilen Bizans imparatorlarına bırakmaya mecbur kalmışlardır.

Bölge, ancak Osmanlı Türkleri'nin fethi ile kesin şekilde Türk hâkimiyetine girmiştir. İzmit'i Orhan Gazi fethetmiştir. 1331'de şehri kuşatan Türk hükümdarı, Bizans imparatorunun derhal imdada gelmesi üzerine muhasarayı kaldırmış, fakat 6 yıl sonra 1337'de tekrar gelerek şehri fethetmiştir. Orhan Gazi, İzmit'i, sancak (il) olarak büyük oğlu müstakbel Rumeli Fâtihi Veliaht - Şehzade Gazi Süleyman Paşa'ya vermiştir. Bundan sonra bölgeye adını veren Türk komutanlarından Akça Koca, şehrin bütün çevresini Osmanlı devletine katmıştır.

İzmit'in Orhan Gazi, şehrin çevresinin ise Türk komutanlarından Akça Koca tarafından fethedilmesiyle, ilk defa Karade-

niz'e çıkılmıştır.

28 temmuz 1402 Ankara felâketinden sonra Timur'un askerleri İzmit'e de girmişlerdir. Fetret Devri'nde Osmanlı şehzadeleri arasındaki taht kavgalarından faydalanan Bizans, çok kısa bir zaman için İzmit şehrini ele geçirmiş, fakat 1419'da Gazi Timurtaşoğlu Umur Bey, Hereke, Gebze, Pendik, Kartal gibi kasabalarla beraber İzmit'i de geri almıştır. 1481'de Fâtih, Kocaeli'nde Gebze yakınlarındaki ordugâhında ansızın ölmüştür.

Osmanlı Türkiyesi'nde İzmit, bir sancak (il) merkezi olmuş, bu sancak, önce Anadolu, sonra Kaptan - Paşa eyaletlerine bağlanmıştır. Tanzimat'tan sonra bağımsız yani hiç bir eyalete bağlı olmaksızın doğrudan doğruya dahiliye nezaretine bağlı bir sancak merkezi olmuştur. Adapazarı, Kandıra, Geyve, Karamürsel, Yalova, Gebze kazaları, 1888'de kurulan Kocaeli bağımsız sancağına bağlı idi.

İZMİT'İN ADI VE NÜFUSU

İzmit'in klasik devrede adı «Nikomedia» idi. Araplar önce Nikumûdîye, sonra İznukumîd demişler, Türkler İznikmîd yapmışlardır. Bu isim son zamanlarda İzmîd ve nihayet İzmit olmuştur.

İzmit, 1960 ve 1965'te Türkiye'nin 16'ncı şehridir.

1640	35 000	1800	35 000
1915	40 000	1927	15 000
1935	19 000	1940	29 000
1945	28 000	1950	36 000
1955	56 000	1960	74 000
		1965	90 000

Osmanlı Türk idaresinde İzmit, Üsküdar'dan Doğu'ya giden büyük ticaret yolu üzerindeki önemli konaklardan biri olmuştur. Şehirde birçok kervansaraylar ve ticaret hanları yaptırılmıştır. II. Selim'in 2. veziri olan Pertev Paşa'nın, XVI. yüzyıl sonlarına doğru Mimar Sinan'a yaptırdığı kervansaray ve cami ünlüdür.

TÜRKİYE'NİN DENİZ ÜSSÜ

İzmit'te, bir tersane de vardı. Şehir aynı zamanda kereste ticaretinin büyük merkezlerinden ve pazarlarından biri idi. İzmit tersanesinde hem savaş, hem ticaret gemisi yapılırdı. Tersane, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar faaliyetine devam etmiştir. Cumhuriyet devrinde Körfez'in karşı kıyısında Gölcük kurulmuştur. Buradaki tersane ve tesisler, tarihî İzmit tersanesinin yerini almıştır. XIX. yüzyıl başlarına kadar özel teşebbüs tarafından işletilen tuzla da bölgenin başlıca zenginlikleri arasında bulunuyordu. Devlete ait askerî kumaş ve fes fabrikaları da İzmit civarında idi.

İzmit istasyonundan bir görünüş.

Türkler'in «Macar Kralı» unvanını verdikleri Türkiye'ye bağlı son Macar Prensi Emerich Thökely, Almanlar'a yenilince Türkiye'ye sığınmış, hükümet kendisine İzmit civarında malikâne vermişti. Türkler'in «Tökeli İmre» dedikleri bu prens, 13 eylül 1705'te burada ölmüş ve buraya gömülmüştür. 1906'da kemikleri, Macaristan'a nakledilmiştir. Meşrutiyet'ten sonra şehrin en büyük caddesine bu prensin adı verilmiştir.

EVLİYÂ ÇELEBİ'NİN GÖZÜ İLE İZMİT

Evliyâ Çelebî 1640'da İzmit'i bize anlatır. Şehirde 1 100 dükkân, 200 kereste deposu olduğunu, canlı ticaret merkezi bulunduğunu söyler. XVII. yüzyılda yapılan resimler de, İzmit'in büyük bir ticaret şehri olduğunu göstermektedir. Bu devirde, şehirde 3500 ev vardı ve 23 mahalleye ayrılmış bulunuyordu. Ticarethanelerde her çeşit eşyayı görmek mümkündü. 1873'te Haydarpaşa - İzmit demiryolunun işletmeye açılması, bir müddetten beri canlılığını kaybeden şehri yeniden kalkındırmıştır.

İzmit, Birinci Cihan Savaşı'ndan sonra 6 temmuz 1920'de İngiliz ve Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. 27 haziran 1921' de, yani 11 ay, 22 gün sonra şehir, Ankara hükümeti tarafından geri alınmıştır. Cihan Savaşı'ndan zarar gören şehir, Cumhuriyet devrinde en fazla kalkınan Anadolu şehirlerinden biri olmuştur. Şehir ve civarında önemli sanayi dallarının kurulması, bunun birinci sebebidir. Gölcük şehri de son zamanlarda çok gelişmiş ve Türk donanmasının başlıca üssü haline gelmiş, modern tesisler yapılmıştır. İzmit ve Gölcük, hızla gelişmeye devam etmektedirler. Yeni kurulan sanayi tesisleri ve fabrikalarla Kocaeli, Türkiye'nin en önemli endüstri sahalarından biri olmak yolundadır. Bu yüzden endüstrinin toplandığı bütün sahalar gibi nüfus da gittikçe kesifleşmektedir.

HALK MUSİKİSİ

Kocaeli halk musiki, Orta Anadolu'nun kuzey-batısı ile Ege - Marmara bölgesinin kuzey-doğusu arasında kalır ve bu bölgelerin geçiş hususiyetlerini gösterir. Diğer taraftan İstanbul'a yakın olması dolayısı ile, İstanbul klasik musikisinin tesirleri de çoktur. Kocaeli'nde güzel zeybek havaları da yapılmıştır. Gölcük'e ait bir Uşşak Aksak Zeybek Havası, bu arada zikredilebilir. Büyük kısmı henüz derlenmemiş olan halk musikisi parçaları, türküler, oyun havaları ve benzeri eserler, güzeldir. Mahallî oyun havaları da karakteristiktir.

Yerli kıyafetlerle oynanan Kocaeli millî oyunları, mert ve yiğitçe bir gösterişe sahiptir.

ESKİ ESERLER

- İzmit'te ünlü mimarımız Sinan'ın inşa ettiği Pertevpaşa Camii önemli bir yapıdır. Şimdi il konağının bulunduğu yerde eskiden Sultan Abdülaziz'in av konağı vardı.
- Gebze'de ünlü Kartacalı komutan Anibal'in mezarı vardır. Fâtih Sultan Mehmed de Gebze yakınlarındaki ordugâhında zehirlenerek ölmüştür.
- Dünyaca tanınan Hereke fabrikası, Hereke kasabasındadır. Türkiye'nin en eski ve ünlü fabrikalarındandır. Burada, dünyaca meşhur halılar dokunur. Gene Hereke'de II. Abdülhamid'in, Türkiye'yi ziyaret eden Almanya İmparatoru II. Wilhelm için 24 saatte çabucak inşa ettirdiği Hereke halıları ile tefriş edilmiş köşk vardır.
- Karamürsel kasabası, adını Osmanlı devletinin kuruluş devrindeki komutanlardan birinden alıyor. Kara Mürsel Bey'in türbesi de kendi adıyle anılan bu kasabadadır.

TÜRKLER'DEN ÖNCE

Kocaeli çevresi, ilkçağda Frikya krallığına dahildi. M.Ö. VIII. yüzyılda Megaralı Yunanlılar, İzmit Körfezi'nin ucuna yerleşmişlerdir. Yunanlılar'ın reisleri «Astakos»' un adını verdikleri yerleşme yeri, İzmit'in 6 km. güney-doğusunda, yani İzmit Körfezi'nin tam ucundadır. Şehir, M.Ö. III. yüzyılda Balkanlar'dan gelen Trakya Kralı Lysimachos tarafından tahrip edilmiştir. Traklar'ın daha önce de bu çevreye geldikleri söylenebilir. M. Ö. IV. yüzyılda İran (Pers) hâkimiyet ve nüfuzundan kurtulup Makedonya (İskender) imparatorluğuna katılan bölge, az sonra Bitinya krallığına geçmiştir. Bitinya Kralı I. Nikomed, M.Ö. 262'de şimdiki İzmit şehrini kurmuş, şehre kendi adını vermiş ve başkent yapmıştır.

Anibal, M.Ö. 148'de buraya gelip Bitinya kralına sığınmış ve Gebze'de ölerek buraya gömülmüştür.

Zaman zaman krallık, Bergama devletinin hücumlarına maruz kalmıştır. M. Ö. II. yüzyılın son yarısında Roma'ya tâbi olan Bitinya krallığı, M.Ö. 74'te tamamen Roma'ya geçmiştir. M.S. 258'de Gotlar ve 284'te İranlılar, bölgeyi ve İzmit şehrini yakıp yıkmışlardır. İmparator Diocletianus, İzmit'i imparatorluk başkenti yapmayı bile düşünmüştür. Büyük Konstantin, Roma imparatorluğu'nun başkentini İstanbul'a naklettikten sonra İzmit civa-

Tabii güzellikleriyle tanınan İzmit'te bir park (yukarıda). Demiryolu, Kocaeli vilâyetinin merkezi İzmit'in içinden geçer (altta).

rında ölmüştür. 395 yılında Roma imparatorluğu ikiye ayrılınca, bütün Anadolu gibi bu çevre de Doğu (Bizans) imparatorluğunun payına düşmüştür.

Diocletianus'tan sonra VI. yüzyılda İzmit'in büyük imarcısı İmparator Justinianus olmuştur. Devamlı zelzelelerle çok zarar gören şehri, bu hükümdar bir dereceye kadar kalkındırmıştır. VII. yüzyılda Müslüman Araplar, Anadolu akınları sırasında, İstanbul yolu üzerinde bulunan bu çevreye de sokulmuşlardır.

Kazanova müslümanlığın ve Türk misafirperverliğinin tesirinde kalmış, dinini değiştirmeyi düşünmüştü.

Kazanova, İstanbul'da

Yazan: J. Casanova de Seingalt
Çeviren: Eser Tutel

ALTI gün süren bir deniz yolculuğundan sonra Çanakkale Boğazı'na girdik. Şansımız yaver gitmiş, havanın açık, denizin düzgün zamanına raslamıştım. Çanakkale'de, Venedik gemisinden ayrılarak bir Türk yelkenlisine bindik. İstanbul'a kadar bir Türk gemisiyle gidecektik. Hem Türkler'le bir arada bulunmak, hem de İstanbul'a, padişahın başkentine gitmek beni müthiş heyecanlandırıyordu.

İstanbul'un, dünyanın en güzel şehri olduğunu çok işitmiştim, ama yine de şehir uzaktan seçilmeye başlayıp da, camiler, minareler, muhteşem saray ve konaklar gözlerimin önünde belirdikçe önüne geçemeyeceğim bir heyecana kapıldım. Hiç tereddüt etmeden şu kadarını söyleyebilirim ki, dünyanın hiç bir tarafında tabiat insanlara bu kadar cömertçe harikulâde güzel bir manzara bahşetmemiş...

Bu, yalnız benim görüşüm değil; benden çok daha önce, Bizans İmparatoru Büyük Konstantin deniz yolıyle buralara gelip de şehri görünce, heyecanını aynen şu kelimelerle ifade etmiş:

— Dünyanın başkenti olmaya lâyık bir

yer varsa, buradan başkası olamaz!

İstanbul'da karaya çıktığım zaman, önce tavsiye ettikleri gibi, doğruca Haliç'in karşı kıyısında, ağaçlıklar arasındaki Pera'ya, Venedik Sarayı'na gittik. Havalar son derece sıcaktı.

Sefarettekilerin bir kısmının şehir dışındaki sayfiye yerlerine göç etmiş olduklarını öğrendik. Venedik elçilisi Dona da, Boğaz'ın batı kıyısındaki, serin havasıyle meşhur Büyükdere'de bir konak kiralayıp oraya yerleşmiş.

OSMAN PAŞA'NIN KONAĞINDA

Burada bana ilk tavsiye ettikleri şey, Venedik elçisinin haberi olmadan hiç bir yere gitmemek ve yanıma bir yeniçeri almadan ortalıkta gezmemek oldu. Ben de bu tavsiyeyi aynen yerine getirdim.

İstanbul'a geldiğimin ertesi günü Osman Paşa'yı ziyarete gittim. Osman Paşa, Türkler'in hizmetine girdikten sonra adını, kısmen de yaşayış tarzını değiştirmiş bulunan Bonneval Kontu'ndan başkası değildi. Osman Paşa'nın konağında kabul edildiğim salon, zemin kattaydı ve Fransız usulü döşenmişti. Kendisiyle tanıştığım zaman da karşımda Fransızlar gibi giyinmiş, şişmanca bir zat görünce pek fazla şaşmadım. Osman Paşa, benden hoşlandığını söyledi ve perşembeleri konağına yemeğe gelirsem çok memnun kalacağını ilâve etti. Bunun için de perşembeleri bana bir yeniçeri göndereceğini söyledi. Bir müddet karşılıklı konuşup sohbet ettikten sonra, beni kütüphanesine götürmek istediğini bildirdi. Kütüphane, bahçenin karşı tarafında, tek katlı bir binaydı.

İçeri girince önleri demir parmaklıklarla kaplı raflar gördüm. Rafların arkası da kalın bir perdeyle örtülüydü. «Her halde bu perdelerin arkasında kitaplar var» diye düşünüyordum.

Halbuki o, cebinden çıkardığı bir anahtarla bu demir parmaklıkların birini açınca ikimiz de katıla katıla gülmekten kendimizi alamadık. Çünkü raflarda boy boy kitaplar yerine, sıra sıra içki şişeleri diziliydi. Hem de en iyi cinsten Fransız şarapları!

Paşa:

— İşte benim kütüphanem de, haremim de burasıdır, dedi. Son zamanlarda artık iyice yaşlandım. Kadınlar insanı büsbütün ölüme yaklaştırmaktan başka bir şey yapmıyor. Ben de son günlerimi zevk ve huzur içinde geçirmek için bunlarla arkadaşlık ediyorum.

— Her halde müftüden bu hususta gerekli müsaadeyi almışsınızdır, diyecek oldum.

— Yanılıyorsun dostum, diye cevap verdi. Müftü, Kur'an'da haram olduğu belirtilen hiç bir şeye müsaade edemez. Ama bu, isteyenin bile bile günaha girmesi için de bir engel teşkil etmez. Burada sofular, sefih bir hayat sürenlerden hiç hoşlanmazlar, ama onları herhangi bir şekilde tazyik de etmezler. Unutmamalı ki, Türkiye'de tarih boyunca engizisyon mahkemelerine benzer işkence yuvaları olmamıştır. Dinin icaplarını yerine getirmeyenlerin, öteki dünyada cehennem azabı çekeceklerine inanılır, o kadar. Ben müftüden yalnız bir tek istekte bulundum, o da kabul etti. Bu yaştan sonra sünnet olmamın tehlikeli olacağını ileri sürmüştüm. Beni dikkatle dinledi. Gösterdiğim sebepleri makul karşıladı. Hepsi bu. Yoksa, başka hususlarda müftüden müsaade istemeye lüzum yoktur.

Kendisiyle görüştüğümün üçüncü günüydü, Osman Paşa bir adamını göndererek beni beklediğini haber verdi. Kalkıp, gittim. Yemek, tamamen Fransız usulünde hazırlanmıştı. Sekiz kişiydik, aramızda yüksek rütbeli Türkler de vardı. Konuşmalar tamamiyle İtalyanca oldu. Bu arada Türkler sükûnetlerini muhafaza ettikleri gibi, aralarında da hemen hiç konuşmadılar. Osman Paşa ile ben nefis beyaz Bourgogne şarabı içiyorduk. Türkler'in bardaklarında da beyaz şarap veya bal şerbeti olduğunu sandığım beyaz renkli bir içki vardı. Bana Venedik, bilhassa Roma' dan çeşitli sualler sordular. Konuşmamız geç vakitlere kadar devam etti.

YUSUF ALİ İLE DOSTLUĞUMUZ

O günkü toplantıda tanıştığım, ağır başlı, bakışlarından son derece zeki ve bilgili olduğu anlaşılan bir zat dikkatimi çekmişti. Kim olduğunu sordum. Yusuf Ali adında, görmüş geçirmiş, hali vakti yerinde biri olduğunu söylediler. O da benimle alâkalanmış olmalı ki, bir gün köşküne davet etti.

Çağırdığı gün erkenden köşküne gittiysem de kendisini bulamadım. Bir saray yavrusu denecek kadar muhteşem köşkün bahçesini tanzim eden hizmetkârı bana, efendisinin önemli bir işi çıktığı için köşkten ayrılmak zorunda kaldığını, fakat iki saate kadar döneceğini bildirdi. Bu arada da sıkılmamam için, ancak Binbir Gece Masalları'nda raslanabilecek güzellikteki bahçeyi gezdirdi. Bilhassa çiçeklere hayran olmamak elde değildi. Bahçıvan bir yandan beni gezdiriyor, bir yandan da Napolili olduğunu, otuz yıldan beri beyin hizmetinde bulunduğunu anlatıyordu. Gençliğinde denizciymiş, ama esir düşüp,

Kazanova, Avrupa sosyetesinde çeşitli maceralarıyle tanınıyordu.

köle olarak satılmış.

— Beyin yanında o kadar rahatım ki, vereceği en büyük ceza, beni azat etmektir, diyordu.

Nihayet Yusuf Ali geldi, atından inerek beni selâmladı. Sonra sohbet etmek üzere denizi gören geniş bir daireye geçtik. Açık duran pencereden esen kuzey rüzgârı, insana temmuzun ortasında olduğumuzu unutturuyordu .

Yusuf Ali'nin İstanbul'da tanıştığım insanların en ilgi çekicilerinden biri olduğunu anlamakta gecikmedim. İki karısı ve onlardan olma iki oğlu ile bir kızı bulunduğunu anlatıyordu. Oğullarının büyüğü Selânik'e yerleşmiş, ticaret yapıyormuş, son derece zenginmiş. Küçük oğlu ise sarayda, padişahın hizmetinde çalışıyormuş, onun da eline çok para geçiyormuş. Kızı ise on beş yaşındaymış ve söylediğine göre, dünya güzeliymiş. Zelmi, (kızının adı Zelmi'ydi,) güzel olduktan başka, son derece iyi yetiştirilmiş bir kızmış. Üstelik, kendisi ölünce, servetinin büyük bir kısmı da ona kalacakmış. Çocuklarının anneleri ölünce, Yusuf Ali bir kere daha evlenmiş, ama ondan çocuğu olacağını hiç tahmin etmiyormuş, çünkü altmış yaşındaymış ve kendisini pek yorgun hissediyor, tekrar çocuk sahibi olmayı göze alamıyormuş.

BİR DİN SOHBETİ

Bir akşam yemeğinde İslâm dinine samimî olarak bağlanmış bulunan Yusuf Ali ile din konusunda görüştük. Ona Müslümanlığın resim ve heykeli menetmesini doğru bulmadığımı söyledim. Cevap olarak bana:

— Bak evlâdım, dedi. Bütün peygamberlerin, Allah'ı tanıttığı kavimler putperestti. İnsanlar zayıftır. Aynı şeyi görünce yine eski hatalara düşebilirler.

— Bana göre insanlar bir hayale değil, fakat ancak hatırasını yaşattıkları ilâhî varlığa inanabilirler.

— Ama unutma ki Allah maddî olamaz. Basit zihinlerden onun maddî olabileceği fikrini uzaklaştırmak lâzımdır. Halbuki siz Hıristiyanlar Allah'ı gördüğünüze inanıyorsunuz.

— Elbette inanıyoruz. Bize bu inancı veren de kendi dinimizdir.

— Ama bu batıl inanç putperestlik sayılır işte. Çünkü görmüş olduğunuz maddeden başka bir şey değildir. Halbuki Allah'ın müşahhas hale gelmesi, onun varlığının esasına aykırıdır. Allah o kadar büyüktür ki, insanlar ona hiç bir şey ilâve edemezler. Peygamber'imizin bize tanıttığı Allah budur. O, bütün insanların peygamberidir. Allah müşahhas değildir ve tektir. Halbuki siz O'nun **bir ve üç** oldu-

ğunu söylüyorsunuz. Bu, Allah fikrine tamamen zıt, menfur bir şeydir.

— İşin burası esrarlı.

— Allah tektir ve müşahhas değildir evlâdım. Eğer O'nun üçlü bir terkip olduğunu isbat edersen derhal Hıristiyan olmaya razıyım.

— Azizim Yusuf, benim dinim, buna muhakeme etmeden inanmamı emrediyor. Ve şunu itiraf edeyim ki, eğer bu mevzuda fazla düşünecek olursam baba dinini terkedeceğimden korkuyorum.

EVLENDİRME TEKLİFİ

Yusuf Ali, İstanbul'da kaldığım müddetçe sık sık, hiç olmazsa haftada bir kere görüşmemizi istedi. Ben de memnuniyetle kabul ettim.

Günleri, şehri gezerek, tanıştığım kimselerin konaklarına, köşklerine ziyaretler yaparak geçiriyordum. Bu arada en çok ziyaretine gittiğim kimse de Yusuf Ali'ydi.

Bir gün karşılıklı oturmuş sohbet ederken Yusuf Ali ansızın evli olup olmadığımı sordu. Evli olmadığımı söylemem üzerine:

— Beni iyi dinle dostum, dedi. Sana daha önce on beş yaşında, son derece güzel ve iyi yetişmiş bir kızım olduğundan bahsetmiştim. Servetimin büyük bir kısmını ona bırakacağım. Ahu gibi simsiyah gözleri, bembeyaz bir teni, ceylân gibi yürüyüşü var. Rumca'yı bir Rum, İtalyanca'yı bir İtalyan'dan farksız konuşur. Nakışın âlâsını bilir. Saz çalar, şarkı söyler. Onun karşısında kalbi heyecanla çarpmayacak bir varlık tahayyül edemem. Sana demek isterim ki, eğer istersen, kızımla evlenebilirsin. Ama bir şartla: Evvelâ Müslüman olup, dinimizin bütün icaplarını yerine getireceksin! Hemen karar vermeni istiyor değilim. Sana tam bir sene mühlet veriyorum. Bu müddet zarfında seni Edirne'ye, akrabalarımın yanına gönderirim, orada yerleşip, hem dilimizi, hem dinimizi öğrenir, bol bol düşünebilirsin. İstersen İstanbul'a gelip kızımla evlenirsin. Kabul edersen sana, dayalı döşeli bir konak, ahçılar, hizmetkârlar da vereceğim. Unutma, senden tek istediğim, Hak dinini seçip Müslüman olmandır!

Yusuf Ali bunları söyledikten sonra cevap vermeme meydan kalmadan kalktı, beni içerde tek başıma bırakarak dışarı çıktı.

Şaşırmıştım. Ne diyeceğimi, neye karar vereceğimi bilemiyordum. O günden sonra öylesine dalgınlaştım ki, Venedikli dostlarım, üzerimdeki bu durgunluğun hemen farkına varıp sebebini araştırmaya başladılar. Böylece aradan dört gün geçti. Yusuf Ali'yi tekrar görmeye gittiğim zaman oldukça heyecanlıydım. En büyük endişem, bu konuya nasıl temas edeceğimi bilememekten ileri geliyordu. Yusuf Ali bunu sezmiş gibi meseleyi kendisi açtı:

— Kızım hakkında düşündüklerini sorabilir miyim?

— Bilmem ki, diyecek oldum. Acaba kızınız benden hoşlanır mı?

— Sen bu bakımdan hiç endişe etme, diye cevap verdi. Kızım da, üvey annesi de seni gayet iyi tanıyorlar, her gelişinde kafes arkasından seni görüyor, konuştuklarımızı dinliyorlar. Duyduğuma göre Zelmi seni çok beğeniyormuş.

Yusuf'tan mehil istedim ve en az on beş gün kendi kendime bu meseleyi düşündüm. Henüz Zelmi'yi görmemiştim. Görmek de istemiyordum. Ancak eğer görürsem ona âşık olacağım hemen hemen muhakkaktı. O takdirde dinimi değiştirip Müslüman olmam da muhakkak demekti. Halbuki ben bir yere bağlanıp kalacak yaradılışta değildim. Üstelik Türkçe zor bir dildi. Edirne'ye gidip bir yıl beklemek de işime gelmezdi. Ben macera için yaratılmış bir insandım. Onun için iş gerçekleşemeyecekti. Yusuf Ali de davranışlarımdan bunu anlamıştı.

SAYILAMAYACAK KADAR ÇOK HEDİYE

Zaten İstanbul'dan ayrılacağım gün de yaklaşıyordu. Yine geldiğim gemiyle Korfu'ya gidecektim. Gemiye bindiğim gün güvertede bana gönderilmiş bir yığın hediyenin büyük bir kısmının Yusuf Ali tarafından yollandığını anlamakta zorluk çekmedim. Kocaman bir sandık dolusu en iyi cins Moka kahvesi, bir o kadar en iyi cins işlenmiş tütün, Yasemin ağacından, üstü altın işlemeli bir çubuk ilk aklıma gelenler... Şehirde tanıştığım bir başka dostum da, kocaman bir fıçı bal şerbeti hediye etmişti. Bundan başka diğer tanıdıklar tarafından sayılamayacak kadar çok hediyelerin gönderilmesi beni çok sevindirmişti.

Gemi demir aldı, yavaş yavaş limandan çıktı... İncecik minareleriyle bir kat daha güzelleşen İstanbul yavaş yavaş geride kalıyordu. Bir daha bu memlekete gelip gelmeyeceğimi hiç bilmiyordum.

Korfu'ya kadar olan yolculuğum çok eziyetli geçti. Orada gemi değiştireceğim için, yanımdaki bütün bu hediyeler, elimi kolumu bağlıyordu. Ben de onları Korfu'da ilk önüme gelene sattım. Elime geçen para, küçük çapta servet sayılabilecek derecedeydi.

Türk Mareşali Liman Von Sanders'in Hâtıraları: 5

Harbin Sonu

Çeviren: Osman Öndeş

SAVAŞ bölgesindeki halk genellikle silâhlı olup, alışıldığı üzere, er, subay ve küçük keşif kollarına fasılasız baskınlar yapıyorlardı. Araplar ve sair yerli halk, Osmanlılar'ı ele geçirdikleri an, en fecî işkencelere maruz bırakıyor, katlediyor ve hatta parçalıyorlardı. Asırlar boyunca bir Osmanlı vatandaşı olarak yaşadığı halde, eline geçirdiği her Osmanlı Türkü'nü istisnasız katleden bu insanların ve kitlelerin elinden, elbiseleri soyulmuş, dövülüp hakarete uğramış, fakat nadiren kurtulabilmiş birkaç Türk, bu kitlelerin kinlerinin nedenlerini izah edemese bile, onların fikir ve duyguları hakkında tanıklık görevi yapabilirler.

Muhabere için mevcut olan veya yeniden tesis edilen teller, devamlı olarak Araplar tarafından kesiliyor ve araba hayvanları, sarp arazide ağır arabaları çekemeyecek kadar zayıf olduklarından, ordular, hafif telsiz, telgraf istasyonlarını beraber nakledemiyorlardı.

Asya Kolu'nun 23 eylül sabahı Şerîa'dan önemsiz zayiat ile geçmesi ise nakli gereken bir olaydır. 16. ve 9. tümenler karargâhı, nehrin batı sahilinde kalarak İngiliz süvarilerine esir düşmüştü.

Gerekli talimatı Binbaşı Vilmer'e verdikten sonra Şam'da bulunan Ordular Grubu Kurmay Heyeti ile Tâberiye cephesi için gerekli tedbirleri hazırlamak üzere 22 eylül tarihinde trenle Der'a'dan ayrıldım. Tren yolculuğumuz Der'a'nın takriben on kilometre kadar kuzeyinde, uzun bir yaya yürüyüşünü icap ettirecek surette kesildi. Çünkü demiryolu Hurbetu'l-Gazalî'nin güneyindeki kilometrelerce raylar ile köprüleri tahrip edilmiş olduğundan, kullanılmaz bir haldeydi. Demiryolu birliklerimiz tarafından onarım için çalışıldığı anda demiryolunun takriben üç kilometre doğusundan birkaç düşman zırhlı otomobili göründü ise de, Hurbetu'l-Gazalî'de bulunan emniyet bölüğünün yayılmasından sonra derhal geri çekildiler.

GERİ ÇEKİLİŞ

29 ilâ 30 eylül gecesi Kisve'de bulunan Türk birliklerinden bir kısmı mevzilerini terk ile 30 eylül günü öğleye doğru Şam'a vasıl oldular. Bu birlikler müteakiben Barda vadisi istikameti ile Rayak'a doğru çekildiler. Erlerin çoğu birliklerini terkederek Şam'da kalmış, diğerleri Rayak'a trenle gitmek için Şam istasyonunda vagonların basamak ve damlarının üstüne çıkmış bulunuyorlardı. Rayak depolarındaki malzemenin nakline tren ve yük otomobilleri ile başlandı. Ancak 30 eylül sabahı Kisve'ye varabilen ordu birliklerinin geri kalan kısımları kısmen Kisve'de İngiliz birlikleri ile çarpışma halinde bulunuyorlardı. 30 eylül günü

saat 11.00'e doğru bir düşman süvari tugayının Kisve'nin batısından geçmek istediği görüldü. 146'ncı piyade alayı saldırı için derhal açıldığı halde, İngiliz süvari tugayı kuzey-batı istikametinde geri çekilerek bu yönde Türk birliklerine karşı daha üstün başarı sağladı.

İngiliz tugayı, batıdan yürüyüş halinde bulunan ve çoğunun maneviyatı bozulmuş ayrıca başlarında komutanları olmayan bu tümenlere derhal saldırıya başlamış ve çok kısa bir zaman sonra bütün birlikleri esir etmişti. 146'ncı piyade alayı ise hiç bir engele rastlamadan ve duraklamadan Şam'a doğru hareketine devam edebilmiş ve sabahın 6'sında Şam'a varabilmişti.

Şam şehrinde asayişsizlik ve emniyetsizlik gittikçe artıyordu. Şerif Faysal'ın çok miktarda casusları şehirde dolaşıyor ve halkı fesat ve isyana teşvik ediyorlardı. Evlerin çoğuna dört renkli Şerif Faysal bayrakları asılmış bulunuyordu. Durum kargaşalık halini almıştı. Nitekim hava karardığı bir sırada iki makineli tüfek ile beraber ilk İngiliz süvari keşif kolu Brede vadisinin güney-batı yönünü kapayan sırtın bir kısmını işgal ederek, vadi yoluna ateşe başladılar. Vadi üzerinde birikmiş olan ordu kaçakları ve taşıtlar, açılan ateşin azlığına rağmen zarar gördüler; kitlelerde korku ve heyecan fazlasıyle arttı.

Artçı birliği olarak hareket eden 146'ncı piyade alayı ve bu birliğe iltihak eden küçük Alman birlikleri, yanan Kadem istasyonundan toplanarak karanlık basınca şehre doğru hareket edeceklerdi. Fakat şehri katederek kuzeye giden Kadem yolu, büyük telgraf direkleri ve bunların telleri ile muhtelif yerlerde barikatlanmıştı. Ayrıca Araplar her tarafta, damlardan, kapılardan, pencere ve balkonlardan birlikler üzerine ateş ediyorlardı. Bu sıralarda Hammerstein kolunun birkaç firarîsi gelerek Brede vadisinin İngilizler tarafından kapandığını yanlış olarak bildirdi. Yarbay von Hammerstein, hemen kuzeydoğuya Humus'a giden yöne sapmaya karar verdi ve bu karar başarı ile yerine getirildi. Alman birlikleri mesafe kazanmak için bütün gece ileri yürüyüşe devam ettiler. Osmanlı birlikleri de sonradan anlaşıldığı veçhile, Brede vadisindeki düşman tehdidi dolayısıyle, Hammerstein kolunun saptığı Humus istikametindeki yola, onlardan evvel yönelmişlerdi. Bu birlikler, Albay İsmet Bey komutasındaki 3'üncü kolordu artıkları, Yarbay Lütfü Bey komutasındaki 24'üncü tümen ve maalesef fena idare ve sevk edilmeleri sebebi ile çekilme sırasında hiç cepheye çıkmayan 3'üncü süvari tümeni idi.

Sonradan anlaşıldı ki, Brede vadisi katiyen ciddî olarak kapatılmamıştır. Hassaten Araplar ve evvelce geçen birkaç İngiliz süvari birliği, tepeden karanlıkta vadi yoluna ateş ediyorlardı.

Ekim ayı başında birliklerin, hayvanlar ve münferit arabaların intizamsız çekilmeleri hâlâ devam ediyordu. Bu mağlup ordular akını nihayet durdu. 1 ekim günü Beyrut, İngilizler tarafından işgal edilmişti. Şehir, Arap hükümetine iltihakını ilân etmişti. Diğer sahil kasabaları da müteakiben bu şekilde katılmaya devam ettiler. Aynı gün Şerif Faysal Şam'a girdi.

Rayak cephesinde uzun müddet dayanma kararımız hem Osmanlı birliklerinin vaziyetinden, hem de Şam'dan El-Kuteyfa üzerinden geçip Humus'a giden yolların düşman tarafından kullanılmakta olmasından dolayı imkân haricine çıkmıştı. Binaenaleyh 1 ekim günü öğleden sonra Albay von Oppen'in Tanayl'deki karargâhında, mezkûr mahalle gelmiş olan Cemal ve Mustafa Kemal Paşalar'a Humus'a doğru çekilmelerini emrettim.

«KAFİLELER ARALIKSIZ ÇEKİLİYORDU.»

1 ekim sabahı erken saatlerde, kullanılabilecek bütün yük otomobillerinin yiyecek maddeleri ile yüklenerek El-Katife-Humus yolu üzerinde gerilemekte olan birliklere karşı gönderilmesi ve bu birliklerden mümkün mertebe çok kısımlarının boş otomobillerle Humus'a nakli hakkında Halep ve Humus'a emir verdim. Bu birlikleri karşılamak üzere 2'nci ordudan karma bir müfreze Humus'un takriben 20 kilometre güneyinde, Hasya'ya gönderildi. Bu yoldan gelen ve artçı birliğini teşkil eden 146. piyade alayını meydana getiren birlikler, öğleden sonra 8'inci İngiliz süvari bölüğü ve müteaddit bedevî kitleleri ile savaşa tutuşmuşlardı. Düşman, birliklerimizi doğudan ve batıdan çevirerek, Adra'nın takriben 2 kilometre kuzeyinde kâin olup, içinde El-Katife'ye giden geçidin dağlara ulaştığı bölgeye geçmek istiyordu. Saldırı, 146'ncı piyade alayı tarafından püskürtüldü.

Çekilmekte olan Türk kafileleri, Rayak'tan ve diğer depolardan her çeşit harp malzemesini kurtaran muhtelif tip yük otomobilleri son gün ve gecelerde Baalbek'den aralıksız geçiyorlardı. Demiryolu, çekilme nakliyatının ancak bir kısmını temin edebiliyordu. Baalbek'te, bu mevkiden gelip geçenler için yemekhaneler yapılmıştı.

2 ekim sabahı Albay von Oppen, Şam-Rayak yolunun saatlerden beri boşalmış

Hilâliahmer'in Sina cephesindeki faaliyeti.

olduğunu, bütün cephesi boyunca düşmana dair bir şey görülmediğini ve kuvvetli bir ihtimalle düşmanın takip harekâtını durdurduğunu bildirdi. Bunun üzerine, gecikmeksizin Rayak cephesinden çekilmeye ve bu suretle düşmanla her türlü teması kesmeye karar verdim. Mustafa Kemal Paşa bu karara uygun emir aldı. Yürüyüş bu şekilde öğleden evvelki saatlerde başlatıldı ve düşman tarafından hiç bir şekilde taciz edilmedi.

Son trenimiz, istasyondaki tesisleri ve makaslar havaya uçurulduktan sonra Rayak'dan saat 18.00'a doğru hareket etti.

2 ekimde subaylarımla beraber otomobil ile Baalbek'ten Humus'a hareket ettim. Baalbek ile Humus yolunun takriben ortasında, Baalbek önlerinde birçok kısmı kendiliğinden istirahat haline geçmiş birlikler vardı. Muntazam olarak görülebilen birliklerin miktarı son derece azdı. Kolların yanında ancak cüz'i miktarda Türk subaylarının bulunması dikkate şayan bir hususdu. İntizam bozulmuş, vücutca halsiz düşmüş erlerin yeniden harp kabiliyetlerini kazanmalarının uzun zamana bağlı olduğuna artık hiç şüphe kalmıyordu.

Evvelce Humus'a gelmiş bulunan birlikler de aynı perişanlık ve harabiyet içinde idiler. Humus istasyonu ile civarında intizamın kurulması lâzım geliyordu. Çünkü burada akla gelen her sınıfa, her birliğe mensup binlerce insan toplanmıştı. Trablusşam - Humus - Baalbek yolları üzerinde emniyet mıntıkaları ayrıldı. Bu mıntıkalarda en ziyade kullanılabilir birlikler birkaç top ile ileriye sürüldü.

Cemal Paşa, büyük bir faaliyetle intizamsız kitlelerden yeni kitleler vücuda getirmişti. Humus'tan kuzeye giden yollarda zincir hattı yapılarak erlerin şehirden geçip Halep'e doğru gitmeleri men edildi. Humus ile civarında yemekhaneler kuruldu. Bu mahallerde erler, en kolay bir surette tekrar toplanabilirlerdi.

HALEP'E DOĞRU

Cemal Paşa komutasında 4'üncü ordu, düşman tarafından baskı yapılıncaya kadar Humus'ta kalacaktı. Suriye'nin son kısmının kesin savunmasına sahne olacak olan Halep ve civarında kullanılabilir birlikler teşkiline gerekli zaman ancak bu suretle kazanılabilirdi. Cemal Paşa grubu, Humus civarında bu görevi yaptı.

5 ekim tarihinde uçak raporlarına göre, Şam'dan kuzey-batıya gelen düşman birliklerinin takviye edildiği ve ileri yürüyüş için yanaşmakta oldukları anlaşılıyordu. Küçük süvari birlikleri Baalbek'e doğru ilerlemişlerdi.

Liman von Sanders bir teftiş sırasında.

Kıymetli kurmay başkanım Mîrlivâ Kâzım, uzun bir zamandan beri yorgunluk ve meşakkatler dolayısıyle Humus'ta hastalanmış ve Halep'e nakledilmek mecburiyeti hasıl olmuştu. Çekilme harekâtının güç şartları altında görevini iyi bir surette yapan Binbaşı Prikke, onun vazifesini deruhte etti.

Geri bölgelerden, bedevîlerin düşmanca hareketlerinin süratle geliştiğine dair endişe verici haberler geliyordu. Bilhassa düşman savaş gemilerinin etkisi altındaki sahil mevkileri, çoğunlukla Arap hükümetine katıldıklarını ilân ediyorlardı. Fakat Hama ve dahildeki diğer mevkilerdekiler de itimada şayan değildi. Halep'teki durumun devamı ve mukavemetin temini hakkındaki şüpheler artmakta idi.

6 ekim sabahı saat 02.00'de Halep'e geldik. Aynı gün sabahı 2. ve 7. ordu komutanlarıyle ve büyük sivil memurlarla müzakereler yapıldı. Şehirde emniyet ve istirahatin temini ve Halep istasyonunda intizamın süratle iadesi gerekliydi. Sahilde Arap harekâtının genişlemesi ve Yıldırım Ordular Grubu'nun geri ile olan irtibatının temini kuvvetli bir ele ihtiyaç gösteriyordu.

Şerif Faysal'ın kuzeye doğru ileri yürüyüşe başlamak üzere Şam'da takriben 20 000 kişi kuvvetinde Arap birlikleri topladığı hakkında haberler geliyordu. Humus'ta teşkil olunan birliklerin bir kısmı tedricen trenlerle Halep'e nakledilmiş veya kara yürüyüşü ile Hama üzerinden geri çekilmişti.

11 ekim günü, akşam saatlerinde, takriben dört bölük kuvvetinde ilk düşman süvari birliği Baalbek üzerinden Zera'ya kadar ilerledi. Humus'un 30 kilometre kadar güneyinde bulunan bu mevkie düşman birliklerinin ilerleyişi karşısında, 4. ordu karargâhı, gece Humus'u terk ederek 12 ekim günü Hama'ya intikal etti. Artçı birlikler de bu istikamette geri yürüyüşte bulunuyorlardı. Köprüler ve Humus - Hama hattının önemli bir kısmı birbirini takiben tahrip edildi.

Bu sıralarda Mustafa Kemal Paşa, 1 ve 11 numaralı iki tümenin teşkilini bir dereceye kadar tamamlamıştı. Bu tümenler Halep civarındaki tepeleri işgal ettiler. Tümenler, 5 500 mevcutlu, fakat topçu kuvveti çok zayıf birliklerdi.

Adana'nın batısındaki Yenice'de 2. ordu emrine girmek üzere 146. piyade alayı da trenle Halep'ten nakledildi. Asya kolu bu bölgede bulunuyordu. Hama'da 4. ordu karargâhı lağvedilerek, Halep'e doğru çekilen birlikler, Mustafa Kemal Paşa'nın

emrine verildi. 14 ekim tarihinde öğle sıralarında düşman süvari birlikleri Humus'a girdi. Burada büyük bir sevinçle karşılandıkları haberleri geldi. Halep'in güneyindeki bütün bölgede Türkler'e karşı büyük bir düşmanlığın hüküm sürdüğü aşikârdı. Bu kesimlerdeki Türk sivil memurları da Türk birliklerinin himaye ve tesiri ortadan kalkınca, makamlarını terk ederek Halep'e gelmişti.

Ekim ayında olduğumuz halde, Halep'te sıkıcı bir sıcak vardı. Nakliyat bu sebeple güçlükle yapılıyor, şehir yolları kesif bir toz bulutu altında kalıyordu. Civardaki tepeler ve bilhassa istasyonlar yakınında büyük ordugâhlar vücude gelmişti. Hastanelerin ve hafif hastaların ve birçok depo malzemelerinin Adana ve Tarsus'a nakline başlanmıştı, fakat nakliyat Halep - Adana hattındaki tamamiyle yetersiz bir kontrol dolayısı ile birçok engellerle karşılaşıyordu.

Bu arada Cerablus'ta bulunan fazla demiryolu malzemesi, nakliyatımızda faydalanmak için Halep'in birkaç kilometre kuzeyinde kurulu ve Bağdad ile Suriye demiryollarının birleşim noktası olan Müslimiye'ye getirildi.

Bu günlerde İskenderun körfezinde düşman gemilerinin faaliyeti çoğaldı. 14 ekim günü, iki torpido ve bir karakol gemisi körfeze girerek, İskenderun'daki liman bataryalarını ateş altına aldı. Bu esnada gemilerden biri, beyaz sancak çekerek bir bot indirmiş ve düşman subaylarını karaya çıkarmıştı. Buradaki Türk komutanı ile müzakerelerde bulunan heyet, tekrar gemilerine dönmüş ve gemiler limandan ayrılmışlardı.

Grubumuz bu müzakerelerden haberdar olur olmaz, bu gibi hususlar şiddetle men edildi ve bu ana kadar İskenderun'un güney-doğusundaki Yılan Geçidi'nde bulunan 41. tümen karargâhı mezkûr mahalle naklettirildi.

MÜTAREKE HABERLERİ

Daha sonra Yıldırım Orduları Grubu Kurmay Başkanlığı'nın, tekrar Türkler'e devri gerektiğinden, başkanlığa Binbaşı Prikke'nin yerine, o zamana kadar Mustafa Kemal Paşa'nın kurmay başkanı olan Albay Sedad Bey getirildi. Kâzım Paşa, ağır bir pnömoni'den muzdarip bulunuyordu.

Albay Sedat Bey'i evvelki görevleri sebebi ile tanıyordum; 19. tümeni Galiçya'da ve müteakiben Filistin'de mükemmel idare etmiş ve ağustos tarihinde 7. orduda görev almıştı.

Hareket halinde bir hafif nakliye kolu.

Osmanlı hükümetinin, İtilâf Devletleri ile mütareke yapmak üzere müzakerelere başladığına dair İstanbul'dan haberler geliyordu. Bu havadis, resmî ve kesin olmamakla beraber, genel duruma göre imkânsız bir husus da değildi. Bazı Alman subayları bu haberler üzerine telâşa düştüler ve gemi ile emin bir surette Rusya'ya geçebilmek maksadı ile Anadolu'yu geçerek Karadeniz sahiline gidebilmek için Ulukışla'da nakliye kolları hazırlamayı tasarladılar. Ben bu teklifleri kabul etmedim.

19 ekim günü kuvvetli İngiliz birlikleri Hama'ya girdi. Burada parlak bir karşılama yapıldığı muhakkaktır. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, artçı birlikleri trenle Kumhane'den takriben 25 kilometre daha kuzeyde bulunan Hamdaniye istasyonuna kadar geri aldı. Edlip üzerinden güney-batıya doğru sahil istikametinde Antakya'ya sürülmüş keşif kıtası, bu yolun düşman tehlikesi altında olmadığını tesbit etti.

21 ekim tarihinde artçı birliklerimiz Hama - Halep yolunun takriben ortasında bulunuyordu. O gün birçok defalar düşmanlarla işbirliği yapan bedevîler ve zırhlı otomobilleri tarafından saldırıya uğradıktan sonra, Mustafa Kemal Paşa'nın emri ile geri çekildiler.

Birçok günden beri Basra'daki iki tümenin nakliye gemilerine bindirilmekte olduğu hakkındaki İngiliz şifre muhaberesi, telsiz istasyonumuz tarafından alınarak çözüldü. Bu birliklerin mezkûr sahillere çıkarma yapmak üzere tertiplenmiş olduklarını anladık.

Öte yandan, İskenderun körfezinde, İngiliz ve Fransız harp gemileri görünmüştü. 23 ekim günü şafakla beraber İskenderun'un güney-batısında Arsuz önlerine bir gemi gelerek sahile ateş açmış ve asker çıkarmaya teşebbüs etmişse de, bu teşebbüs 41. tümen emniyet birlikleri tarafından durdurulmuş ve gemi tekrar açılmıştı.

Ben, yanımdaki birkaç subayla beraber 22 ekimde otomobille Halep'i terketmiştim. 23 ekim günü Osmaniye'de 15. kolordu komutanı Ali Rıza Paşa ile İskenderun yolu üzerinden Erzin ve Ayaş'ta bulunan birliklerin takviyesi hakkında yapılması gerekli hususları görüştüm. Aynı gün öğleden sonra trenle Adana'ya hareket ettik. 2. ordu komutanı Nihad Paşa ile müzakereden sonra İskenderun'da 41. ve 47. tümenler ordu emrine verildi.

24 ekimde bedevîler yüzünden Halep'te durum o derece nezaket kazandı ki, örfî idare ilânına mecburiyet hasıl oldu. Düşman zırhlı otomobilleri ve düşman süvarisi, keşif için birçok defa Toman üzerin-

Çölde bir Türk hastane çadırı.

Dicle cephesinde bir Türk birliği.

den, Halep güneyindeki aslî mevkilere kadar ilerledi ve ateş açılmasını müteakip geri çekildi.

25 ekimde Halep'in güneyinde ciddî savaşlar oldu. Bu savaşlar, Filistin çekilmesinden beri artçı birliklerinin çarpışmaları dışına çıkan ilk muharebeler idi. Birlikler, bu çarpışmalarda bütün imkânsızlıklara rağmen, çok iyi bir şekilde dayandılar.

MUSTAFA KEMAL PAŞA, YILDIRIM ORDULARI'NIN BAŞKOMUTANI OLUYOR

26 ekim günü 10.45'e doğru piyade ile takriben dört süvari alayı, zırhlı otomobillerin himayesinde oldukları halde Halep - Katma yolunun iki tarafından 1. tümen cephesine saldırmak için ilerledi. Bir saatlik çarpışmalardan sonra bu saldırı da püskürtüldü. 7. ordu karargâhını Katma'ya nakletmek gerekti.

Verdiğim emir üzerine 2. ordudan hücum taburu ve kuvvetli bir makineli tüfek birliği, trenle Katma'ya 7. ordu emrine gönderildi. Sonraki günlerde 7. ordu birçok saldırıya uğramış, bu saldırılarda mağlûp olmayarak tedricen, çekilmiş ve burada 31 ekim tarihinde mütarekenin yapıldığı haberi gelmiştir.

Ordu, son günlerdeki savaşlarda silâhının şan ve şerefini yükseltti. 30 ekim akşamı Sadrâzam İzzet Paşa, emir ve komutanın Mustafa Kemal Paşa'ya verilerek derhal İstanbul'a gelmekliğimi telgrafla bildirdi. Aynı zamanda Alman subay ve birliklerinin derhal İstanbul'a taşınmaları gerektiği açıklanıyordu. Sadrâzamın kesin etkisi sayesinde, mütareke şartlarında Alman subay ve erlerinin memleketlerine serbestçe çekilme imkânları sağlanmış oluyordu.

Alman birliklerinin çoğunluğu, taşınmak üzere Yenice havalisinde tamamen hazır vaziyette idiler. Maalesef Adana ovasında bazı mevkilerde kolera salgını vardı ve bu salgın yeniden kurbanlar alacak kadar yaygın görünüyordu. Düşmanın önünde iyi ve fena zamanlarda birliklere çok parlak bir örnek olan Asya Kolu'nun kıymetli komutanı Albay von Oppen de bu kolera salgını yüzünden gözlerini yumdu ve vatanına dönemedi.

GÖREVİMDEN AYRILIŞIM

1 kasım sabahı Alman birliklerinin taşınması başladı. Yalnız ellerindeki silâh ve cephaneleri birlikte götürüyorlar ve geri kalan harp malzemesi Türk komisyonlarına devrediliyordu. 31 ekim günü Adana'da Yıldırım Orduları Grubu Başkomutanlığı görevini Mustafa Kemal Paşa'ya

Türk piyadeleri Şam'da yürüyüş halinde.

devrettim.

O zamana kadar emrimde savaşmış olan birliklere aşağıdaki günlük emirle veda ettim:

Yıldırım Ordular Grubuna
Adana, 31 ekim 1918

Yıldırım Ordular Grubu'nun emir ve komutasını Mustafa Kemal Paşa'nın birçok büyük muharebelerde başarılarını ispatlayan ellerine tevdi etmek mecburiyetinde kaldığım şu anda, emir ve komutam altında Osmanlı İmparatorluğu'nun yararı uğruna yaptıkları hizmetlerden dolayı bütün subay, memur ve erlerine içten gelen teşekkürlerimi bildirmek isterim.

Yıldırım Ordular Grubu'nun birçok subay ve erlerini, bana en sıkı bir surette bağlayan Gelibolu'nun şanlı günlerini, Anadolu sahillerindeki müteaddit kahramanca teşebbüslerini tarih ebediyen unutmayacaktır.

Filistin'de bizim için bir başarı zinciri teşkil eden ve aralıksız altı buçuk ay devam eden inatçı bir savunma ve özellikle Tel'azur, Tarmosaya, Elkefir ve her iki Şerîa savaşları, Osmanlı ordusunun ve onunla beraber savaşan Alman ve Avusturya birliklerinin inkâr edilmez kahramanlıkları ile sabit olmuştur. Bu olayların anısı, bana Osmanlı İmparatorluğu'nun cesur evlâtlarına dayanarak, geleceğe sağlam bir itimad ve emniyetle bakabilecekleri kanaatini veriyor. Osmanlı milleti ile dostlarının, gelecekte barış ve sükûna kavuşmasını ve en kısa zamanda senelerce süren savaşların açmış olduğu yaralardan kurtulmalarını Tanrı'dan dilerim.

İmza
Süvari Generali
Otto Liman von Sanders

31 ekim günü öğle vakti, yanımda kalan birkaç Alman subayı ile beraber, Adana'yı terk ettim. Mustafa Kemal Paşa ve Adana'da bulunan bütün subaylar teşyi etmek için istasyonda bulunuyorlardı. Artık, Türkiye'deki acı, tatlı çeşitli hatıralarla dolu olarak geçen görev sürem sona ermişti.

Beni yolcu etmek için Adana istasyonuna gelmiş olan merasim bölüğü, Osmanlı İmparatorluğu'nda selâmladığım son askerî birlik oldu.

SON

TARİHE AKAN BİR AY

Şubat 1968

1 ŞUBAT

Şiddetli kar yüzünden Doğu ve Batı Anadolu arasındaki tren seferleri kaldırıldı. Yolda kalan trenlere, havadan yardım malzemesi gönderildi.

5 ŞUBAT

Komünist Vietnam çetecilerinin, Güney Vietnam'da giriştikleri tedhiş hareketlerinden sonra Kuzey Vietnam da hücuma geçti. Bir hafta içinde 17 000 komünistin öldürüldüğü bildiriliyor. Buna karşılık Güney Vietnam ve A.B.D. kuvvetlerinin kaybı ise 1 477 kişiden ibaret.

6 ŞUBAT

Zonguldak ve Kozlu'daki on binlerce kömür işçisi işbaşı yapmadı. İşçileri boykota sevkeden sebep, toplu iş sözleşmesinin sürüncemede kalması.

8 ŞUBAT

Sanayi Bakanı Mehmet Turgut, memleketimizde motor fabrikaları kurulmasına karar verildiğini açıkladı.

● Kozlu ve Zonguldak'taki boykotçu işçiler, işlerinin başına döndü.

9 ŞUBAT

Amerikalılar Ke San üssüne saldıran Kuzey Vietnamlılar'ı püskürttü.

● Güney Vietnam'a ilâç yardımı yaptık.

12 ŞUBAT

Cumhurbaşkanı ile beraber çıktığı seyahat sırasında hastalanarak Riyad'da kalan Adalet Partisi senatörlerinden İzzet Birant vefat etti.

15 ŞUBAT

Millet Meclisi 1968 malî yılı bütçesini görüşmeye başladı.

● Dr. Fazıl Küçük tekrar Kıbrıs cumhurbaşkanı yardımcılığına seçildi.

18 ŞUBAT

Birleşik Amerika, Güney Vietnam'a yeniden 10 500 asker gönderdi. Giden askerleri Başkan Johnson bizzat yolcu etti.

19 ŞUBAT

Çanakkale boğazında bir Panama gemisine çarparak batmasına sebep olan Yunan gemisi kaçtı. 14 ölü var.

20 ŞUBAT

Millet Meclisi'ndeki bütçe görüşmeleri sırasında TİP'li Çetin Altan'ın, vatan haini Nâzım Hikmet'ten «Türkiye'nin en büyük şairi» diye bahsetmesi, hadiselere yol açtı.

● Sabahleyin saat 00.46'da meydana gelen şiddetli bir deprem, İstanbul, Bursa, Çanakkale, Balıkesir, Edirne, Lüleburgaz, İzmit, Adapazarı ve İzmir'de hissedildi. Deprem'in merkezinin Ege denizindeki Limni adası ve Bozbaba civarında olduğu bildiriliyor. Bu adalarda evler yıkıldı. 16 kişi öldü.

21 ŞUBAT

Cumhuriyet Başsavcılığının komünizm paralelinde olan TİP hakkında tahkikat yaptığı bildiriliyor.

24 ŞUBAT

Vietnam'da komünist çetecilerin eline geçen Hue kalesi geri alındı.

● Solcuların Ankara'da yapmak istediği miting sırasında kavga çıktı.

26 ŞUBAT

Yeni tasarruf bonosu kesintileri açıklandı. 1 martta yürürlüğe girecek olan bu kanuna göre 1200 liraya kadar olan aylık gelirlerden tasarruf bonosu kesilmeyecek.

● Makarios tekrar Kıbrıs cumhurbaşkanlığına seçildi. Makarios'un rakibi Evdokas ancak 8 500 rey alabildi.

● Sanayi Bakanı Mehmed Turgut, Türk Sanayi Sergisinin açılışında bulunmak üzere Küveyt'e hareket etti.

Rus İhtilâli: 3

Yazan: Claude Anet
Çeviren: M. A. Kayabal

Kör Döğüşü

KERENSKİ'Yİ güney-batı sınırında bıraktım. Oraya askerlerle konuşmaya ve Rusya'nın müttefiklerine verdiği sözü yerine getirmek üzere, orduların taarruza geçmelerini temine gelmişti. Ama boşuna...

2 haziranda Stafka'da toplanan kara ve deniz subayları kongresinde, ordunun parçalanmakta olduğu açıklanıyordu. Birliklerde askerî ruh kalmamıştı. Her yanda barış arzusu dile getiriliyordu. «Şeref» sözü unutulmuştu. Askerî harekâttan kaçıyorlardı. Önemsiz taarruzlara bile kalkmıyorlardı. Nöbet ve keşif görevleri, cinayet denecek kadar büyük bir kayıtsızlıkla yerine getiriliyordu. Nihayet düşmanla karşılıklı kardeşlik havası her gün biraz daha gelişiyordu. Garnizonlarda disiplinsizlik her gün biraz daha artmaktaydı. Çaritzin'de, Tambof'ta, Odessa'da ve Moskova'da askerlerin, yorgun birliklerin yerini almak üzere cepheye gitmeyi reddettiklerini öğreniyorduk. Çaritzin'de anarşi had safhadaydı. Askerler, albaylarının rütbelerini sökmüşlerdi.

Subaylar, kötü bir karamsarlığın kurbanı olmuşlardı. Evlerine kapanıyor, ancak zaruret olursa dışarı çıkıyor, birlikleriyle temas etmiyordu. Subaylarda da, bütün Ruslarda olduğu gibi, kendilerini boğan bir çöküntü vardı.

Oynanan trajediye şahit olan Fransız ve İngiliz subayları, Rus meslektaşlarının pasif davranışları karşısında hayretlerini saklamıyorlardı.

Rus askeri ihtilâlin kendisini hür kıldığını, yalnız barıştan konuşulduğunu ve politikacılar ne kadar gevezelik ederlerse etsinler bir daha savaşılmayacağını hissediyordu; inandığı tek hürriyet, ölmemekti. Rus olduğu için hisliydi de ve dinlediği heyecanlı nutuklar karşısında hemen yumuşayıveriyordu. Vatanı için ölmeye yemin ediyor, yere diz çöküyor, gerekirse ağlıyordu.

Boris Savinkof, Fransa'dan döner dön-

mez, Rus İhtilâli'nin ne olduğunu görmüş ve dehşet içinde kalmıştı. Sovyetler'in alçakça siyasî entrikalarına iğrenerek bakıyor, cephe gerisindeki enternasyonalci sosyalistlerin orduyu yıkışlarını görüyor, barış, ama her ne bahasına olursa olsun barış için yürütülen dehşet verici kampanyaya şahit oluyordu.

PARTİLER VE İÇ POLİTİKA

Rusya'nın haziran ayındaki durumunu özetlemek gerekirse, bir tek kelime kâfi: anarşi!

Kendilerine demokrat diyen şu ihtilâlci sosyalistler o kadar çok konuşmuşlar ki, bir gün kürsülerde söylediklerini tatbik etmeleri gerekirse, ne yapacaklarını hiç düşünmemişler. Onlarca ihtilâl, pekâlâ nutuklar arasında gerçekleşebilir. Fakat sıra fiiliyata gelince, şaşkına dönüyorlar.

Bakanlar arasında bir Nekrasof var. Pek garip biri. Ulaştırma bakanlığının başında. Demiryolu işçilerine, basının yayınlamadığı sirkülerler gönderiyor. Bunların bir kopyasını elde ettim. Demiryollarında teşkilâtsızlığın had safhaya ulaştığı, açlığın, ordu ve Petrograd'ı tehdit ettiği bir sırada, Nekrasof, anarşiyi teşvike karar veriyor. Demiryolları işçilerine bundan böyle idareyi ellerine alabileceklerini, şeflerinin faaliyetlerini kontrol edebileceklerini ve hoşlarına gitmezse, değiştirebileceklerini tekrarlıyor.

13 haziran,

Sosyalist yuvasında büyük heyecan. Burada bir süreden beri Robert Grimm adında bir İsviçreli var. Enternasyonal sosyalizmin kâbesine tavafa koşmuş bu İsviçreli. Sovyetler de onu bağırlarına basmışlar.

Geçici hükümetin bugün yoldaş Grimm'i sınır dışı etmek üzere bir kararname imzaladığını öğreniyoruz. Hükümetin elinde bir telgraf var. Petrograd'daki İsviçre büyükelçiliğine gönderilmiş. Grimm'in bir Alman ajanı olduğunu ve Rusya ile ayrı bir barış imzalamak üzere gönderildiğini bildiriyormuş. Durgun suya atılan bir taş. Her yanda hayret, şaşkınlık. Maksimalistler ilk toparlananlar. Lenin ve Troçki, Grimm'in sınır dışı edilmesinin dünya çapında bir skandal olduğunu söylüyor.

LENİN KAÇIYOR

Galiçya cephesinde taarruzun başladığı haberi büyük bir heyecanın hüküm sürdüğü Petrograd'da öğrenildi. Nevski ve Morskaya'da geçit alayları tertipleniyor. Marttan beri ilk defa üç renkli millî bayrak sokaklarda görülüyor. İşçi mahallelerinde hiç bir tepki yok. Halbuki Maksimalistler'in doktrinlerine karşı olan bir taarruz hareketine muhalefet etmek için bir nümayiş fırsatını kaçırmayacakları muhakkak. Yeni haberler bekliyorum. Ama yok bir şey. Fabrikalarda mitingler

16 temmuz 1918'de katledilen Çar ailesi.

Petersburg'da ihtilâlcilerle süvarilerin çatışması.

yapıldığını, kışlalarda propagandanın daha da kesifleştiğini biliyorum.

3 temmuz günü akşamı şehirde ateş açıldı. 24 saat süreyle Maksimalistler başkente hâkim oldular. Petrograd'da tam bir şaşkınlık vardı. Pazartesi akşamı Nevski, neden geldiklerini bilmeyen askerlerle dolmuştu. Sokaklardan zırhlı arabalar geçiyordu. Sonra, makineli tüfekler, asker dolu kamyonlar ve kızıl muhafızlar. Tesadüfen bir yerde ateş edildi. Bu bir işaret oldu. Herkes ateş etmeye başladı. Askerler, tüfeklerini bile atarak, düzensiz kaçıyorlar. Maksimalist dolu iki kamyon Kerenski'yi tevkif etmek üzere savunma bakanlığına yollandı. Ama Kerenski, kendisini kuzey cephesine götürecek trene binmek üzere Baltık garına gitmişti bile. Nümayişçiler peşine düştülerse de artık iş işten geçmişti.

Sonunda hükümet zaferi kazandı. Ama şimdi ne yapacaktı? Asî kuvvetleri dağıtmak, güvenilecek süvari birliklerini şehre getirtmek, Kızıl Muhafızlar'ı silâhtan tecrit etmek ve Maksimalist partinin elebaşılarını tevkif etmek için mükemmel bir fırsat çıkmıştı. Kamenef, Lunaçarski, Flerovski gerçekten tevkif edidi ama, aynı akşam serbest bırakıldılar. Pek de ciddî bir şekilde aranmayan Lenin ve Zinoviev ise kaçma fırsatını buldu.

Hükümette buhran patlak verdi. Prens Lvof istifasını sundu. Yerini Kerenski aldı. Harbiye ve bahriye bakanlıkları da onun uhdesinde. Kerenski orduyu taarruza kaldırmak için uygulanması gerektiğine inandığı prensipleri acaba Rusya'yı yönetirken uygulayabilecek mi?

Troçki tevkif edildi, Kızıl Muhafızlar'ın da silâhlarından tecrit edileceğine dair söylentiler dolaşıyor.

İNGİLTERE'YE GİDİYORUM

İzinli olarak vapurla İngiltere'ye dönerken, Boldenberg'e, ihtilâlin gelişerek, Rusya'da yeni bir sosyal devlet kurulmasına kadar varıp varamıyacağını sordum.

— İhtilâl'in başarısına nasıl inanabiliyorsunuz? dedim. Rusya'nın Avrupa'nın en geri kalmış ülkesi olduğunu, işçi sınıfının henüz doğduğunu bilmiyor değilsiniz herhalde, 160 milyon nüfus içinde 4 milyon işçi var mı? Hem kim bu işçiler? Teşkilâtlı değiller, kültürden yoksunlar, disiplin hissi mevcut değil. Kadrosuzluk, lider eksikliği de cabası. Siyasî tecrübe ise aramayın. Halbuki siz yaşadığımız şu trajik saatler içinde bütün imparatorluğun ka-

derinin çizilmesini onlara emanet etmek istiyorsunuz. Köylü sınfından nasıl bir destek umuyorsunuz? Büyük çoğunluğu okuma yazma bile bilmeyen, hiç bir partiye mensup olmayan bu 150 milyonluk kitle sizi nasıl destekler? Köylü için ihtilâl, son derece basit bir şey. Onlar büyük toprak sahiplerinin, saltanatın, kilise ve manastırların topraklarını almak istiyorlar. Eski efendilerinin malikânelerini yok edecekler, bazı toprak sahiplerinin sayısız güçlüklerle meydana getirdikleri tarım teşkilâtlarını mahvedecekler. Halbuki köylü toprak sahibi olursa, Rusya'nın tarım istihsali birden düşecek. Ve köylü sınıfının yeni görevini takdir edebilmesi için aradan nesiller geçmesi, sınırsız bir çalışma safhasının aşılması lâzım gelecek. Batı'da, Fransa'da, İngiltere'de, Almanya'da işçi sınıfı, Rusya'dakinden bin kat daha iyi teşkilâtlanmıştır. Bir ihtilâlci geleneği, bir parti disiplini, sağlam kadroları, zeki liderleri vardır ve buna rağmen hâlâ iktidarı almaya muvaffak olamamıştır. Batı'da ihtilâller patlak verdiğinde, daima kısa süreli olmuş ve hiç bir yerde proleterya, sosyalist prensiplere dayanan yeni bir toplum düzeni kuramamıştır. Ben mucizelere inanmıyorum Bay Goldenberg. Bence ihtilâliniz, imparatorluğu, belirtileri şimdiden görülen bir anarşiye itecektir. Bu anarşinin daha da gelişeceğini bugünden kestirebiliriz. Ve bir gün, hem de yakın bir gün, anarşi silip süpürülecektir. Çünkü Rus köylü ve işçi sınıfı, bir devletin yaşamasına imkân vermeyen yeni sosyal düzeni kuramayacaktır.

Goldenberg de benimle beraber Rus İhtilâli'nin karşı karşıya olduğu dev güçlükleri kabul ediyordu. Ama her şeye rağmen halkın yaratıcı gücünün mucizesine inanmaktan vaz geçemiyordu.

— Peki, şu meşum saatte terazinin kefelerine ne koydunuz? diye ilâve ettim. Bir tarafta şüpheli bir düşmana terk ettiğiniz Rusya. Alman hâkimiyeti altında uzun sürecek bir kölelik çağı; diğer tarafta şimdiden başarısızlığa mahkûm olduğunu bildiğiniz bir sosyal ihtilâl. Fikirlerinizin birkaç saatlik geçici sarhoşluğu için, vatanınıza ihanet ettiniz ve Avrupa savaşında katlandığı fedakârlıkları, faydasız hale soktunuz. Bay Goldenberg, bu cinayetinizi asla affetmeyeceklerdir ve bir gün bunun hesabını mutlaka vereceksiniz!

Muhatabım, söylediklerimden sarsılmışa benzemiyordu. Artık bildiklerinden şaşmayacakları belliydi. Daha fazla devam etmeyi lüzumsuz gördüm.

RUSLAR KAÇIYORDU

İngiltere'ye varıp vapurdan çıkar çıkmaz Aberdeen'de aldığım gazeteler Tarnopol'daki paniğin korkunç tafsilâtını bana iletmeye yetti. Galiçya cephesinde Rus birlikleri zora bile gelmeden, karmakarışık

İhtilâl sırasındaki geçici hükümetin başkanı Kerenski. Lenin, onu devirerek iktidarı ele aldı (solda). Rus ihtilâlinin Lenin'den sonra gelen siması Troçki, memleketten kovulmuş, Meksika'da komünistler tarafından öldürülmüştür (sağda).

firar etmişlerdi. Kaçarken askerler yollarına çıkan her şeyi mahvediyor, şehirleri yağmalıyor, kadınların ırzına geçiyor, çocukları öldürüyorlardı. İhtilâl'in birkaç ay içinde nasıl koktuğunun en iyi delili buydu.

Kerenski ise hâlâ cephede ölüm cezasının uygulanıp uygulanmaması hususunda karar veremiyordu.

Savaş içinde doğan ihtilâl, iki şıkla karşı karşıyaydı: sosyalist ve enternasyonalci ihtilâlin fikirlerini sonuna kadar götürmek ve bunun için gerekirse eski orduyu da mahvetmek, veya orduyu politika dışında tutup, Rusya'nın millî bağımsızlığını ve şerefini kurtarmak!

Rus ihtilâli bu iki şık karşısında tereddüt etmedi. «Ordu da, onunla beraber vatan da kahrolsun!» dedi. «Yeter ki prensiplerimiz zafere ulaşsın.»

2 ağustosta Moskova'daki Büyük Tiyatro'da Kerenski Millî Meclis'i açtı.

Ayın 14'ünde General Kornilof, Moskova'ya geldi. Locasındaki yerini alırken, merkez ve sağ kanat üyeleri kendisini uzun uzun alkışladılar. Bir an sonra solcular da Kerenski'yi, «Yaşasın İhtilâl! Yaşasın Cumhuriyet!» nidaları ile karşılıyordu. Sağ kanat, «Yaşasın General Kornilof!» diye tezahürata cevap verdi. Böylece başbakan ve general arasındaki rekabet kendiliğinden doğdu.

Kerenski söz alıp, General Kornilof'un cephelerdeki durum hakkında bilgi vereceğini söylediğinde, bütün salon, aşırı sol üyeleri hariç, kendisini çılgınca alkışladı.

Nutuk sona erince, Sovyetler'in icra komitesine mensup bir avuç üye hariç, bütün salon generali yine dakikalarca alkışladı. 15 ağustos günü de nutuklar devam etti. Aynı günün akşamı, oturuma son verildi.

KORNİLOF OLAYI

Eylül, 1917

Moskova toplantısından sonra siyasî hayat eski seyrine döndü. Millî Meclis de hükümete gereken kuvveti verememişti ve kabine yine nereye dayanacağını bilemiyordu. İşte olayları çabuklaştıracak ve ihtilâli, meşum sonuna daha hızla yaklaştıracak olan General Kornilof olayı bu sırada patlak verdi .

Mayıs başındaki kargaşalıklar sırasında Sovyetler, Kornilof'un emirlerini iptal ederek kendisine iade etmişti. Bunun üzerine general istifasını verdi ve haftalarca sonra, karargâhı Çernoviç'te bulunan 8. ordunun kumandanlığını kabul etti. Tarnapol'daki kargaşalıklardan sonra, Kornilof, 8. ordunun asker komiseri Boris Savinkof'a bir askerî reform projesinden bahsetmeye başladı. Rus orduları başku-

Rus ordusu, Almanlar'ın karşısında korkunç bir moral çöküntüsüne uğramıştı. Bakım, yok gibi bir şeydi. Resim, ihtilâl sırasında bir Rus hastanesini gösteriyor.

mandanlığına çağrılmasını müteakip, görevine devam etti ki, bu şöyle özetlenebilir: Cephede ölüm cezasını yeniden ihya etmek, subaylara disiplini sağlamaları için gerekli kudreti vermek, komitelerin hareketini kısıtlamak ve durumu kontrol altına almak.

Fakat bu tedbirlerin cephe gerisinde de alınması gerekiyordu. Çünkü geride öyle bir anarşi hüküm sürmekteydi ki, yeniden cepheye sevkedilen yedekler, ordunun henüz bozulmamış elemanlarını da zehirliyorlardı. Demek ki cephe gerisinde de ölüm cezasının ihyası ve disiplinin iadesi şarttı. Fakat Boris Savinkof ve General Kornilof, başbakan Kerenski'nin inatçı mukavemeti ile karşılaştılar.

Kerenski, bir türlü hangi tarafı tutacağını kestiremiyordu. Sovyetler'in, Kornilof - Savinkof projesine muhalefet edeceklerini ve her dakikanın kıymetli olduğu, Almanlar'ın Riga cephesinde taarruza hazırlandıkları bir sırada, o tek bir şey düşünüyordu: zaman kazanmak! General, 15 ağustosta başbakanı görmek üzere Petrograd'a geldi. Mümkün olursa görüşlerini hükümete de arzedecekti. Kerenski kendisini pek soğuk karşıladı ve başkumandanın bütün isteklerinin bir ültimatom anlamı taşımasından yakındı.

Bir süre sonra Riga'nın düşmesi, Petrograd'da büyük bir heyecana sebep oldu. Ruslar'a has muhayyile gücü sayesinde, Almanlar'ın başkente kadar yaklaştıkları tasası hepsinin içine yerleşti.

Buna rağmen Kerenski hâlâ Kornilof - Savinkof reform projesini kabul etmeye karar veremiyordu.

KORNİLOF TEVKİF EDİLİYOR

Lvof, başbakanla görüşmeyi beklerken, bir yandan da şehri arşınlıyor, parlak lâflarla Kornilof - Kerenski arasında anlaşma zemini hazırladığını, bu sayede güçlü bir iktidarın Rusya'yı kurtarabileceği havasını yayıyordu.

Lvof'un söyledikleri derhal Sovyetler'e bildirildi ve büyük bir heyecana sebep oldu. Sovyetler, Kornilof ve Kerenski'nin tasarladıkları tedbirlerin aslında kendilerine karşı olduğunu çok iyi biliyorlardı. Sıkı yönetimin ilânı, Petrograd'a getirilen süvari birlikleri, askerî reformlar tüzüğünün açıklanması, Sovyetler'e kendilerini bekleyen akıbeti anlatıyordu. Ölümün, sırtlarını okşadığını hissediyorlardı.

Bunun üzerine üyelerinden bir kısmını delege olarak Kerenski'ye gönderdiler. Akşamın saat altısında Sovyetler'in gönderdiği bu heyetin görevi kimse tarafından bilinmiyordu. Bunu bizzat General Kornilof'un ağzından işittim. Ve Kerenski 8 eylül günü akşamı saat 6'da anî olarak döndü. Halbuki daha önceden askerî reform tüzüğünü, süvari birliklerinin şehre getirilmesiyle ilgili emri ve sıkı yönetimin ilânı kararını imzaladığı ispatlanmıştır. Bunları, başkumandanın ve Savinkof'un baskısıyle yapmıştı, ama planlarını da kabul etmişti.

Rus ordusunun 3 önemli siması I. Dünya Savaşı'nda: Soldan itibaren: Budeni, Timoçenko, Voroşilof.

Fakat son dakikada Sovyetler'in delegeleri karşısında zaafa düştü. Sosyalist kardeşlerinin tehditlerine ve itirazlarına mukavemet edemedi. Mazisi aklına geldi. İktidarda Sovyetler'in ilk temsilcisi olmuştu. Onların adamı olarak kalacaktı. Göz açıp kapayıncaya kadar geçen bir zaman içinde, tutacağı tarafı seçmişti. Kader birliği ettiği kimselerin nazarında temize çıkmak için, Kornilof'la bütün münasebetlerini kesmesi gerekiyordu. Bu da zor bir iş değildi. Başkumandan, şerefli ve herkese güvenen bir insandı. Kendisini aldatmak kolaydı.

Gerçekten Kornilof tuzağa düşürüldü. Oyuna geldiğini anlayınca Petrograd üzerine yürümeye kalktı ama başarısızlığa uğradı. Mecliste konuşma yaptığı tarihten 1 ay sonra da 14 eylülde tevkif edildi.

Gelecek Sayımızda:
KOMÜNİZM YERLEŞİYOR

Resimlerle ESKİ TÜRKİYE

76 yıl önce yapılan Mudanya hükümet konağının açılışı (1892) (yukarıda). Çankırı'da yeni bir bina: Bundan 71 yıl önce (1897) yapılan Ertuğrul lisesi (sağda).

Bursa'nın meşhur Setbaşı köprüsü 1890 yılında böyleydi.

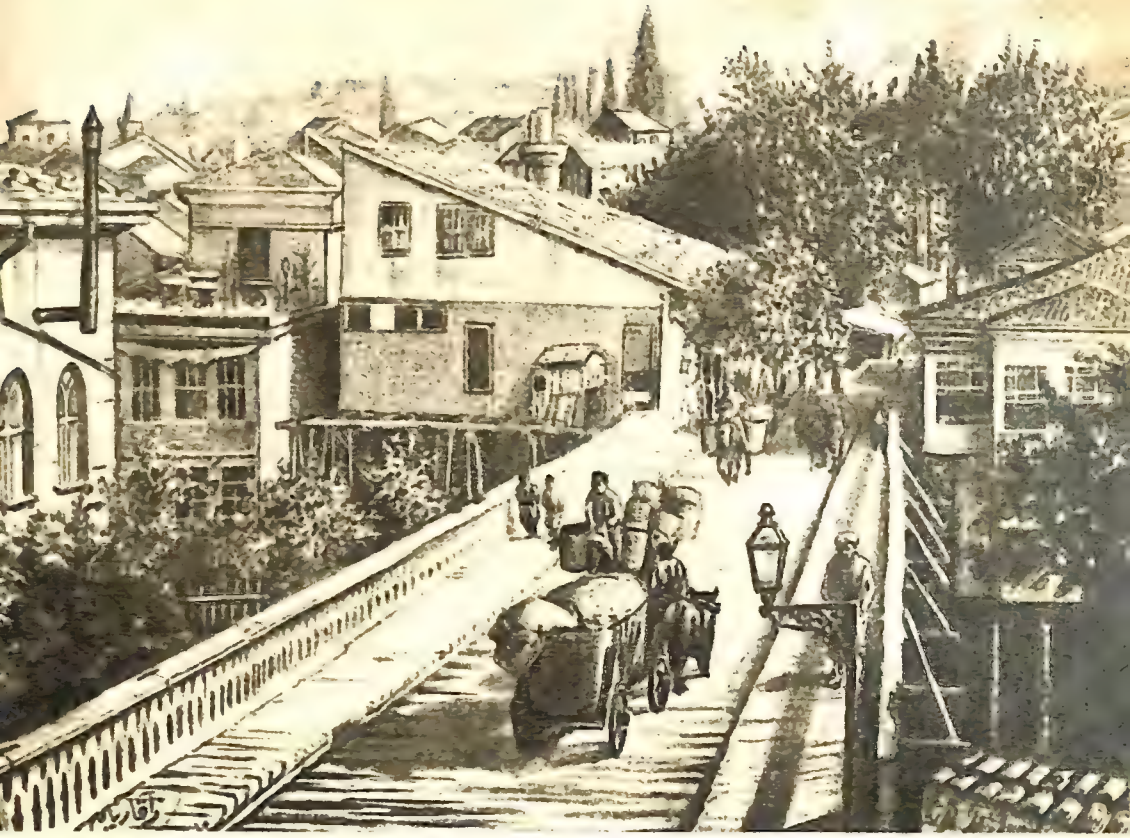

XIX. yüzyılın sonlarında Ayvalık'ta bir sahil gazinosu.

Yafa - Kudüs demiryolunun açılış gününde Kudüs istasyonu (1892).

Bundan 70 yıl önceki Üsküdar iskelesi.

1897 yılında Trabzon'un Meydân-ı Şarkî diye anılan kesimi.

1892'de bir vilâyet (eyalet) merkezimiz olan Trablusgarb'den bir görünüş.

Yaşanmış olaylar:

(Temmuz sıcağındaki bir toplantı sırasında)
— Yooo beyefendi, bizde hürriyet kayıtsızdır. Böyle şeylere itiraz edemezsiniz.

Karikatür

CEM'in fırçasından 1911 yılı esprileri

Poliste reform yapılmalı mı?

— Şurada birini vurdular, katil kaçıyor!
— Bırak Allahını seversen, herkesin derdi kendisine yetiyor zaten.

Eee, tadı damağında kalmış!

Bir elimizde silâh-ı İttihad, diğerinde meş'ale-i Terakki, geliriz.

— Beni nasıl bilirsin? Hamiyetli mi, hamiyetsiz mi, iyi mi, fena mı?

— Aman efendim, sana fena demek kimin haddine.

— Ha şöyle, sökül şimdi paraları bakalım.

Anayasa binası

— Yavaş nefes alın yahu!...

(Bayrakta «yaşasın meşrutiyet» yazılıdır).

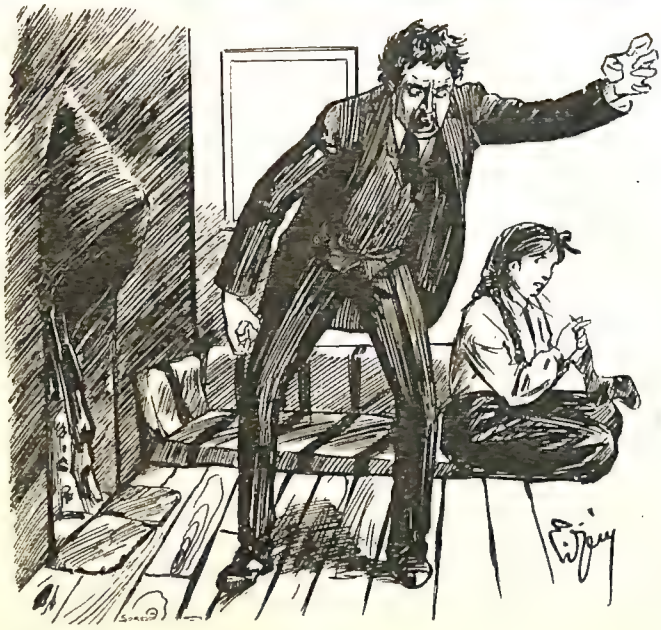

— Ah alçaklar, ah mürteciler, namuzsuzlar, hamiyetsizler.

— Elâleme neden böyle fena sözler söylüyorsun?

— Senin aklın ermez. Başkalarına böyle demesem kendimin hamiyetli olduğumu herkes nasıl bilecek?

Arasında

Osmanlı Nişanları

İbrahim Artuk ve Cevriye Artuk, **Osmanlı Nişanları, The Ottoman Orders,** İstanbul, 1967, İstanbul Matbaası, papye kuşe üzerine 72 sayfa, 25 TL.

Yazarlar, İstanbul Arkeoloji müzelerinde meskûkât (sikke) mütehassısı (nümizmat) olarak çalışmaktadırlar. Elimizdeki etüdleri, üzerinde fazla durulmamış bir mevzu olan Osmanlı nişanları hakkında. Evvelce pek çok etüdleri yayınlanmış olan yazarların ihtisas sahalarına dahil olması icab eden bir mevzu. Bilhassa İbrahim Artuk'un İslâm devletleri sikkeleri (madenî paraları) üzerinde birçok çalışması var. Bunların hepsini çıktıkları zaman okumuştum. Şimdi, bir tarih profesörü dostumun bir sohbetimiz sırasında «Türkiye'nin tek gerçek nümizmatı» dediği İ. Artuk'un, son eseri üzerinde duracağım. Daha önce birkaç söz söylemek istiyorum:

İmparatorluk Türkiyesi, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar olan 83 yıl içinde, bazı ilim sahalarında pek ileri gitmişti. Bütün dünyada o sahalar ne derecede gelişmişse, o derecede ileri. Birkaçını sayayım: almanak yayını, epigrafi (kitâbeler ilmi) ve bu arada mevzuumuz olan nümizmatik (sikkeler ilmi). İşte Türk nümizmatiğinin dünya ilim âlemince kabûl edilmiş birkaç büyük ismi: İsmail Galib Bey, Halil Edhem Eldem, Mîralay Ali Bey... Demek istiyorum ki, Cumhuriyet devrinde bu sahada sıfırdan başlamadık. Yüklü bir geleneğimiz, en yüksek ilmî değerde sikke kataloglarımız var.

Şimdi inceleyeceğimiz küçücük eserde, fevkalâde baskı ve nefis renkli resimler arasında bile asla kaybolmayacak usul ve bilgi hataları, dikkatsizlik ve acelecilikler, Türk ilmi bakımından uyarıcı mahiyette olmak icab eder. Sıradan bir yazarın eseri olsaydı, üzerinde bile durmazdık. Çünkü her gün ne herzeler yayınlanıyor Türkiye'de. Ancak mütehassıs iki nümizmatın müşterek bir eserinde, aşağıda bazılarını işaret edeceğimiz aksaklıkların varlığını mâzur göremeyiz. Böyle bir mâzeret, Türk ilmi için kötü neticeler verir.

Türkçe ile İngilizce karışık yazılan bu küçük kitap, M. Z. Pakalın'ın «Maktul Şehzadeler yazarı» şeklinde garip ve usulden olmayan takdimiyle başlıyor (S. 9). «Târîh-ı Siyâsî-i Devlet-i Alîye-i Osmânîye» terkibi şöyle okunmuş: «Tarih Siyasi Devlet Aliyeyi Osmaniye (9, 47). O nümizmatlar ki, sikkelerdeki en girift Arapça ibareleri doğru olarak okumaya mecburdurlar. S. 10'da «11'nci Mahmud» denen İkinci Mahmud, bazan «Mahmut», bazan «Mahmud» şeklinde geçiyor. Âdet olan «II. Mahmud» veya «Sultan Mahmud» yahut «Mahmud Han» demektir. Gazi Osman Paşa'ya «Gazi Osman» denemiyeceği gibi. Eski harflerde mevcut üç çeşit «h» harfinin en incesi (he) ile yazılan «hümâyûn»u «humayun» diye -haydi aksanlardan vazgeçtik- «u» ile yazmak (10, 14, 15, 48) doğru değildir. «Divan çeşmesi» şüphesiz «dîvânçe» şeklinde düzeltilmek lâzımdır (10). «Marvani» diye okunan Rumca kelime (11) «Mavroyeni»dir. «Onbaşıdan çavuşa kadar küçük subaylar» (11) denemez. «Küçük zâbit = subay» tâbiri, gedikli çavuşlar (assubaylar) için kullanılmıştır. Zikredilen onbaşı ve çavuşlar ise, bugün olduğu gibi, Osmanlı devrinde de erattandılar. «1837'de Alman mareşali Molteke» (12) yoktur. Bu tarihte von Moltke (Molteke değil!) sadece yüzbaşı idi. «Beyzi şeklinde» (14) denmez, «beyzî şekilde» denir. «Sılh» (14) değil «selh»'tir. Bir nümizmatın, Arabî ayların son günü için kullanılan bu tâbiri bilmemesi acayiptir. «Senniye» (15, 27, 29, 31) değil «senîye»dir. «Âli İmtiyaz» (15, 19, 25, 37, 38)

değil «Â'lî-i İmtiyâz» dır; «Âlî-i» yi «Âli» şeklinde yazmak «yüksek» ve «aile» mânalarına gelen iki Arapça kelimenin karıştırıldığını gösterir. «Reşid Paşa hanedanı» (15) deyimini şimdi kullanmıyoruz, «aile» diyoruz. «Sedaret» değil (15) «sadâret» tir. Zira kelime eski harflerden «sin» le değil «sad» la yazılır, «se» okunması imkânı yoktur. «İkinci sınıf konsolosları» (18) değil «ikinci sınıf konsoloslar» denir. «General konsolos» (18) diye bir şey yoktur. «Consul général» demek olan bu tâbirin Türkçe'si «başkonsolos» tur. Fransızca'da «umumî» mânâsı da mâlum olan bu kelimeyi «general» diye çevirmeye bilmem ne demeli?

Mecîdî nişanı, müelliflerin sandığı gibi Sultan Mecid'den sonra «bazı zevata dahi» verilmiş değil, Osmânî nişanı verilen herkese, üstelik Osmânî nişanı olmayanlara verilmiş, imparatorluğun sonuna kadar en çok dağıtılmış nişandır (s. 19). Sâlnâmeleri şöyle bir incelemek kâfidir. «Ser Kâtip hazreti şehriyari» (21) değil «Ser-kâtib-i Hazret-i Şehriyârî» dir; müelliflerin yazdığı şekilde, kâtibin bizzat padişah olduğu mânası anlaşılır. «Bittevfikat el rabbaniye» değil «bi't-tevfîkaati'r-Rabbânîye» dir. «Bit» derken îrâba riâyet edilip «el» harf-i târifinde îrâb'dan vazgeçilmesi olmaz. «Bilâhak talik» (21) değil «bilâ-hakk-ı tâ'lıyk» dir. Sultan Aziz'in horozlara nişan taktığı (23), tarihî bir olay değil, bu padişahın düşmanları tarafından uydurulmuş bir masaldır. «Frederich» (23) değil «Friedrich»'tir; yazılan imlâ, Almanca da, Fransızca da değil, ikisinin karışımı olduğu bellidir. «Hayri huvahan saltanat» ın (23) «hayr-hâhân-ı saltanat» olduğunu anlamak, hünere mütevakkıf gibi görünüyor. «Murassası» denmez (23) «murassaı» denir. ««Loubet'e» (27) denmez, «Loubet'ye» denir. «Münasebatı hüsne» (27) değil «münâsebât-ı hasene», «niyatı hüsnesi» (27) değil «nîyât-ı hasenesi» olacaktır. «Müteber» (27) değil «mûteber» dir; «klade» değil (27) «kılâde» dir (Arapça'da, Fransızca gibi iki sessiz harf başta yan yana bulunamaz). «Ebhetlu» (28) değil «Übbehetlû» dur; nümizmatların, sadâretten ayrılan vezirlere tahsis edilen bu lakabı bilmeleri icab eder. «Zatı ali nezaret penahları» (28) değil «zât-ı âlî-i nezâret-penâhları» dır. «Maarif umumiye» (29, 30) değil «maârif-i umûmîye» dir. «Nişan iftihar» (29) değil «Nişân-ı İftihâr» dır. «Nişan Devlet» (29) değil «Nişân-ı Devlet» tir. «Sanayi Nefise» (30) değil «Sanâyî'-i Nefîse» dir. «Tertip Sani» (31) değil «tertîb-i sânî» dir. «Divan Humayun» (31) değil «Dîvân-ı Hümâyûn» dur. «Mebusan Osmani» (32) değil «Meb'ûsân-ı Osmânî» dir. «Ahmed el Sunusi» (32) değil «Ahmedi's-Sünûsî» dir. Nişanlar «hediye» (33) edilmez, sadece verilir. «Haremeyn Muhteremeyn» (35) değil «Haremeyn-i Muhteremeyn» dir. «Vesaik Tarihiye» (47) değil «Vesâik-ı Târîhîye» dir. «Sefer ayı» (48) değil «safer ayı» dır. «Âli Osman = İllustrious Ottoman» (38) şeklinde tercüme edilemez; müellifler, «aile» mânasına olan «âl» kelimesini, «yüksek» mânasına gelen «âlî» anlamış ve öyle tercüme etmişlerdir ki, hele bir nümizmat için böyle bir şey imkân dışı görünür (majüskül «i» ye nokta konması da yanlıştır).

İşte 1967 Türkiyesi'nde yayınlanan yarısı resimlerle kaplı birkaç formalık «ilmî» bir broşürün ihtiva ettiği «başlıca ve bazı» yanlışlar!

Solun 94 yılı

Aclan SAYILGAN, **Solun 94 Yılı, 1871-1965, Türkiye'de Sosyalist - Komünist Hareketler,** Ankara, 1968, Mars Matbaası, 528 sayfa, 20 TL.

Aclan Sayılgan, komünizm üzerindeki pek çok etüdüyle tanınmış bir yazar. Komünizm mevzuunun memleketimizdeki başlıca mütehassıslarından biri. Pek genç ken komünistler arasına giren, sonra gerçeğin hangi tarafta olduğunu anlayarak antikomünist olan yazar, elimizdeki kitabı ile, en hacimli eserini vermiş oluyor. Sultan Aziz devrinden, günümüze kadar, Türkiye'de sol akımı inceliyor. Bir asra yaklaşan bu zaman içinde solun gittikçe güç kazandığı açıklanıyor. Fevkalâde documenté olan kitap, objektif bir görüşle Türkiye'de aşırı sol akımını inceliyor. — Çok aktüel bir dâvayı ele alan bu pek değerli eserin, bütün aydınlarımız tarafından okunması icab eder. Dostoyevsky'nin dediği gibi «insan, yeryüzünde olan şeyleri görmezlikten ve bilmezlikten gelme hakkına sahip değildir».

Y.Ö.

Mustafa Velioğlu (Çankaya - Ankara)

Eski çağlarda dünya nüfusunun ne kadar olduğu biliniyor mu?

Bugün bile, dünya nüfusu - bazı ülkelerde hiç sayım yapılmadığı için - tahminlere dayanmaktadır. Tabii bu tahminler, gerçeklere son derece yakındır. Eskiye doğru gidildikçe, tarihçilerin yaptıkları tahminler büyük farklar göstermekte ve kaba hesaplamalardan öteye gidememektedir. Tahminlere göre M.Ö. XIII. asırda dünyanın nüfusu 70 milyon civarında idi. Milâd yıllarında 240 milyona yükselmiştir. Daha sonraki tahminler, aşağı yukarı birbirini tutmaktadır: 1600'de 548 milyon, 1700'de 684, 1750'de 700, 1800'de 839, 1825'te 955, 1850'de 1.137, 1875'te 1.326, 1900'de 1.491, 1915'te 1.782, 1925'te 1.965, 1950'de 2.438 milyon. 1968 başı için verilen rakam 3.442.000.000'dur. 1925 - 1950 arasındaki çeyrek asırda yarım milyarlık, 1950'den bu yana 18 yıl içinde bir milyarlık bir artış olmuştur ki, tarihin kaydettiği en büyük artış nisbetleridir. İleriye doğru da birçok tahminler yapılıyor ve bunlar da birbirini tutmuyor. Fakat 2000 yılında nüfusun 5,5 milyara çıkacağı hemen hemen muhakkaktır. Son 54 yılda nüfus, iki mislini bulmuştur (1914 - 1968). Halbuki Milâd'da tahmin edilen dünya nüfusunun iki mislini bulması için 1600 yıl geçmişti.

Engin Ural (Lâleli - İstanbul)

Atatürk'ün babası Ali Rızâ Efendi hakkında nerede etraflı bilgi bulabilirim?

Atatürk'ün babası hakkında çok etraflı bilgi, İhsan Sungu'nun kalemiyle T.T.K.'nun yayınladığı *Belleten*'de (No. 10) çıkmıştır. Atatürk'ün bir amcası olduğu bilinmiyor. İltifatlarınıza teşekkürler.

Ali İsfendiyar Acar (Bartın - Zonguldak)

Panislavizm ne demektir? Saltanat niçin kaldırıldı?

Panislavizm, «Slav birliği» demektir. Ruslar, Ukraynalılar, Beyaz Ruslar, Çekler, Slovaklar, Lehler, Hırvatlar, Sırplar, Karadağlılar, Makedonlar, Bulgarlar gibi Slav kavimlerinin birleşmesi mânasına gelir. Ruslar'ın, diğer Slav kavimlerini yutmak için XIX. asrın ikinci yarısında ortaya attıkları bir akımdır. Gerçekten de II. Cihan Savaşı sonunda bunu başardılar. Bütün bu Slav kavimleri apayrı diller konuştukları, bazıları Ortodoks, bazıları Katolik oldukları için birleşmelerini sağlayacak hiç bir faktör yoktur. Fransızlar, İtalyanlar, İspanyollar, Katalanlar, Portekizliler, Romanşlar, Romenler de Latin kavimleridir ama, bunların birleşmesi mümkün müdür? — Saltanat (imparatorluk), cumhuriyetin kurulabilmesi için kaldırıldı. Başka ne gibi izah arıyorsunuz?

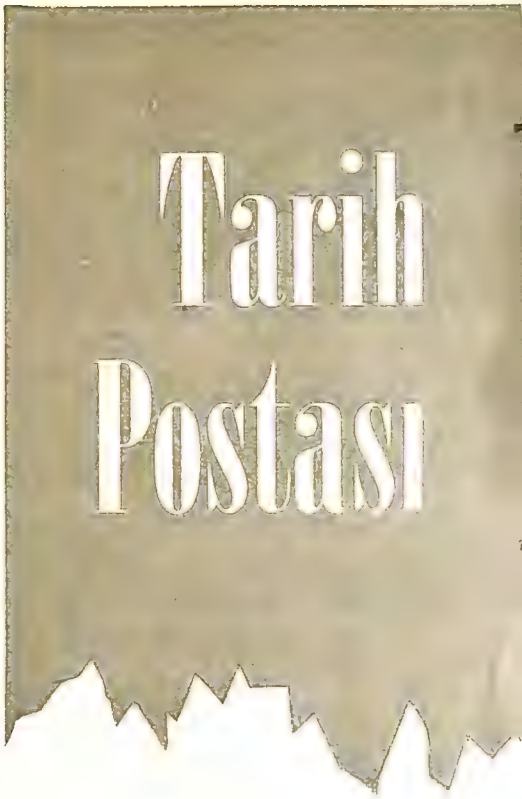

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Kemal İncemızrak (Sıvas)

Bir sayfanızda, aboneniz olan okuyucularınızın resimlerini yayınlamanız mümkün değil mi?

Maalesef değil. Böyle bir âdet ve emsal olmadığını biliyorsunuz.

Recep Süha Ünüvar (Küçükyalı - İstanbul)

Anibal gerçekten Gebze'de mi gömülüdür?

Evet. Anibal, Roma'ya yenildikten sonra Anadolu'ya kaçtı. Birçok maceralar yaşadı. Girit'e gitti. Her yerde Romalılar tarafından takip ediliyordu. Nihayet Bitinya Kralı Prusias'a sığındı. Romalılar, kralı, Anibal'i teslim etmesi için tehdit ettiler. Anibal de zehir içerek Gebze'de intihar etti ve oraya gömüldü.

Abdurrahim Yenidar (Kadıköy - İstanbul)

Osman Gazi, I. Murad ve Sultan Cem şair mi idiler?

Yalnız Sultan Cem şairdir; dîvânı da vardır. Naklettiğiniz meşhur beyit de onundur. Osman Gazi'ye, I. Murad'a ve emsaline eski tarihlerde isnâd edilen manzum sözler, o tarihçiler tarafından, o devrin modasına göre düzenlenmiş parçalardır. İlk dört padişahın şiirle uğraştığı bilinmiyor. Ancak Yıldırım'ın oğulları şiire alâka göstermişler, II. Murad'dan itibaren de bir seri şair padişah yetişmeye başlamıştır. Maamafih, Osmanoğulları'ndan büyük bestekârlar yetişmesine rağmen, büyük şairler yetişmemiştir. En mühim şairler, Farsça'da Yavuz Sultan Selim, Türkçe'de «Muhibbî» mahlası ile yazan oğlu Kanunî Sultan Süleyman ve Cem Sultan'dır. Fâtih (Avnî), III. Selim (İlhâmî), II. Mahmud (Adlî) de bazı güzel parçalar yazmışlardır. XV. asırdan itibaren birçok Osmanoğlu, dîvân tertip edecek derecede şiirle uğraşmışlardır.

Ramazan Baloğlu (Keçili - Kırıkkale - Ankara)

Mensup olduğumuz Keçili köyünün tarihi yazılabilir mi?

Köy tarihleri yazmak âdet değildir. Fakat her köyün geçmişi, folkloru, coğrafyası üzerinde çalışmalar yapmak ve bunları yayınlamak faydalıdır. Sizin de mektubunuzda köyünüzün tarihî gelenekleri hakkında verdiğiniz bilgiler ilgiye ve teşvika değer. Arşiv, tapu ve kadı sicillerinde kayıt olmadıkça, köylerimizin uzak tarihleri hakkında kesin şeyler söylemek mümkün değildir.

Ali Ergenekon (Bursa)

Kutalmışoğlu Süleyman - Şâh'ın Câber kalesindeki «Türk Mezarı» ile bir ilgisi var mı? Evliyâ Çelebi'nin mezarı biliniyor mu?

Suriye'de Câber kalesindeki «Türk Mezarı»nın, Anadolu fâtihi ve Türkiye devletinin kurucusu Selçuklu Kutalmışoğlu I. Sultan Süleyman - Şâh'ın mezarı olması en kuvvetli ihtimaldir. Çünkü Süleyman - Şâh, Haleb yakınlarındaki bir vuruşmada ölmüştü. Bu mezarın, Osman Gazi'nin büyükbabası olduğu iddia edilen hayâlî bir Süleyman - Şâh'a ait olması imkânı yoktur. Asırlarca buna inanılmış olmakla beraber, Osman Gazi'nin büyükbabası ve Ertuğrul Gazi'nin babasının adı Gündüz Alp'tir. — Evliyâ Çelebi'nin 1682'de 71 yaşında öldüğü kabul ediliyor. Fakat Mısır'da mı, İstanbul'a dönüp burada mı öldüğü ve nerede gömüldüğü münakaşalıdır. Bilinmiyor, ancak birtakım tahminler yapılabiliyor. Daha etraflı bilgi için *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki *Evliyâ Çelebî* maddesini okuyabilirsiniz.

Nüzhet İnal (Gümüşhacıköy - Amasya)

Eski bir paranın kopyasını gönderiyorum. Bu ne parasıdır?

«Kopya» dediğiniz elle çizilmiş para şeklinden bir şey anlamak mümkün değildir. Ancak Yunan harflerine benzer bir şeyler yazmışsınız. Bir Bizans sikkesi olması çok muhtemeldir. Amasya Müzesi'ne götürüp gösterirseniz belki sarih bilgi alabilirsiniz.

Cevat Nedim Tunç (İzmir)

1830 inkılâpları ve 1848 yılına kadar olan Avrupa tarihi hakkında bilgi verir misiniz?

Bu sütunlarda cevap almak isteyen okuyucularımızın insafı elden bırakmamaları, müteaddit defalar rica edilmişti. 1830 - 1848 devresi Avrupa tarihini en umumî hatları ile hulâsa etmek için bile en az birkaç sayfa lâzımdır. İnşallah bunu yeri gelir de, müstakil bir makale halinde sunarız.

Feza Derenel (Cenevre - İsviçre)

Yaşlı İsviçreliler'den duyduğuma göre, XVI. asırda Türk akıncıları İsviçre'nin Appenzell kantonuna kadar gelmişler. Bazı akıncılar bu kantonda yerleşmiş, çoluk çocuk sahibi olmuşlar. Bu kantonda Türk tipine çok benzeyen, sair İsviçreliler'den farklı, iri yarı, esmer, pala bıyıklı, kartal gagası burunlu insanlara raslandığını duydum. Merak edip Appenzell'e gittim. Gerçekten böyle tipler var. «Tahta, divan, soba, ayran» gibi bazı Türkçe kelimeleri de unutmamışlar. Bunlar acaba gerçekten Türk müdür?

Kanunî devrinde Türk akıncılarının Liechtenstein prensliğinin merkezi olan Vaduz kasabasına girip şatosunu yağmaladıkları biliniyor. Liechtenstein, Avusturya ile İsviçre arasına sıkışmış küçük bir devlettir. Hemen batı sınırlarında İsviçre ve Appenzell kantonu yer alır. Türk akıncılarının buraya eriştikleri muhakkaktır. Ancak Türk akınları henüz Avrupa arşivlerinde tetkik edilmemiştir. Onun için verdiğiniz ilgiye değer bilgilerin gerçeklik derecesi üzerinde bir şey söylemek belki ihtiyatsızlık olur. XV - XVII. asırlarda Türk akıncı ve korsanlarının Orta Avrupa ile İspanya, Fransa, İtalya kıyıları, hattâ İzlanda, Portekiz gibi çok daha uzak yerlere akınlar yaptıkları malûm olduğuna göre, oralarda ilgi kurup çocuk sahibi bulunanların mevcudiyeti muhakkaktır. Türk korsanlarının daimî uğrak yeri olan bazı İtalyan sahil kasabalarının Türk tipinde insanlarla dolu olduğu, eskiden beri müşahede edilmiştir.

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

Türkiye Tarihi

Yazan: T. YILMAZ ÖZTUNA

TÜRKİYE TARİHİ için neler dediler?

«Tarihimiz hakkında eski nazariye ve bilgilerin esaslı değişikliklere uğradığını haber veren bir eser» (Şevket Rado, Hayat).

«Türk tarihini, dünya tarihçiliği alanında hayli ileri götüren âbide eser» (Dr. Fethi Tevetoğlu, Son Baskı).

«Türk tarih literatüründe ikinci örneği olmayan bir eser» (Ekrem Üçyiğit, Dünya).

«Pek dikkatli ve derin incelemelerle, yüzlerce kaynaktan faydalanılarak yazılan bir eser» (Kadircan Kaflı, Tercüman).

«Bugüne kadar Türk tarihi böyle umumî bir eserde toplanmamıştır. Bu cihet, Türkiye için büyük bir kazançtır» (Doç. Dr. Şerif Baştav, Türk Kültürü).

«Büyük emek mahsulü, bugüne kadar yazılan Osmanlı tarihlerinin çok fevkında bir eser» (Cultura Turcica).

«Türk tarihini başarıyle kaleme almak şeref ve mutluluğu Yılmaz Öztuna'ya nasib oldu» (Doç. Dr. Hikmet Tanyu, Üniversite).

«Türk tarihini klasik usuller dışında modern ilim zihniyetiyle ilk defa olarak ele alan eser» (Hamdi Varoğlu, Cumhuriyet).

«Son derece kıymetli ve muazzam bir eser» (Ahmet Hamdi Başar, Barış Dünyası).

Türkiye Tarihi

12 cilt

Her cilt renkli karton kapak içinde 304 sayfa ve 7,5 liradır. 3.666 sayfa tutan 12 cildin tamamında yüzlerce tifdruk baskı resim, harita ve liste vardır.

Mevcudu kalmayan ilk dört cilt yeniden basılarak satışa çıkarılmıştır.

Bu eserin birinci hamur kâğıda basılmış ve nefis şekilde ciltlenip gömleklenmiş lüks baskısı 12 cilt halinde 180 liradır (lüks baskıda ciltler ayrı ayrı satılmamaktadır).

Genel Dağıtım: BATEŞ Bayilik Teşkilâtı,
Cağaloğlu - İstanbul

Tarih Bilmecesi

1. Mohaç'ı hangi padişah kazandı?

a. Yavuz
b. Kanunî
c. Yıldırım

2. Fâtih'le çarpışan Türk hükümdarı kimdir?
a. Timur
b. Uzun Hasan
c. Şah İsmail

3. Mevlânâ Celâleddin Rûmî hangi şehirde doğdu?
a. Konya
b. Belh
c. Tebriz

4. Osmanlılar, Viyana'yı kaç defa kuşattılar?

a. Bir defa
b. İki defa
c. Beş defa

5. Cerbe deniz savaşını hangi amiral kazandı?
a. Dâmâd Piyâle Paşa
b. Barbaros Hayreddin Paşa
c. Turgut Reis

6. Kanunî'ye mersiye yazan Türk şairi kimdir?

a. Bâkî
b. Nef'î
c. Fuzûlî

7. Cenab Şehâbeddin hangi edebî ekole mensuptu?

a. Fecr-i Âtî
b. Tanzimat
c. Servet-i Fünûn

8. Hac sırasında Hicaz'da ölen Türk bestekârı kimdir?
a. İsmail Dede-Efendi
b. Itrî
c. Hacı Ârif Bey

9. Lâle Devri'nin büyük Türk minyatürcüsünün adı nedir?
a. Levnî
b. Nigârî
c. Nakkaş Osman

DOĞRU CEVAPLAR:
1: b, 2: b, 3: b, 4: b, 5: a, 6: a, 7: c, 8: a, 9: a.

Hayat TARİH MECMUASI

Gelecek sayısında:

İSTANBUL

vilâyetinin tarihini veriyor.

Fethin 515. yıldönümüne rastlayan Mayıs sayımızın 32 sayfalık vilâyetler bölümü tamamen İstanbul'a ayrılmıştır. Bu sayıda hiç bir yerde neşredilmemiş gravürler ve renkli tablolarla, geniş şekilde İstanbul'un tarihini bulacaksınız.

İstanbul'un yer adlarıyla ilgili folkloru üzerine yazılmış ilk büyük eser

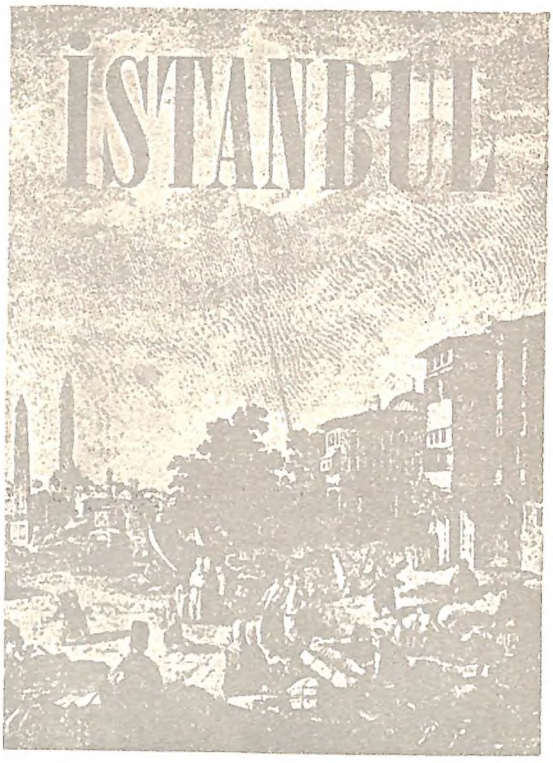

Yer adları ve yer adlarına bağlı folklor bilgileriyle

İSTANBUL

Hayat yayınlarının sizlere takdim ettiği bu kitap, tanınmış folklorcularımızdan Mehmet Halil Bayrı'nın hazırlayıp, hayatta iken yayınlamağa imkân bulamadığı en ilgi çekici eserlerinden biridir.

ESKİ ve YENİ İSTANBUL'u gösteren bir çok siyah - beyaz ve renkli desen, gravür, fotoğraf ve tablolarla süslü bulunan bu eserde, İstanbul hakkındaki birçok sorularınızın cevabını bulacaksınız. Fiyatı ciltli: 15 liradır.

Dünyada basılmış Kur'an-ı Kerimler'in en güzeli

Türk hat sanatının en kudretli üstadı Hafız Osman tarafından 285 sene evvel saray için yazılmış tek nüsha bir Kur'an-ı Kerim'in tıpkı baskısı beş sene emek sarf edilip nefis bir surette basılarak halkımızın istifadesine arz edilmiştir.

Türkiye'de ilk defa tifdruk ve ofset tekniği ile basılan ve bütün İslâm âleminin hayranlığını çeken bu nadide Kur'an-ı Kerim'den bir tane edinmenizi hararetle tavsiye ederiz...

Hediyesi 200 liradır.